

IDRIJA		
<i>Martina Pišljak</i>	Posvetovanje rudarsko mesto nekoč in danes	3
<i>Cveto Koder</i>	Obnova in ureditev kulturne dediščine mesta	6
<i>Samo Bevk</i>	Idrija in njen vpis na seznam UNESCA	7
<i>Anton Zelenc</i>	Načrti Mestnega muzeja Idrija za ohranitev in predstavitev tehniške dediščine RŽS Idrija	8
<i>Martina Pišljak</i>	Žgalnica Rudnika živega srebra Idrija	10
<i>Uroš Bajželj</i>	Učna hiša naravoslovja in tehnike	11
<i>Jože Čar</i>	Promocija in zgodovina	14
<i>Mirjam Gnezda</i>	Idrijska rudarska hiša, mit ali resničnost?	14
<i>Jože Bavcon</i>	Rastlina in človek	16
<i>Milan Božič, Silvij Jereb</i>	Kajzer park	18
<i>Heda Petrič</i>	Simboli mesta	19
<i>Pavli Koc</i>	Otroško igrišče v Mejci	21
<i>Janez Kavčič</i>	Posvetu na rob	22
<i>Miro Božič</i>	Oblikovanje Mestnega trga	29
ESEJ		
<i>Jože Felc</i>	Lepa Vida, kako shajati z njo, kako jo pogrešati	38
<i>Mirjam Gnezda</i>	O vprašanju razmerja med kategorijo način življenja in muzeologijo	49
LITERATURA		
<i>Jernej Sever</i>	Pesmi	52
LIKOVNA PRILOGA		
	Janko Prelovec	57
MNENJA		
<i>Aleksandra Žakelj</i>	Kaj pa glasba?	63
LJUDJE IN NJIHOV ČAS		
<i>Milojka Magajne</i>	Harold Adams	66
ZGODOVINA		
<i>Anton Zelenc</i>	Rudniške elektrarne	69
<i>Anica Štucin</i>	Ustanovitev Sokolskega društva v Idriji	78
<i>Rafael Terpin</i>	Kolodvorski misijon v Ljubljani	81
SPOMINI		
<i>Marijan Beričič</i>	Spomini na otroška leta, 2. del	84
<i>Ivica Kavčič</i>	Ne navadna srečanja	87

ZANIMIVOSTI

<i>Igor Dakskobler</i>	Blagajev volčin <i>Daphne blagayana</i> nad Gačnikovo grapo v dolini Trebuše	91
------------------------	--	----

PREDSTAVITVE

<i>Jože Felc</i>	Ali lajati v luno ali plesati tango	95
<i>Tomaž Pavšič</i>	Carmina historica	100
<i>Matjaž Mastnak</i>	Vodnik po učni poti vzdolž Rak	101
<i>Janez Kavčič</i>	Bajke, legende in zgodbe ob dolini Idrijce	102
<i>Damir Globočnik</i>	Rafael Podobnik, Tretja moč	103
<i>Valči Kavčič</i>	Janez Poljanec, idrijski rezbar – samouk	105
<i>Mat Aerst</i>	Ultra lahko	106

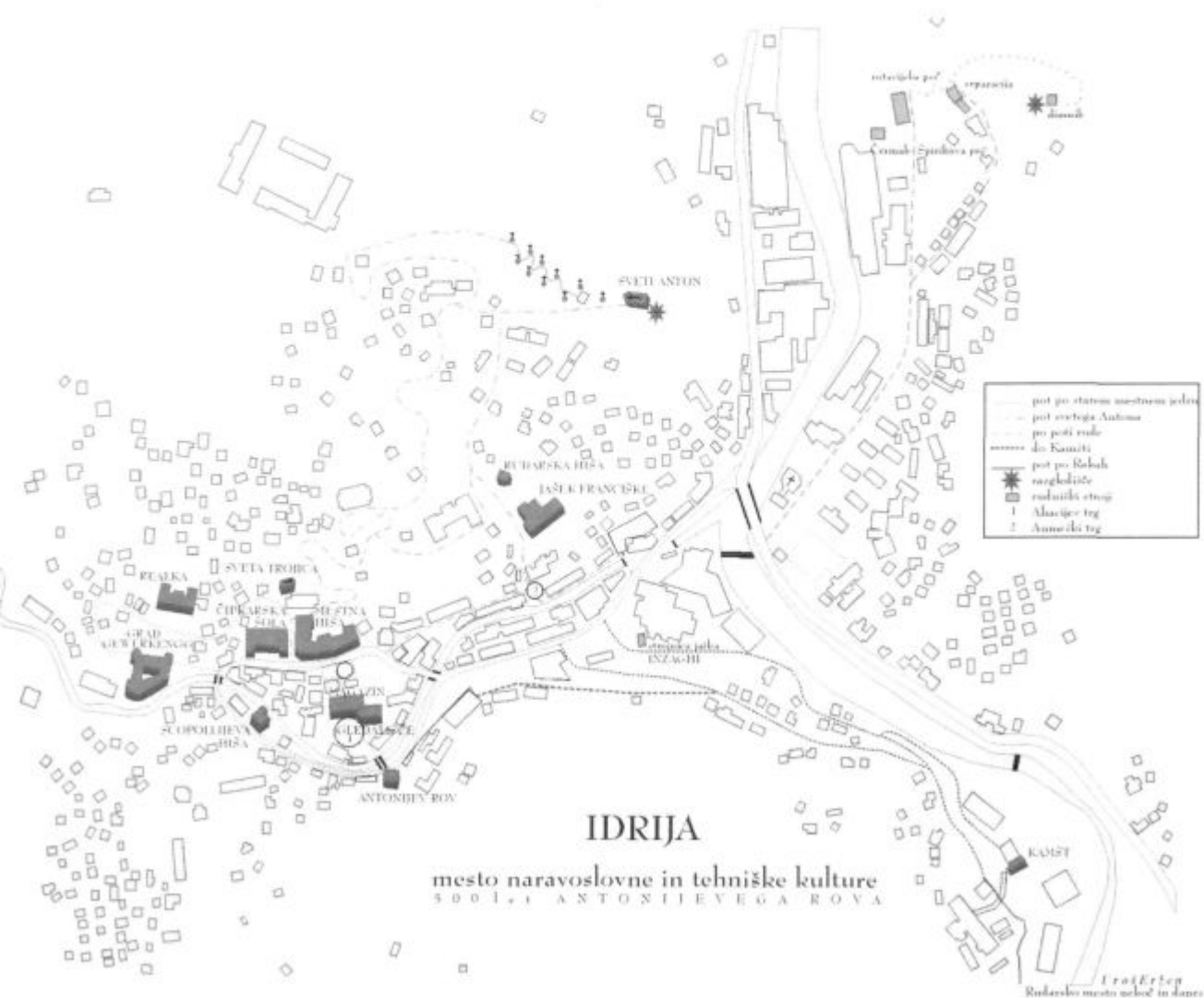
POROČILA

<i>Karmen Simonič Mervic</i>	Bajtova fotografska zbirka v Mestnem muzeju Idrija	108
	Znanstvene in strokovne objave v letu 1999	110
<i>Karmen Simonič Mervic</i>	Kazalo Idrijskih razgledov 1991 do 1999	112

NASLOVNICA
JANKO PRELOVEC
MASSA MARITIMA

MARTINA PIŠLJAR

Posvetovanje Rudarsko mesto nekoč in danes

Uvod

Idrija je bila v preteklosti svojstvena in drugačna od drugih mest. Nastanek in razvoj mesta je skozi pet stoletij pogojeval rudnik s svojo dejavnostjo. Svojstveno je bilo prav tako življenje, delo in značaj prebivalcev. Ohraniti specifičnost rudarskega mesta, obnoviti opuščene stavbe, oživiti mesto, kjer bodo mladi imeli prostor za ustvarjalno in prijetno počutje ter nenazadnje urediti mesto zanimivo in privlačno tudi za obiskovalce, je pomembna naloga nas vseh.

Da bi se razmišljanja in načrti združili v skupno vizijo mesta, sta Rudnik živega srebra Idrija in Mestni muzej Idrija ob praznovanju 500-letnice Antonijevega rova, 20. junija 2000, organizirala posvetovanje o dediščini Rudnika živega srebra z naslovom »Rudarsko mesto nekoč in danes«. Posvetovanja na gradu Gewerkenegg so se udeležili strokovnjaki s področja zgodovine, etnologije, rudarstva in arhitekture.

Iztočnica za pogovore so bili krajši referati, ki smo jih po tematiki razdelili na štiri sklope:

*Tehnična dediščina rudnika
živega srebra*

Cveto Koder: O obnovi in ureditvi kulturne dediščine mesta
Samo Bevč: Idrija in njen vpis na seznam Unesca

*Obnovitev in ožvitev
dediščine rudnika živega srebra*

Anton Zelenc: Načrti Mestnega muzeja Idrija
za ohranitev in predstavitev tehniške dediščine RŽS Idrija
Martina Pišljarič: Žgalnica Rudnika živega srebra Idrija – od rude
do kapljice živega srebra
Uroš Bajželj: Učna hiša naravoslovja in tehnike

*Prepoznavnost Idrije kot
rudarskega mesta*

Jože Čar: Promocija in zgodovina
Heda Petrič: Simboli mesta
Miro Božič: Vrnimo življenje mestnemu trgu, vizija ali utopija?

*Mesto in okolica prijazna
za domačine in obiskovalce*

Mirjam Gnezda: Idrijska rudarska hiša – mit ali realnost
Jože Bavcon: Drevesa in vrtovi so tudi del rudarskega mesta
Milan Božič, Silvija Jereb: Kaiser park

Tatjana Dizdarevič

Zaključki in ugotovitve posveta

prof. dr. Jože Čar,
univ. dipl. inž. geol.
Ivica Kavčič, univ. dipl. inž. kem.
Ivana Leskovec, univ. dipl. etnolog
Tatjana Dizdarevič,
univ. dipl. inž. rud.
Martina Pišljarič univ. dipl. inž. geol.

Ob začetku posvetovanja je bila imenovana posebna komisija, ki je izsledke posvetovanja tudi zapisala in obenem poskrbela, da se s tako zastavljenim delom v bodoče še nadaljuje. Med posvetovanjem so bila oblikovana naslednja stališča in ugotovitve:

Na Vlado Republike Slovenije – Ministrstvo za kulturo župan občine Idrija poda predlog o imenovanju strokovne skupine, ki bi aktivno delovala na področju prizadevanj za uvrstitev mesta Idrije in njene tehnične dediščine na UNESCOV seznam spomenikov naravne in kulturne dediščine. Strokovna skupina, ki se oblikuje v Idriji, bi morala nemudoma pričeti s sistematičnim delom na področju ohranjanja kulturne in tehnične

dediščine mesta Idrije. Primarna naloga skupine je zbrati predloge o tem, kaj je nujno oz. potrebno ohraniti in obnoviti.

V Mestnem muzeju Idrija se pripravlja katalog vseh ohranjenih in že restavriranih rudniških strojev, ki bo predvidoma dokončan leta 2001.

V okviru Rudnika se oblikuje skupino, ki bo skrbela za obnovitev rudniške dediščine (območje Topilnice, jaška Delo, kompresorske postaje in že opuščena izvoznega stolpa jaška Inzaghi.). Brez zagotovljenih finančnih sredstev s strani države in sponzoriranja domačih podjetij vseh predvidenih del ne bo možno realizirati. Finančna sredstva bi morali v bodoče iskati tudi preko mednarodnih razpisov.

Z željo, podati zgodovinski razvoj tehnike in tehnologije, je bil podan predlog o ureditvi »Učne hiše naravoslovja in tehnologije« z motom »Prihodnost mesta Idrije se je pričela z rudarstvom«, ki so ga prisotni soglasno podprli. V projekt naj bi se vključila predvsem domača uspešna podjetja.

Potrebno je strokovno okrepiti obe aktivno delujoči inštituciji s področja ohranjanja tehnične dediščine Rudnika, t.j. Mestni muzej Idrija in Antonijev rov, ki si že sedaj prizadevata za skupno delovanje ter v bodoče tudi združevanje.

Načrtno se pristopi k seznanjanju širše domače in tuje javnosti, preko različnih medijev, o dogajanju v Idriji.

Pri načrtovanju novogradenj v mestu Idrija bi si morali prizadevati za vgrajevanje rudarskih elementov v »sodobno« idrijsko arhitekturo.

Prikazana je bila problematika obeh mestnih trgov, ki danes služita predvsem kot parkirišče. Občina definira prioritete dejavnosti obeh trgov ter podpira in spodbuja iskanje ustreznih arhitekturnih rešitev bodoče ureditve le-teh (Podrecca, Božič...).

Za ohranjanje podobe rudarskega mesta se večjo pozornost nameni ohranitvi maloštevilnih rudarskih hiš s tipično idrijsko arhitekturo in vrtovi.

Pomembno je tudi spodbujanje življenja v mestu, tako kulturnega kot zabavnega.

Za promocijo in prepoznavnost mesta Idrije se oblikuje skupen logotip.

Vsi prisotni so bili mnenja, da se podobna srečanja nadaljujejo, s poudarkom na določeno problematiko.

Obnova in ureditev kulturne dediščine mesta

Občina Idrija poleg pristojnih državnih institucij nosi veliko odgovornost za obnovo in ohranjanje kulturne in naravne dediščine mesta. Sredstva za obnovo pridobiva iz državnega in občinskega proračuna, v bodoče pa jih bo tudi iz posebnih skladov EU. Zadnji dve leti občina ne uspe več v večji meri sodelovati pri investicijah, saj ji sprememba zakonodaje nalaga tudi sofinanciranje muzejskega zavoda.

Uvrstitev rudarskega mesta Idrija na poskusni seznam UNESCOVE dediščine nas obvezuje, da obnovimo celotno rudniško dediščino, ki bo zaokrožila prikaz funkcioniranja rudnika v tesni povezavi z razvojem mesta Idrija. Danes po vseh letih prenove mesto Idrija nima več tiste podobe, ki bi rudniško dediščino nakazovala na vsakem koraku. Gotovo pa je možno s pomočjo sodobne tehnike ter na podlagi arhivskega fotografskega gradiva posamezne obnovljene kulturne in tehnične spomenike v mestu integralno prikazati v določenem zgodovinskem obdobju.

Cerkev Sv. trojice, ki stoji na »živosrebrnem studencu«, grad Gewerke-negg – sedež večstoletne uprave rudnika, Antonijev rov – najstarejši vhod v rudnik, rudniški magazin, ki je služil za oskrbo rudarjev, rudniško gledališče – najstarejše zidano gledališče na Slovenskem, jašek Frančiške s kompleksom rudniških strojev, rudarska hiša s prikazom življenja rudarja v 19. stoletju, idrijska Kamšt z lesenim vodnim kolesom ter črpalko, vodni kanal Rake in Klavže na Idrijci ter Belci nam pričajo o izjemni zgodovini Idrije.

V mestu so lepo obnovljene stavba stare Ljudske šole iz leta 1876, Švica, kjer so stanovali sloveči idrijski kirurgi in botaniki, mestna hiša ter meščanske hiše, nekatere med njimi segajo celo v konec 18. stoletja. Na žalost obnove še ni bilo deležno slovito poslopje idrijske realke, za kar pa so že pripravljene načrti. V mestnem muzeju nastaja nov oddelek s prikazom 20. stoletja v našem okolju.

Zgodbo prikaza funkcioniranja rudnika živega srebra je treba nadaljevati z metalurškim delom – pridobivanjem živega srebra. S prostorskim dokumentom smo uspeli zaščititi del kompleksa na robu območja nekdanje topilnice, kjer se je danes razvila najsodobnejša tehnologija izdelave kolektorjev. Rudnik v sodelovanju z ZVNKD Nova Gorica in ob podpori MK RS načrtuje na območju žgalnice strnjen prikaz procesov drobljenja, žganja in separacije cinabaritne rude ter pridobivanja živega srebra in cinobra. Obnavlja se pot do dimnika in razgledišče, od koder se odpira čudovit pogled na del mesta ob Idrijci.

V središču mesta čaka na obnovo in prezentacijo strojnica izvoznega stroja jaška Inzaghi, zelo pomemben tehniški spomenik, vključno z zunanjimi kolesi za oporo vrvi.

Izraba bivšega lesnega skladišča Barbare po prenehanju uporabe Rudnika v zapiranju v prostorskih dokumentih še ni dokončno opredeljena. Treba bo pospešiti projekt »Kajzerpark«, ter vključiti širšo strokovno javnost in vse prebivalce mesta, ki imajo vsebinske predloge za bodočo izrabo površine Barbare ter območje jaška Kajzer.

Obstaja zamisel obnove nekdanje povezave z rudniško železnico od Barbare do platoja nad Kamštjo, kjer so prikazane rudniške lokomotive in bo postavljen informacijski center za vstop v Krajinski park, začenši s potjo po Rakah.

Za prikaz nekdanjih bivanjskih razmer rudarjev je poleg prikaza rudaske hiše pomembna tudi obnova Rudarske ulice z značilnimi »prhavzi« in hišami z vrtički ter položnimi stopnišči na vsaki strani ceste.

Obnova mestnega trga po načrtih prof. Podrecca predvideva obnovo in dostop do podzemne Kripte sv. Barbare ter obeležitev lokacije cerkve v novem tlaku. Tu bodo tudi vpisi posameznih zgodovinskih podatkov. Večja obnovitvena dela bodo potekala tudi na cerkvi sv. Antona ter na dostopnem stopnišču in obhodni poti. Že nekaj let se obnavljajo objekti pokopališča v Idriji, zdaj pa prihaja na vrsto še obrobno zidovje, ki zaključuje arhitektonsko podobo tega spomenika. Posebno skrb bomo posvečali staremu mestnemu jedru pri poenotenju strešnih kritin in obnovi tipičnih ambientov, kot so npr. Wolfovo stopnišče, pot po Rižah in Prontu ter ambientu okoli Sv. trojice. Uredili bomo tudi Scopolijev vrt na delu vrta pred starim farovžem na Ahacijevem trgu. Na mestih, kjer so bile posnete značilne stare fotografije, bi bilo primerno postaviti prosto stoječe tablice s temi podobami za lažjo predstavitev nekdanje rudarske Idrije. Večjo pozornost bomo posvečali tudi krajinski podobi mesta.

Na koncu velja moje zagotovilo, da se bo občina po svojih pristojnostih aktivno prizadevala za pridobitev potrebnih financ za postopno realizacijo obnove kulturne dediščine v mestu in na podeželju ter da bo aktivno sodelovala v postopku kandidiranja rudarske Idrije za uvrstitev na seznam UNCESOVE dediščine.

Samo Bevk **Idrija in njen vpis na seznam UNESCO**

Generalna konferenca UNESCO (*Organizacija združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo*) je leta 1972 v Parizu sprejela sporazum o zaščiti svetovne naravne in kulturne dediščine. Sporazum je do sedaj

podpisalo 158 držav, na Seznam svetovne dediščine pa je uvrščenih 630 znamenitosti izredne svetovne vrednosti (480 kulturnih, 128 naravnih in 22 mešanih znamenitosti) iz 118 držav.

Slovenija ima na tem seznamu samo *Škocjanske jame*, ki so bile vpisane leta 1986. Leta 1994 je Vlada Republike Slovenije predlagala za vpis na poskusno listo tri enote, in sicer *rudarsko mesto Idrija, matični Krus in Bohinjske planine*. Žal več kot do uvrstitve na poskusno listo država s temi tremi predlogi ni uspela.

Konec leta 1999 pa se je z mojo poslansko pobudo pričel postopek za vpis Partizanske bolnice Franja.

Anton Zelenc Načrti Mestnega muzeja Idrija za ohranitev in predstavitev tehniške dediščine RŽS Idrija

Uvod Pomembno vlogo pri seznanjanju s preteklostjo nekega kraja ima tudi tehniška dediščina. Kjer se zavedajo njenega pomena, ohranijo vse, kar ima spomeniško vrednost. Tako je v Idriji že leta 1952 Svet za industrijo LR Slovenije s posebno odločbo predal v upravljanje takratnemu Muzejskemu odboru sedem znamenitih rudniških naprav in objektov. Mestni muzej Idrija je zbirko stalno dopolnjeval, obenem pa iskal ustrezen prostor za namestitev tehniškega oddelka. Februarja 1958 je bila sprejeta odločitev, da se stroji namestijo na grajsko dvorišče. Montaža je potekala do leta 1960. Prav tej akciji gre zasluga, da so se stroji ohranili vse do današnjega dne. Žal pa so bili dobra tri desetletja izpostavljeni različnim vremenskim razmeram, tako da so bili ob začetku prenove gradu 1988 in grajskega dvorišča 1990 že v zelo slabem stanju. To je botrovalo odločitvi, da se stroje preseli v prostore jaška Frančiške. Restavratorska ekipa je od spomladi leta 1990 v dveh letih obnovila 14 strojev, ki so bili slovesno predani javnosti leta 1992. V naslednjih letih je bil poudarek na obnavljanju obdelovalnih strojev, ki so bili predstavljeni javnosti v okviru občinskega praznika leta 1998. V opuščeni prostorih jaška Frančiške je danes nameščeno 23 različnih strojev.

Stanje danes 20. junija bo javnosti predstavljena zbirka rudniških lokomotiv, ki bo znatno popestrila območje Jožefovega jaška (Kajzer), ki je hkrati tudi začetek sprehajalne poti po Rakah ter dodatna ponudba ob ogledu Kamšti.

Pogledi v prihodnost Osnovno izhodišče je po mojem mišljenju že večkrat predstavljena turistična transversala med posameznimi objekti, ki bi smiselno tvorila celoto. Ta projekt je odvisen od dogovora med lokalno skupnostjo, Rudnikom živega srebra Idrija, Mestnim muzejem Idrija in zainteresiranimi gospodarstveniki. V sklopu tega dogovora je odvisno, kdo bi z določenimi stroji, napravami in opremo v bodoče razpolagal in na katerem mestu.

Načrti in želje
Mestnega muzeja Idrija k prispevku
Idrije kot mesta naravoslovne in
tehnične kulture so:

- Zaradi selitve rudniške uprave z Brusovš k jašku Frančiške je nujna selitev prve Francisove vodne turbine v Idrijo iz leta 1893 ter izvoznega stroja na parni pogon iz leta 1880, ki sta trenutno nameščena pod lopo na dvorišču jaška.
- Prav iz teh razlogov so bile preseljene rudniške lokomotive in vozički v opuščeno nakladalno postajo žičnice pri Kajzer.
- Trenutno potekajo pogovori o postavitvi male električne lokomotive Siemens&Halske iz leta 1903 v avtentično okolje Jožefovega jaška (Kajzer).
- Obogatitev te zbirke z vagončkom žičnice in različnima vrstama jamskih vozičkov (hundov).
- V sklopu sanacije stavbe jaška Frančiške bi se izboljšali pogoji za postavitev transmisije, ki bi s ploščatimi jermeni povezovala posamezne obdelovalne stroje.
- Glavni problem je postavitve Kleyeve črpalke na parni pogon na primernem mestu. Njene izjemne dimenzije in mase sestavnih delov rabijo ustrezen prostor in ogromna finančna sredstva. Ti neizpolnjeni pogoji botrujejo klavnemu stanju črpalke ob stavbi jaška Frančiške. Če problem ne bo rešen v bližnji prihodnosti, bo po vsej verjetnosti največji ohranjeni parni stroj v Evropi prerasla trava.
- Obstoječi izvozni stroj na električni pogon tovarne Siemens-Schuckert bi ostal na istem mestu.
- Obe gasilski črpalki – brizgalni si zaslužita bolj vidno mesto predstavitve.
- Rudnik živega srebra Idrija je opustil in opušta še druge naprave za prevoz rude po jami (odkopni voziček »Korejce«, tirma nakladalna lopata EIMCO, akumulatorska lokomotiva Heinrich Bartz...), za katere bo treba najti primerno mesto za zgledno predstavitev.
- Restavratorska ekipa je obnovila že več vrtnih strojev za vrtnanje v jami s podporami, ki so začasno deponirani. Posebno mesto zavzema električni vrtni stroj Siemens&Halske iz leta okrog 1900, ki pa še ni restavriran. Vsi ti stroji bi zaslužili primerno predstavitev.
- Za mesto Idrija bi bil svojevrsten simbol vodni pogon pogonskega kolesa Kamšti vsaj v času poletnih mesecev. Delovanje črpalke pa bi predstavljala maketa.
- Obnova Kanomeljskih klavž v sodelovanju s SENG d.o.o. Nova Gorica. Pregrada bi služila za jez male hidroelektrarne.
- Obnovljena strojnica in izvozni stolp jaška Inzaghi, ki spada med najstarejše ohranjene objekte rudnika, bi za obiskovalce pomenil prvi stik s tehniško dediščino, v bližini bi bila lahko še turistično informacijska pisarna.
- Po končanih zapiralnih delih v jami in odstranitvi mešalno črpalne postaje bi bila zanimiva pot med Antonijevim rovom in bivšo nakladalno postajo žičnice, kjer bi se lahko namestilo določene eksponate. Najbolj atraktivna pa bi bila železniška povezava (akumulatorska lokomotiva, plin) ali simulacija lokomotive Siemens&Halske z motorjem z notranjim zgorevanjem.

RESTAVRIRAN PARNI BATNI STROJ
IZ LETA 1893

Mestni muzej Idrija bi nujno potreboval depo oziroma stalno restavratorsko delavnico. Sedanji depo se nahaja v 2. nadstropju bivše osnovne šole, grajski kleti in podstrešju. Vodja restavratorske ekipe Rafael Mlakar je podal dober predlog za depo, ki je dostopen za viličar in kamion, to je bivša shramba za premog pri Kajzer, pri vhodu desno.

Martina Pišljari Žgalnica Rudnika živega srebra Idrija

Ustavitev proizvodnje živega srebra je za Idrijo pomenila mnoge spremembe, tako prostorske kot tudi v razvoju novih dejavnosti. Skozi pet stoletij je urbano podobo mesta narekoval rudnik s pripadajočimi objekti. Prenehanje delovanja rudnika ter razvoj nove industrije je v mnogočem spremenil izgled mesta. Rudniške objekte so nadomestile proizvodne hale nove industrijske cone, ki so dale mestu novo vsebino in podobo.

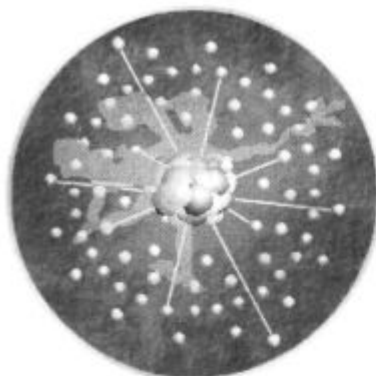
Po prenehanju žganja rude leta 1995 so žgalniške objekte zaradi gradnje novih industrijskih hal deloma porušili, ostali pa so rotacijska peč, Čermak Špirekova peč, separacija in dimnik. Območje je bilo leta 1997 zaščiten kot spomenik tehniške dediščine.

Že nekaj časa se intenzivno ukvarjamo s problemom, kako obnoviti in oživiti opuščene rudniške žgalniške objekte in naprave ter predstaviti procese žganja rude, od transporta do utekočinjenja živosrebrovih hlapov, kako najti pravo vsebino in rešitev za celotno območje, nenazadnje pa tudi kako zagotoviti finančna sredstva.

Razsežnost ohranjene *rotacijske peči* in razgibanost prostorov separacije sta nam ponudila rešitev. Zakaj se ne bi podali po poti rude?

Popotovanje »od rude do kapljic živega srebra« bi pričeli na platoju končne postaje tovrstne žičnice nad separacijo, kamor so dovažali rudo od Jožefovega jaška. S tega mesta je tudi zanimiv pogled na mesto. Pot nadaljujemo skozi objekt separacije, v katerem se je ruda sortirala in drobila do mostu s transportnim trakom, spustimo se po zbirnem silosu za rudo, nadaljujemo pot ob podajalniku v rotacijsko peč, zunaj si ogledamo še skoraj 1000 metrov dolg kondenzacijski sistem, kjer so živosrebrove pare prehajale v tekočo kovino. Ostali dimni plini so se odvajali skozi dimovod do dimnika.

Tehnološki vrh na področju žgalništva so dosegli idrijski rudniški strokovnjaki s postavitvijo originalne *Čermak-Špirekove peči*, ki je še danes ohranjena in je po mnenju industrijskih arheologov edinstvena tovrstna naprava na svetu. Posebna vrednost peči je v tem, da je rezultat domačega znanja in je izvirna idrijska rešitev s konca 19. stoletja. Peč se danes nahaja znotraj industrijske cone podjetja Kolektor in do nje ni mogoč prost dostop. Zaradi zapletenega delovanja peči je pri prezentaciji nujno potrebno paziti na nazornost in razumljivost.

Objekt separacije danes ne služi več svojemu namenu. Pogled na sivo in zapuščeno stavbo nas prav gotovo ne privlači. Objekt s svojo razporeditvijo prostorov nudi možnost prikaza postopkov, od prebiranja rude do polnjenja in skladiščenja živega srebra in možnost eksperimentalnega prikaza najznačilnejših lastnosti živega srebra in uporabnosti le-teh.

Tudi okolica topilnice je izziv, kako urediti nekoč ekološko najbolj ogrožen del mesta Idrije. Zakaj ne bi uredili sprehajalnih poti in jih izkoristili za prijeten popoldanski sprehod domačinov? Za atraktivnejši pogled na mesto je načrtovana izdelava poti do vrha hriba z *dimnikom*, ki se ga lahko preuredi v razgledni stolp.

Topilnica rudnika živega srebra je izjemno zahteven projekt. Realizacija je odvisna od številnih dejavnikov. Ne samo velika finanča sredstva, ki jih je potrebno zagotoviti, temveč tudi pogumno ekipo, ki bo pripravila program oživitve celotnega območja, da bo postalo prijazno in vabljivo tako za domačine kot za turiste.

Uroš Bajželj

Učna hiša naravoslovja in tehnike

V okviru teme »Obnovitev in oživitev dediščine rudnika živega srebra Idrija« želim predstaviti in izpostaviti idejo o izgradnji sodobnega centra »Učne hiše naravoslovja in tehnike«.

Mesto Idrija, ki je nastalo z razvojem rudnika, nekoč izključno povezano in zrastle z rudarstvom, je danes sodobno mesto z moderno in perspektivno industrijo. Glede na poznano zgodovino rudnika kot enega najmodernejših in najnaprednejših rudnikov v svetu je mesto Idrija doseglo svoj vrhunec pred 100 in več leti. Iz tega obdobja je ohranjenih veliko enkratnih eksponatov, ki so obnovljeni, na ta način ohranjeni in razstavljeni ter s tem dostopni starejši in mlajši publiki, na različnih lokacijah v samem mestu Idriji in neposredni okolici. Tu so odlično urejen »Antonijev rov« – rudnik muzej, mestni muzej v gradu Gewerkenegg, »Kamšt«, obnovljene rudniške stroje in naprave na jašku »Frančiške«, rake, »Klavže« itd. Vrednost eksponatov in skrb za njihovo ohranitev tudi kasnejšim rodovom je lahko mestu Idriji v ponos in vsi, ki skrbijo za dragoceno in obširno tehnično dediščino rudnika živega srebra, zaslužijo priznanje in pohvalo. Menim, da je bilo posebno v zadnjem obdobju zelo veliko narejenega in mesto Idrija je danes v Sloveniji pa tudi izven državnih meja poznano po urejenosti tehnične dediščine rudnika in skrbi zanjo.

Seveda pa mesto danes, ko ni več rudnika, ne umira, nasprotno, z razvojem nove sodobne industrije, ki se je že uveljavila na svetovnem tržišču, je dobilo nov zagon in se razvija v sodobno mesto z vso potrebno infrastrukturo za zagotovitev duhovnih in materialnih potreb prebivalcev mesta. Zato mislim, da mesto Idrija ne sme biti znano samo po bleščeči preteklosti, po

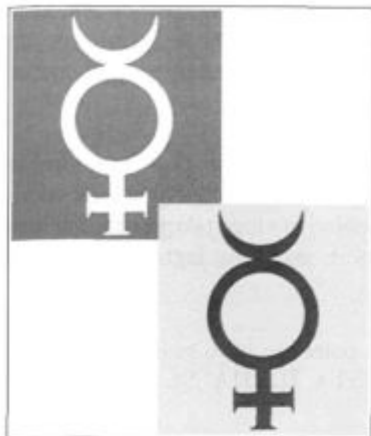
dobro in lepo urejenih muzejih. Obiskovalcem Idrije je potrebno poleg tehnične dediščine rudnika in zgodovine mesta Idrije nuditi nekaj sodobnega, nekaj, kar bo nakazovalo razvoj človeške dejavnosti, skratka pogled v prihodnost. Kot protiutež prikazu tehnične dediščine je potrebno prikazati možnosti tehnološkega razvoja v bližnji in daljni prihodnosti na osnovi danes znanih naravnih zakonitosti in obenem nakazati smeri razvoja znanosti na področju naravoslovja in tehnike.

Na podlagi zgoraj izraženih misli predlagam, da se za začetek pridobi nekaj prostorov, v katerih bi na preprost, razumljiv, vsem dostopen način prikazali bistvo naravnih zakonitosti in uporabo le-teh v tehnologiji in znanosti. Ekspoziti naj bi bili izdelani tako, da bi obiskovalci sami lahko upravljali z njimi in se na ta način igraje spoznali z osnovnimi zakonitostmi naravoslovja in njihovo uporabo v tehnologiji kakor tudi s tehnološkim procesom posameznih industrijskih proizvodov ter z možnostjo razvoja človeštva v informacijsko družbo. Število ekspozitov naj bi postopoma naraščalo, začetni, lahko skromni prostori, bi ravno tako postopoma preraščali v dvorano oziroma posebno stavbo, ki sem jo poimenoval »Učna hiša naravoslovja in tehnike« v okviru mota »PRIHODNOST SE PRIČNE Z RUDARSTVOM«. V tem okviru bi povezali dosežke rudarstva v Rudniku živega srebra Idrije s sodobno tehnologijo in možnostjo njenega razvoja.

Prikaz v učni hiši naravoslovja in tehnike naj bi bil bolj celovit, kot ga poznamo pri šolskem pouku in iz ekspozitov v različnih muzejih. Njegov namen je, da se obiskovalci (otroci, mladina in odrasli) seznanijo z naravnimi zakonitostmi in možnostmi naravoslovja in tehnike v prihodnosti ter stvarnim industrijskim okoljem. Znotraj le-tega se obiskovalci rekreirajo s samostojnim upravljanjem ekspozitov in se na ta način vključijo v resnični tehnološki proces predstavljenih tehnologij.

Naj navedem nekaj tematskih sklopov: spoznavanje posameznih stopenj kompliciranega tehnološkega procesa pridobivanja in predelave rud do kovine, proizvodnja železa do jekla, izdelava betona, tehnologija izdelave posameznih industrijskih proizvodov, npr. kolektorja, elektromotorja, grelne plošče, gozdarstvo in nastajanje lesnih izdelkov, od lesa do papirja in drugih tehnoloških procesov, prikaz delovanja sodobne elektronike in možnosti razvoja informativne družbe, vse v obliki neposrednega aktivnega sodelovanja obiskovalcev.

Poleg navedenega je možno v okviru »Učne hiše naravoslovja in tehnike« prikazati področja geologije in geoloških raziskav, pridobivanje rudnin, energijo in elektriko, vodo in vodne tehnologije, zrak in aerodinamiko, kemijo in kemijsko tehnologijo, gozdarstvo in lesno industrijo itd. Vsi poskusi in tehnološki procesi naj bodo prikazani kot sestavni del okolja, v katerem živi in prebiva človek. Obiskovalec tako spoznava povezanost med znanostjo in tehnologijo.

Določeni eksponati prikazujejo povezanost znanosti, naravoslovja in tehnike z vsakdanjim življenjem oziroma tehnologijo, ki jo srečujemo v kuhinji, kopalnici, garaži, v avtomobilu in drugih transportnih sredstvih oziroma industrijskih proizvodih.

Znotraj »Učne hiše naravoslovja in tehnike« je možnost organizirati v določenih časovnih obdobjih specializirane »delavnice« oziroma delovne seminarje.

Ideja o izgradnji centra, v katerem naj bi predstavili znanost, naravoslovje, tehniko, njihov razvoj, integriranost v okolje in uporabnost v vsakdanjem življenju, je bila sprožena že pred leti v času gradnje rudnika muzeja »Antonijevega rova«. Kakor lahko danes ugotavljamo, je bila prezgodnja. Že takrat pa je bilo jasno, da se mesto Idrija ne sme pretvoriti v muzej. Vsekakor je ohranjena tehnična dediščina zelo pomembna in jo bo mesto Idrija vedno s ponosom prikazalo, vendar hkrati vemo, da mesto Idrija danes živi od moderne industrije in da je prihodnost mesta v razvoju sodobne industrije. Zato je izgradnja centra za promocijo znanosti, naravoslovja in tehnike v vsakdanjem življenju ter prikaz možnega razvoja na tem področju protiutež preteklosti. Interes za izgradnjo takega centra morajo pokazati predvsem vodilni funkcionarji v občinski upravi in vsa industrijska podjetja v občini.

Danes deluje v Ljubljani »Hiša eksperimentov«, katere moto je znan kitajski izrek: Slišal sem, pa sem pozabil. Videl sem, pa sem si zapomnil. Naredil sem in znam. V okviru »Hiše eksperimentov« v Ljubljani želijo ustvariti center za promocijo znanosti, kraj, ki bi združeval znanost, šolstvo, gospodarstvo, umetnost in medije.

Kljub temu da v Ljubljani že deluje »hiša eksperimentov«, predlagam, da mesto Idrija združi vse svoje potenciale in pristopi k izgradnji »učne hiše naravoslovja in tehnike« pod motom »Prihodnost se prične z rudarstvom«.

Predlagani koncept »Učne hiše naravoslovja in tehnike« se razlikuje od že delujoče »Hiše eksperimentov« v Ljubljani in podobnih »Hiš tehnike« v svetu, ki jih je v zadnjih dveh desetletjih zraslo veliko število.

To bil bila enkratna priložnost, da se v Idriji povežeta preteklost in prihodnost, zgodovina, sedanjost in razvoj. Tak koncept, kolikor je meni znano, nima primerjave v svetu. Zelo malo je mest, ki bi nastala z rudnikom, ohranila tehnične eksponate iz preteklosti in se razvila v moderno mesto s sodobno industrijo. Zato je potrebno izkoristiti priliko in zainteresirati vse dejavnike, tudi v državi, za izgradnjo »Učne hiše naravoslovja in tehnike«.

Posebej bi rad poudaril, da je predlagani naslov »Učna hiša naravoslovja in tehnike« delovni naslov, ki je nastal, preden sem izvedel za »Hišo eksperimentov« v Ljubljani. »Učna hiša« je nekako preveč povezano s šolsko

obveznostjo, zato je vsekakor potrebno razmisliti o naslovu centra, ki bo privlačen za vse obiskovalce. Mogoče v smeri »Vesele in zabavne ure naravoslovja in tehnike« ali kaj podobnega. Vsekakor pa pod motom »Prihodnost se prične z rudarstvom«.

Kot konkreten predlog za zaključke današnjega prvega posveta v Idriji na temo »Rudarsko mesto nekoč in danes« je, da se ustanovi iniciativni odbor, ki bo še podrobneje opredelil namen, vsebino in vlogo takega centra v Idriji in Sloveniji, predvidel možnosti in način postopne izgradnje ter način financiranja oziroma sponzoriranja.

V kolikor bo sprejeta ta pobuda, jo je potrebno hitro realizirati, in sicer v okviru mota »PRIHODNOST MESTA IDRIJA SE JE PRIČELA Z RUDNIKOM«.

Jože Čar Promocija in zgodovina

Živo srebro – skrivnostna in nenavadna kamnina – je bila podlaga in vzrok za izjemno bogato in vznemerljivo zgodovino Rudnika in Idrije. Z natančnim brskanjem in razumevanjem odločilnih dogodkov v idrijski zgodovini bi morali poglobiti in oplemeniti mesto in življenje v njem. In to na sodoben in profesionalen način ponuditi tudi drugim – turistom, če hočete.

Začeti bi morali tam, kjer smo povsem samosvoji, edinstveni. Vrednotiti živo srebro in njegov pomen v duhovni (alkimija) in strokovno-znanstveni zgodovini človeštva. Kdo v srednji Evropi lahko nastopa s podobno tematiko? Začetki Idrije segajo v čas zadnjih odsefov srednjega veka in zarjo renesanse, v čas vzpona reformacije in zgodnjega kapitalizma. S sodelovanjem sijanih strokovnjakov evropskega formata je bil rudnik v Idriji vedno gospodarsko pomemben, rudarjenje sodobno, tehnična oprema pa vsekakor inovativna, vrhunska. In to več stoletij. Idrija je bila vedno v Evropi! Nikdar samo na Kranjskem ali na Balkanu.

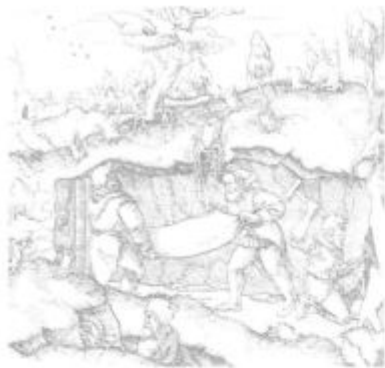
Imamo danes, ob velikih gospodarsko zelo uspešnih, evropsko pomembnih podjetjih, tudi dovolj želja, idej, kadrovske moči in predvsem iskrene odprte in zagnane kolektivne pripadnosti za ponoven dvig Idrije v Evropo?

Mirjam Gnezda Idrijska rudarska hiša, mit ali resničnost?

O idrijski rudarski hiši je bilo že mnogo povedanega, a nekaj manj napisanega. Nikoli ni bila domena samo ene stroke, čeprav v zvezi z njo največkrat pomislimo na etnologijo. Mogoče celo neupravičeno. Z idrijsko rudarsko hišo so se ukvarjali: dr. Franjo Baš, zgodovinar, skupina etnologov 31. terenske ekipe Slovenskega etnografskega muzeja (1972–75),

Rafael Bizjak, arhitekt, in Rafael Terpin, akademski slikar. Preučeni sta bila njen časovni, prostorski, gradbeno razvojni in likovni vidik. Etnološki vidik je ostal nekako v ozadju. S tem ne mislim na notranjo opremo hiše in na njeno razporeditev. Slednja nam pove sicer mnogo o stanovalcih in njihovem načinu življenja, predvsem o njihovem blagostanju ali revščini, o njihovi zmožnosti ali nezmožnosti prilagajanja času. Ne more pa nam razkriti življenjskih zgodb, šeg in navad, družabnega življenja stanovalcev. Prazna hiša je mrtva hiša. Toda tudi polna hiša je lahko mrtva. Vsaj z muzeološkega stališča. Postavitev razstave je nekoč pomenila zgolj zaključek raziskovalnega procesa, danes je šele njegov začetek. Razstava je medij, sporočilno sredstvo, komunikacija, ki lahko govori tisoč jezikov. Če je dobra, seveda. In tako razstavo si želi imeti vsak muzej, vsako mesto in ne nazadnje vsaka lokalna skupnost. Idrija že dolgo časa čaka na predstavitev bivalne kulture rudarjev. Kje drugje bi bila lahko ta aktualneje prikazana kot v rudarski hiši, v muzeju »in situ«, v spomeniško zaščitenem in obnovljenem objektu v Bazoviški ulici 4, za jaškom Frančiške? Mestni muzej Idrija jo je leta 1985 odkupil z namenom, da bi jo uredili in oživili. V letih 1986–90 je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica pripravil konservatorski načrt in vodil prenovo. Potem jo je – na videz dokončano, v resnici pa daleč od tega – prepustil v varstvo muzeju. Hiša je v množici drugih velikopoteznih akcij čakala na finančna sredstva in na svoj trenutek. Od tu izvira pobuda idrijskih muzealcev za temo moje diplomske naloge na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Od začetne ideje je preteklo že kar nekaj časa in terenskih raziskav. Šele danes pa se zavedam velike odgovornosti – sodelovanja pri oblikovanju koncepta »tipičnega primera«, na katerem se bodo v prihodnje mnogi, predvsem mladi, učili o kulturi in načinu življenja idrijskih rudarjev. Čez nekaj let namreč »naša hiša« ne bo imela več konkurence, s katero bi lahko tekmovala ali se z njo primerjala. Po mnenju večine je že danes nima.

Prav to želim v svojem prispevku še posebej izpostaviti. Javnost je oblikovala svojo predstavo, svoj ideal idrijske rudarske hiše, ki ni in ne more biti ničesar drugega kot hiša v Bazoviški ulici 4. Ena in edina, mit in resničnost hkrati. Ob tem dejstvu so se moji kriteriji analize in vrednotenja zamajali. Kaj je pravzaprav idrijska rudarska hiša? Je to danes že vsaka stanovanjska hiša častitljive starosti na pobočju Idrije? Ali je nujno, da so v njej prebivale prav rudarske družine? Kaj pa hiša, ki je imela v preteklih desetletjih povečana okna ali nekoliko zmanjšan naklon strehe? Kakorkoli, danes rudarske hiše na podlagi obstoječega stanja na terenu ni mogoče več opisati in tipizirati. Postala je pojem, ki se ga uporablja v pretekli obliki. Kljub temu pa stoji v naši neposredni okolici še 10 hiš, ki kažejo določene skupne elemente in govorijo o specifičnem kulturnem vzorcu. Še bolj kot to jim je skupno dejstvo, da jih bodo v kratkem podrli, če se seveda ne bodo prej same. Sprašujem se, ali nam je res popolnoma vseeno in jih bomo zavest-

no prepustili njihovi usodi? Toda, kdo jih (teoretično) sploh še lahko reši? Spomeniško varstvo in lastniki prav gotovo ne. Etnologija pa je tako vedno obsojena na raziskovanje preteklosti, na evidentiranje, dokumentiranje in inventariziranje njenih materialnih ostankov. Vse dokler ne dozori čas za postavitve razstave. O taki razstavi sem nekaj že povedala, nisem pa še predstavila njenega koncepta.

Stalna razstava z delovnim naslovom »Rudarska hiša zaživi« bo prikaz kulture in načina življenja idrijskega rudarja v času med obema vojnoma. Vključevala bo dve komponenti:

- ambientalno postavitve v pritličju rudarske hiše na cca. 65 m² površine, ki obsega vežo, črno kuhinjo, »hišo«, dve kamri in suho stranišče;
- pedagoško dejavnost, kateri bosta namenjeni »hiša« in kamra v prvem nadstropju v izmeri cca. 20 m² površine. Tu bodo (naj bi) potekale muzejske delavnice za otroke in odrasle, v katerih bodo (naj bi) imeli vsi možnost spoznavanja materialne kulture širšega območja (gospodarstvo, domače obrti, bivališče, noša, prehrana). Nadgradnja praktičnih znanj bo (naj bi bil) program prireditev glede na letne (koledarske) šege in navade, ki se jih je nekdaj praznovalo doma, v krogu družine, in tistih, ki se jih praznuje danes. Hkrati bo (naj bi) prvo nadstropje služilo za priložnostni razstveni prostor oz. galerijo (omejenih razsežnosti). Drugo nadstropje bo na ogled strokovnim obiskovalcem kot primer »zamrznjenega« ambienta po odhodu njegovih stanovalcev. Vertikalno os hiše bodo nosile ohranjene kuhinje v pritličju in obeh nadstropjih – srce vsakega doma in družine.

V okviru stalne razstave Mestni muzej Idrija v sodelovanju s Slovenskim etnografskim muzejem načrtuje na filmski trak posneti spomine informatorjev in zadnje »idrijske rudarske hiše«, o katerih je bilo govora pred tem. Sledila bo rekonstrukcija ženske in moške delovne noše, priprava delovnih listov za otroke, izdaja kataloga, promocijskega gradiva itd. To pa so že stvari, ki presegajo okvire moje diplomske naloge in zahtevajo nekoga, ki se bo z njimi načrtno in kontinuirano ukvarjal.

Jože Bavcon

Rastlina in človek

Rastlina in človek sta povezana skozi vso zgodovino Idrije. Najprej je človek krčil gozd, da je sploh prišel do površin, kamor si je postavil prebivališča. Sredi gozdnate pokrajine je začelo nastajati naselje, ki je rastle zaradi podzemnega bogastva. Nastajale pa so tudi površine, res verjetno skromnejše kot drugje, na katerih je začel sejati in saditi rastline. Rastlin ni sadil samo zaradi preživetja, ampak tudi zato, da bi mu polepšale njegovo bivališče. Prvobitna potreba po preživetju s temi rastlinami morda nima veliko povezave, vendar pa imajo velik pomen za človekovo počutje in njegovo duhovno rast. Morda so se res z rastlinami več ukvarjale ženske

roke, ki so jih velikokrat tudi upodobile v sami čipki, vendar je po trdem delu v rudniku marsikateremu rudarju gotovo veliko pomenila cvetica, ki jo je zagledal na domači hiši.

Težko bomo ugotovili, kakšen pomen so imele rastline za rudarja, vse-kakor pa so bile vedno prisotne v njegovem prostoru. Tudi ob pomembnih poteh ali delih mesta je zasajal rastline – predvsem drevesa. Res so mu običajno ta nudila senco v poletni vročini in nekatera različne plodove, vendar verjetno to nista bila edina razloga. Drevesa, ki so tvorila drevorede, običajno ni zasadil zaradi plodov. Bila so, poleg sence, tudi del prijaznega okolja, ki ga je sam oblikoval in v katerem se je po napornem delu ob nedeljah in praznikih tudi sprehodil. Čeprav je na eni strani drevje sekal in ga krčil zato, da je imel les za žganje rude, kurjavo, za delo globoko pod zemljo, za opažanje rovov, gradnjo prog in tesarsko izdelavo jaškov, za utrjevanje brežin, za prve pregrade in še bi lahko naštevali, je drevo ob hiši ali v drevoredu že takrat imelo povsem drugačen pomen.

Nikakor pa ne smemo pozabiti naravoslovcev, ki so se tukaj ukvarjali z rastlinami, jih odkrivali in opisovali. Ob svoji hiši jih je gojil znameniti Johannes Antonius Scopoli (1723–1788), ki je deloval v Idriji v letih 1754–1769. Balthazar Hacquet je prav zaradi prirodoznastva, rudnika in Scopolija prišel v Idrijo. Tudi prvi slovenski botanik Franc Hladnik, ustanovitelj Vrta domovinske flore (botaničnega vrta), je bil iz Idrije. Tukaj so delovali ali se rodili še Dolliner, Dežman, Glowatski, Stranetzky (Bavdaž et al 1999, Ob Rakah po poti idrijskih naravoslovcev).

Kaj pa v današnjem času, kako mesto povezati z naravo? Zdi se, da ni potrebno kaj dosti povezave, saj kamor koli se ozremo, vidimo zeleno okolico. Pa vendar. Ali ni morda prav dejstvo, da živi mesto sicer sredi zelene in gozdnate okolice, prav tako lahko vzpodbuda, da se s to okolico še bolj zlije? Naselje je začelo nastajati prav sredi mogočnih gozdov, ob vodah, ki so se zlivale iz različnih dolin. Morda se bo kdo vprašal, ali tako mesto sploh potrebuje še znotraj sebe zelene površine. Menim, da jih potrebuje in da jih lahko zelo smiselno vključi in poveže z njeno okolico. Tako kot se skozi bolj ali manj gozdnat svet iz vseh smeri prihaja do Idrije po različnih dolinah, tako bi bilo smiselno to povezanost nakazati tudi skozi mesto z drevoredi. Uporabili bi lahko nekatere naše drevesne vrste. Tam, kjer je več prostora, bi oblikovali drevorede večjih dreves (javorji, jeseni, bukve, lipe, gabri, hrasti idr), kjer je prostora manj, bi uporabili manjše drevesne vrste (čremsa, kloček, jerebika, tisa idr). Iz ene doline v drugo bi se lahko nadaljeval drevored in tako simbolično nakazoval povezanost. Nekaj drevoredov že je, te bi lahko smiselno vključili pri izgraditvi celotne podobe mesta. Tudi parke in drevje v mestu bi bilo smiselno vključiti v celostno podobo. Tujih drevesnih vrst ni potrebno odstranjevati, mesto je

pač nastalo tudi z ljudmi, ki so prišli od drugod ali pa so hodili po drugih krajih. S tem nekako lahko nakažemo tudi širino mesta in njegovo raznolikost, ki pa je zopet z našimi drevesnimi vrstami vpeta v to dolino in se z njo tudi nadaljuje. To ne pomeni, da je potrebno imeti povsod samo strujen drevored, ker je verjetno zanj v nekaterih delih premalo prostora, zato pa se s prekinitvami z neko linijo, ki jo slutimo skozi mesto, ta osnovna ideja le lahko nadaljuje. Ponekod bi s presledki nakazali njegovo smer iz ene v drugo dolino in tako poudarili značilno zvezdasto podobo mesta ali pa še bolj izrazito trikrako, ki jo ustvarjata Nikova in Idrjica s svojo vijugo. Poleg drevesnih in grmovnih vrst bi v nasadih v mestu ohranjali to povezanost z okolico tako, da bi občasno na zelenih površinah naredili nasad povsem naravnih, v okolici Idrije rastočih vrst. Seveda to zopet ne pomeni, da v mestu ne bi smeli zasajati drugih vrtnarsko zanimivih in tudi lepih rastlin, vendar bi tudi z zelnatimi rastlinami poizkušali nadaljevati že omenjeno podobo mesta. Morda bi veljalo posaditi prav rastline, poimenovalne po botanikih, ki so delovali v Idriji, pa seveda tudi druge naravne vrste, ki so primerne za enostavno vzdrževanje. Šlo naj bi za preplet narave in mesta, zato tudi vrtnarsko vzgojene vrste, ki jih je vzgojil človek, in naravne divje rastoče vrste.

Verjetno tak način v začetni fazi pomeni nekoliko več dela, predvsem tehtnega premisleka pred prenovo posameznih delov mesta. Vendar, če bi bil načrt dolgoročno sprejet ter dobro domišljen in izdelan, se podoba mesta, vpetega v njegovo okolico, lahko uvaja dokaj dobro in počasi ter ne s preveč sredstvi. Seveda pa velja ohranjati tudi nekdanje podobe in poglede iz mesta na travnike in senožeti, ki se bodo sicer ob povsem opuščeni rabi prehitro zarastli in pomenili izgubo nekdanje kulturne krajine okolice mesta.

Urejena podoba mestnega okolja priča o urejenosti njenih prebivalcev, lahko pove nekaj o njegovi povezanosti in nekaj o njegovi zgodovini. Vse to bi bilo lahko zajeto tudi v hortikulturno podobo mesta, ki bi bila morda res nekoliko drugačna in prav zato privlačna tako za meščane kot za obiskovalce mesta.

V majhnem mestu so bile rastline uporabljene v različne namene. Tudi danes na sprehodu skozi mesto opazimo različno uporabo rastlin. Vprašamo se le, ali je ta boljša ali slabša, kot je bila nekoč, znamo rastline pravilno umestiti v svoje okolje, so nam sploh še potrebne?!

Milan Božič, Silvij Jereb

Kajzer park

Idrija je petsto let živela od svojega rudnika. Naslednjih petsto let bo morala živeti od drugih dejavnosti, lahko pa tudi od svoje poltisočletne preteklosti – predvsem v obliki in vsebini kulturnega in študijskega turizma. Kaj pa bo od tega imela, bo odvisno od tega, kaj bo ponujala svojim

gostom in kakšen bo »način prezentacije« njenih vrednosti, ali bodo te na ravni »krajevnih posebnosti« ali »fenomena največjih razsežnosti«.

Tako je leta 1994 zapisal znani publicist Sandi Sitar v uvodu svojega članka ali kot je sam na koncu zaključil – improviziranega sinopisisa za scenarij, ki bi ga bilo potrebno za celovito doživetje tega dela Slovenije nadvse skrbno izdelati in neprestano izpolnjevati. Po dantejevskem modelu pekla je pisec predstavil svojih devet idrijskih krogov (vesoljski, planetarni, kontinentalni, slovenski, regijski, urbani, rudniški, kontejnerski in atomski). »Če gre za pekel, vice ali nebo in če vodijo noter ali ven, pa naj se vsakdo sam odloči, Idričani predvsem s svojim prihodnjim odnosom do lastne preteklosti«. Način, kako že danes, predvsem pa v prihajajoči postindustrijski dobi ohranjati, doživljati in vsestransko tržiti to, kar nam naše naravno okolje nudi in kar so nam predniki zapustili.

V polpreteklem obdobju je v Idriji marsikakšna ideja iz tega vizionarskega zapisa padla na plodna tla, precej reči v tem smislu je bilo zastavljenih že prej. Danes, ko je dokončno zaprtje rudnika pred vrati, ko družbeni in tehnološki razvoj govorita le z jezikom vizionarjev, je za Idrijo pomembno, celo usodno vprašanje, ali bo lahko njen prostor v celotnem fizičnem in abstraktnem pomenu odprt za dobre programe in investicije.

Kajzerpark je inicialni projekt ene izmed možnih konkretizacij Sitarjevih devetih krogov, za njihovo ponovno oživitev in posodabljanje. Kajzerpark je projekt za preobrazbo pobočja južnega dela idrijske kotline od Antonijevega rova do stare Mejce, s posebnim oziranjem na območje jaška Kajzer – bodoče idrijsko središče za razvoj turističnih, izobraževalnih, zdraviliških, športnih, rekreativnih ali drugih tržno zanimivih storitvenih dejavnosti.

Heda Petrič Simboli mesta

kaj *Italo Kalvino / Nevidna mesta*

Človek dneve in dneve hodi med drevjem in kamenjem. Redkokdaj se oko ustavi na kaki stvari, le takrat, ko jo je prepoznalo, kot znak kake druge stvari: odtis v pesku kaže, da je šel tam mimo tiger, mlaka oznanja, da je blizu podzemna vodna žila, slezov cvet naznanja konec zime. Vse drugo je nemo in med sabo zamenljivo; drevesa in kamni so le to, kar so.

Simbol je podoba za pojem, idejo, čustvo. Prisproda. Pomen simbola je globlji, mističen, je razumu nedostopen, neumljiv. Simbol je skrivnost.

Mesto je zbir bivališč in tako imenovanih mestnih zgradb. Je govorica dejstev, predstavitev obstoja kvalitete, stanja, sistema. Mesto je znak.

kako Skrivnost znaka. Duša.

Nazadnje pot pripelje do mesta Idrije. Vanj prodreš po ulicah, speljanih skozi goščavo izveskov, ki štrlijo iz zidov. Oko ne vidi stvari, temveč podobe stvari, ki pomenijo druge stvari: klešče pomenijo zoboderovo hišo, bokal gostilno, helebarde stražarsko postojanko, rimska tehničarica zeliščarica. Izklesani grbi predstavljajo leve, delfine, stolpe, zvezde: znak, da ima nekaj – kdove kaj – za znak leva ali delfina ali zvezdo. Druga znamenja opominjajo, kaj je na določenem kraju prepovedano – voziti vozičke po ozki ulici, urinirati za kapelico, ribariti s trnikom na mostu – ali kaj je dovoljeno – napajati zebre, balinati, sežigati trupla svojcev. Z vrat svetišča se vidijo kipi bogov, upodobljenih z vsakemu lastnimi atributi – rog obilja, klepsidra, meduza – po katerih jih vernik lahko prepozna in jih nagovori z ustrezno molitvijo. Če kaka zgodba ne nosi nikakršnega znamenja ali podobe, že sama njena oblika in prostor, ki ga zavzema v ureditvi mesta, zadostujeta, da pokažeta njen namen: kraljevska palača, ječa, kovnica, pitagorejska šola, javna hiša. Tudi blago, ki ga prodajalci razstavljajo po stojnicah, ne predstavlja sebe samega, marveč je znak neke druge stvari: izvezen čelni trak pomeni eleganco, pozlačena nosilnica oblast, Averroesovi zvezki učenost, verižica za gleženj pohoto. Pogled se spreha po ulicah kot po pisanih straneh knjige: mesto pove vse tisto, kar moraš misliti, primora te, da ponavljaš njegovo govorico, in ko verjameš, da si na obisku v Idriji, v resnici le zaznavaš imena, s katerimi opredeljuje samo sebe in vse svoje dele.

Kako prepoznavamo dušo kraja? Znaki oblikujejo jezik, a ne tistega, za katerega mislimo, da ga znamo. Predmeti se izražajo v svoji presenetljivi individualnosti. Navzočnosti. Duša ni povezana s funkcijo, temveč z lepoto, obliko in spominom. Razkritje osebnosti stvari je preboj za dušo.

- lepota čipka je valovanje, jahanje valov, trepetanje zraka. Vibracija je sama narava ustvarjalnega dela, energije in obstoja nasploh. Brezkončno *gibanje* razvoja in propada, v prepletanju kozmičnega in človeškega. Napor, da se vzpostavi izgubljena enotnost.
- oblika dolina je transcendentna ekspanzivna moč v medprostorju med nebom in zemljo. Duhovna *pot*, prehod, prazno, odprtost navzgor, za nebeške vplive. Korito, vdolbina, kamor se stekajo vode z višin, ki dolino obkrožajo. Kraj, kjer se združujeta zemlja in voda z neba, da bi dali bogato žetev. Kjer se združujeta človeška duša in božja milost, da bi nastala odkritja in mistični zanos. Nasprotje spodaj-zgoraj. Dno. Simbolično dopolnilo hribu. Prehod v prazračno duhovno središče.

Dolina je duh, ki je sestopil v spodnje cinobrovo polje, da bi s procesom notranje alkimije začel embrij nesmrtnosti, duh življenja.

Ves simbolizem doline je v plodnem združevanju moči, sintezi nasprotij.

spomin Merkur je *dvojnost*. Temno-svetlo, nizko-visoko, levo-desno, žensko-moško. Najboljše gibalno prilagajanje življenju. Notranji nagoni in zunanji vplivi. Inteligenca, ki se poslužuje veččin in zamisli spreminja v dela, moč dvigovanja in sposobnost hitre menjave pozicije. Izkrivljenost duha. Izmenjava med nebom in zemljo, trgovina in svetost. Prehod med podzemljem, zemljo in nebeškim.

Kakšno je v resnici mesto pod vsem tem gostim ovojem znakov, kaj vsebuje in kaj skriva, o tem človek odide iz Idrije neveden. Zunaj se razprostira prazna zemlja vse do obzorja, odpira se nebo, po katerem se spreletavajo oblaki. V obliki, ki jo naključje in veter dajeta oblakom, je človek že pripravljen prepoznavati figure: jadralnico, dlan, slona...

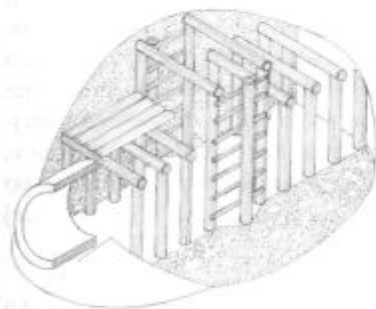
Pavli Koc Otroško igrišče v Mejci

Vprašanje, kdo se še lahko ponaša s tako dediščino kot Idrija, smo slišali že velikokrat. Vendar vprašanje samo po sebi ni dovolj. V zadnjih letih je bilo tudi veliko narejenega v smislu promocije rudnika in idrijske zgodovine. A vedno znova se mi poraja vprašanje, komu je oživetev zgodovine namenejna? Domačinom ali tujcem – turistom, mladim ali starim? Verjetno vsakemu nekaj. Nič ali skoraj nič pa najmlajšim.

Veliko idej je ostalo zgolj zapisanih ali pa se sploh še niso imele možnost razviti. Ena med njimi je tudi postavitve otroškega igrišča v Mejci, morda celo na drugi lokaciji. Do realizacije te ideje bo nedvomno nujno potrebno narediti precej korakov. Da pa bi bilo mesto lahko upravičeno ponosno nanj, bi moralo biti igrišče še oblikovno usklajeno s kulturno-tehnično dediščino in nuditi najmlajšim možnosti za zgodnje odkrivanje drugačnosti in posebnosti kraja, v katerem živijo.

Rudnik, rudarska in rudniška oprema, klavže, kamšt, mesto Idrija, čipka, škafar, žlikrofi... Vse to so prvine, iz katerih lahko črpamo ideje za oblikovanje posameznih igral in igrišča kot celote.

Ideji, biti drugačen, biti nekaj posebnega, imeti svoje korenine tudi že na otroškem igrišču, želim rudarski »srečno«.

Posvetu na rob

JANEZ KAVČIČ

V sklopu prireditev ob občinskem prazniku in ob 500-letnici Antonijevega rova je 20. junija 2000 v gradu Gewerkenegg potekalo posvetovanje na temo Rudarsko mesto nekoč in danes. Razpravljalci so obravnavali vrsto aktualnih vprašanj v zvezi z ohranjanjem, obnavljanjem in sodobno prezentacijo idrijske tehniške in kulturne dediščine. Pisni povzetki, ki so jih pripravili nastopajoči, omogočajo razmišljujočemu bralcu artikulacijo nekaterih predlogov pa tudi pomislekov in kritičnih pripomb.

stalna tribuna

Posvet je bil dobro zamišljen in izpeljan, saj je zajel širok vsebinski spekter. Največ pozornosti so bila deležna naslednja vprašanja: promocija in zgodovina, vpis Idrije na seznam UNESCO, ohranitev in predstavitev rudniške tehniške dediščine, ureditev območij jaška Frančiške in Jožefovega jaška, prezentacija žgalniškega kompleksa, zamisel »Kajzer parka«, Mejca, prenova Mestnega trga, rudarska hiša, simboli mesta, kulturni spomeniki, urbanizem in še nekatera. Nastopajoči so tehtno utemeljevali načrte in stališča, izpostavljali probleme in dileme ter ponudili vrsto idejnih rešitev.

Razumljivo je, da enodnevno strokovno srečanje ni moglo niti načeti, kaj šele obdelati vseh vidikov tematike, ki bi sodili pod naslov posvetovanja. V luči primerjav med razmerami nekoč in danes bi bilo na primer zanimivo in koristno analizirati idrijsko mestno in občinsko oblast, politično življenje, zdravstveno in socialno varstvo, šolstvo, kulturno in društveno udejstvovanje, telesno kulturo in razvedrilo ter še marsikaj. Usoda posvetov, pripravljenih izjemoma in na dolgi rok, žal ponavadi potrjuje modrost, po kateri ena lastovka še ne prinese pomladi. Izkušnje pač učijo, da je od idej do realizacije največkrat dolga in trnjeva pot.

Navedeni razlogi govorijo v prid predlogu, po katerem bi tema »Rudarsko mesto nekoč in danes« postala predmet kontinuiranega in permanentnega raziskovanja in obravnavanja. Posvet, kakršen se je odvijal 20. junija 2000, naj bi se razvil v stalno tribuno, ki bi jo pripravljali vsaj dvakrat ali trikrat letno. Zelo primerni dnevi bi bili na primer slovenski kulturni dan (8. februar), občinski praznik (22. junij, sv. Ahacij) in god sv. Barbare (4. december). Pripravljalni (strokovni) odbor, ki bi se redno (mesečno) sestajal, bi k sodelovanju pritegnil strokovnjake z različnih področij ter odgovorne predstavnike širše družbe. Omenjene tribune se ne bi zadovoljevale samo z »idejnimi projekti«, temveč bi sproti verificirale dosežene rezultate, predvsem pa vedno znova izpostavljale nerešena vprašanja. Animirati bi skušali

najširšo javnost, tovrstna srečanja popularizirali in jih organizirali v dvorani, ki lahko sprejme vsaj sto do dvesto poslušalcev. Razprav nikakor ne bi smeli omejevati zgolj na ozke strokovne kroge.

slogan kot duša imena V pisnem gradivu s posveta se pojavlja tudi slogan, ki opredeljuje Idrijo kot »mesto naravoslovne in tehnične kulture.« Omenjeni slogan, ki se je oprijel javne rabe, je na veliko obelodanjen pri Debeli skali. Moram priznati, da se z geslom ne morem sprijazniti, čeprav se ga lepo sliši. Menim, da je bilo sprejeto na hitro in brez globljega premisleka. Poglejmo ga skozi kritični drobnogled.

Za izhodišče vzemimo koncizno razmišljanje arhitektke Hede Petrič, ki si je na posvetovanju zastavila vprašanje, kako prepoznavamo dušo kraja. Petričeva odgovarja: »Duša ni povezana s funkcijo, temveč z lepoto, obliko in spominom.« Naj dodam, da kraj istovetimo z njegovim imenom, kot na primer ime in priimek z določeno osebnostjo. Gre torej za »dušo imena«, kot je v naslovu svojega romana o Idriji povedal dr. Jože Felc.

Slogan je v vsakem primeru težko domisliti, ker ima na voljo le nekaj besed. Podoben je izbrušenemu stihu, pri katerem je vsaka beseda »izklesana z dletom ideje in estetike«, kot pravi pesnik. Lahko ga primerjamo z izrisanim simbolom, ki z nekaj potezami posreduje popolnost sporočila ter ima prav zato univerzalno veljavo in tako rekoč magično moč. Stih in simbol sta dobra le, če sta »totalna« v svojem spoznanju (resnici), drugače sta zanič, ali bolje, ju pravzaprav ni. Duša je sinonim za duhovno substanco bivanja (predmeta, pojava, bitja), slogan kraja pa mora biti prav »duša imena«.

V tej luči bi bilo dušo – duhovno podobo Idrije, njeno petstoletno zgodovino in dediščino – težko reducirati in secirati na določene zvrsti »kulture«. Taka početja spominjajo na starogrško Prokrustovo posteljo. Res je, da iz pragmatičnih razlogov govorimo o tehnični, glasbeni, likovni, telesni, bivalni, srčni in bogve še o kateri kulturi, dejansko pa je res, da šele vse te »kulture« skupaj tvorijo KULTURO neke človeške skupnosti. Kultura je – po znani definiciji – celovito stanje duha in slogan naj jo, vsaj po mojem mnenju, kot pojem uporablja le v tem pomenskem smislu.

Navedel bom nekaj konkretnih razlogov, zakaj me slogan o »mestu naravoslovne in tehnične kulture« moti.

Že graditelja idrijskega 18. stoletja, politehnika Franc Anton Steinberg in Jožef Mrak, sta bila tudi umetniški duši in slikarja. Razsvetljeni naravoslovec in kirurg Balthasar Hacquet se je vneto ukvarjal z etnologijo. V 19. stoletju so k razvoju občje slovenske kulturne identitete mnogo prispevali idrijski naravoslovci Frančišek Hladnik, Henrik Freyer in Karel Dežman. Idrija je v tem času dala Ljubljani knezoškofa in kulturnega mece-

na Antonija Alojzija Wolfa ter znamenitega tiskarja Jožefa Blasnika, ki je prvi natisnil Prešernove Poezije. V slovensko zgodovino pisje se je pred 1. svetovno vojno trajno zapisal naš rojak dr. Josip Gruden. Težko bi na primer trdili, da je bila štiridesetletna dejavnost Mihaela Arka, v nekem času in razmerah, manj pomembna od dela rudniških inženirjev. Idrjičani se ponavadi ne ponašamo le s konstruktorjem Planice Stankom Bloudkom, temveč tudi s prvim socialističnim županom Ivanom Štravsom ter politikom in diplomatom dr. Alešem Beblerjem. Kako uskladiti naše naravoslovno – tehnično reklo z delom tisočerihih klekljaric, s pomenom Ivanke Ferjančič in z mnenjem strokovnjakov, da spada Idrija med vidna evropska čipkarska središča? Ali smemo spregledati tisto idrijsko kulturno zavest, iz katere so zrastle ljudska šola, mestna hiša in prva slovenska realka? Mimogrede – Idrija je imela že v 16. stoletju protestantsko šolo, v 18. stoletju najboljše »glavno šolo« na Kranjskem, sredi 19. stoletja pa učiteljsiše. V mozaik idrijske »duše imena« so bile kot dragoceni kamenčki vgrajene cerkve Svete trojice, svete Barbare in svetega Antona. Nekaj je narobe s sloganom, ki ne upošteva naših gledaliških tradicij, igralcev in 230-letnega teatra, v katerem so kmalu po prelomnem letu 1848 zaigrali Linhartovega Matička in Županovo Micko. Kaj bi o gestu menili stoteri idrijski glasbeniki in muzikanti, in še rudarska godba obstaja menda že 335 let! V prisposodbi lahko zatrdimo, da »na strune Merkurja« ni zaigral le Aldo Kumar. Idrijska duša je senzibilno zazvenela v skladbah Zorka Prelovca, tista enkratna »Sedem si rož« pa je po besedah uveljavljenega sodobnega slovenskega dirigenta neponovljiv biser zborovske glasbe. Portret idrijske kulture so oblikovali tudi slikarji Jurij Tavčar, Ludvik Grilc, Rudi Kogej, Nikolaj Pirnat, Ivan Seljak-Čopič, Fanči Gostiševa, Rudi Skočir, Rafko Terpin in številni drugi. Duhovno klimo – seveda ne le idrijsko – so pred tridesetimi leti prevetirile Kaplje, pomembne strani v sodobni slovenski literaturi pa sta izpisali zlasti peresi dr. Jožeta Felca in Aleša Čarja.

Argumentov se je nabralo že toliko, da moram končati. Dovoljujem si opozoriti le še na dve nepogrešljivi sestavini kulture najstarejšega slovenskega rudarskega mesta, ki tudi nista naravoslovno – tehnične narave. V mislih imam neizčrpno zakladnico knapovskih anekdot in humorja ter 400-letno tradicijo Bratovske skladnice, ki nas spominja in opominja na srčno kulturo tovarištva, vzajemnosti in solidarnosti.

Da ne bo nesporazuma. Naravoslovje in tehnika sta imela v razvoju Idrije izjemno, v določenih obdobjih nedvomno odločilno vlogo. Idrijski dosežki na teh področjih so se povzpeli na raven evropskih horizontov. Vendar moramo enakovredno vrednotiti tudi druge zavidljive rezultate raznolike in mnogostranske ustvarjalnosti naših ljudi. Pričujoči tekst hoče zaostri samo željo po objektivni resnici. Zato predlagam, da se potrudimo poiskati slogan, ki bo ustrezal naslovu tega zapisa.

krajinska podoba Župan Cveto Koder je na začetku svojega prispevka zapisal: »Občina Idrija, poleg pristojnih državnih institucij, nosi veliko odgovornost za obnovo in ohranjanje kulturne in NARAVNE (poudaril pisec) dediščine mesta.« Na koncu je obetavno dodal: »Večjo pozornost bomo posvečali tudi KRAJINSKI PODOBI mesta.« Biolog dr. Jože Bavcon je z razmišljanjem »Drevesa in vrtovi so tudi del rudarskega mesta« načel tematiko naravne dediščine dokaj konkretno, vendar vprašanj ni operacionaliziral, kot bi njegov nastop ocenila znana pedagoška floskula. Predstavnika muzeja Ivana Leskovec in Anton Zelenc sta – resda v drugem kontekstu – izrazila bojazen, da bo »po vsej verjetnosti največji ohranjeni parni stroj v Evropi (Kleyevo črpalko, op. pisca) prerasla trava.«

»Zdaj pa raste grmovje in zelene travè«, z grenko nostalgijo ugotavlja znana ljudska pesem, ki je danes znova bridko aktualna. Prav Idrijsko spada med tista slovenska območja, kjer kulturna – boljše kultivirana rovtarska krajina – najbolj drastično izginja. O znanih razlogih, ki izvirajo iz globalne preobrazbe sodobne slovenske družbe, na tem mestu nima smisla ničesar ponavljati. Ostanimo pri krajinski podobi Idrije in primerjajmo nekdanje in sedanje stanje.

Rudarska Idrija (ne kmečka!) je njega dni redila kakih 200 krav in bogve koliko prašičev, zajcev, kokoši in drobnice. Podatek izgleda na videz prozaično, dejansko pa skriva srčiko problematike, povezane s krajinsko podobo idrijske kotline. Naj si dovolim nekaj osebnih spominov. Moj stric Hajnče v Rižah je še pred štirimi desetletji v poletnem času po dvakrat na dan tekal z rebrnikom na hrbtu na Kodrov rovt pod Hlevišami, da je nanosil sena in stelje za svojo Sivko. Podobnih »stricev« je bilo v letih 1950–1960 še vse polno na vseh koncih Idrije, da ne omenjam starejših časov. Ko sem v svojih dijaških in študentskih letih ob počitnicah sodeloval v združbi Lomarjevih koscev, smo se s Kobalovimi »senoseki« (dovoljujem si rabo stare slovenske besede) srečevali tako rekoč na vrhu Kobalovih planin. Spoznal sem vrsto možakarjev, največ knapov, ki so pred šihtom, po šihtu ali kot penzionisti »prekosili« večino poletja. V svoje »rudarske hiše«, ki so bile še trda resničnost (ne mit), so se z vseh bregov in pobočij okrog Idrije vračali s kosami ter drvimi in suhljadjo na ramah in vozičkih. Poleg rudniške plače in klekljarske »bule« so bili glavni viri preživetja »lehe« (vrtovi), košenice, domače živali, polne drvarnice in »sojšna« vseh vrst. Posledica opisanega »modus vivendi« je prav ganljivo razvidna iz starih avstrijskih in italijanskih fotografij (razglednic) pa tudi še iz posnetkov Idrije po drugi svetovni vojni. Panorama rudarskega mesta je bila razgledna, jasna in čista, okoliško hribovje snažno – dobesedno obrito, arhitektura je živela v skladnem sožitju s kultivirano naravo.

Kakšna je idrijska mestna krajina danes? O njej je pravzaprav že težko govoriti, saj so jo grmovje, divja rast vseh vrst in malovredna podrast stisnili in izmaličili krog in krog, podolgem in počez. Kotlina je zaraščena,

travnatih zaplat čez nekaj let skoraj ne bo več, goščava se širi do asfalta in betona. Cerkev svetega Antona kmalu ne bomo več videli, Kalvarijo pa turistom komajda še odkrijemo. Evropsko pomembna tehniška in kulturna dediščina rudarskega mesta s 500-letno tradicijo me vse bolj spominja na dragoceno umetniško sliko, ki ni na ogled v dostojni galeriji, ampak jo prekriva prah med šaro v ropotarnici. S slikarjem Rafkom Terpinom se strinjava, da velja občudovati vitalnost narave, vendar je res, da je »počlovečena« kulturna krajina tista civilizacijska vrednota, zaradi katere se pač ne moremo vrniti v pragozd. Idrija je, po mnogih kriterijih, znamenito mesto v evropskih primerjavah, zato mora biti tudi njen krajinski »obraz« evropsko urejen. Predstavljajmo si, denimo, kako bi izgledal portret kake znamenite osebnosti, ki si nekaj let ne bi ostrigla in počesala las, uredila brade in pristrigla brkov. Primerjava med takim »portretom« in današnjo idrijsko krajino je povsem na mestu.

Kaj storiti, kdo »bo grmovje posekal in travice požel?« to je na primer eno od ključnih vprašanj za kak naslednji posvet. Tisti pokojni knapi s svojimi kravicami, kosami in drvarnicami se iz etnološko preurejene in v mit konzervirane »rudarske hiše« ne bodo več vrnili. Življenje se je popolnoma spremenilo. Sodobna Idrija temelji na industriji evropskega tipa, podjetništvu, informatiki in dejavnostih, ki nimajo neposredne zveze z naravnimi resursi. Kmetijstvo in gozdarstvo, ki sta sicer na Idrijskem pomembni panogi, žal na izgled ožje mestne okolice (kotline) ne vplivata. Če gre verjeti županovemu zagotovitvi, se bo morala občinska oblast resno spoprijeti s krajinsko problematiko. Videli bomo, kako, s kakšnimi sredstvi ter katere institucije in dejavnosti bodo pritegnjene v projekt.

simbolika in spomenik

Simboliko našega mesta je arhitektka Heda Petrič zasnovala v triadi lepote (čipka), oblike (dolina) in spomina (Merkur). Vse tri sestavine je pronicljivo utemeljila, le pri obliki (dolina) je prezrla eno temeljnih idrijskih naravnih substanc. Med drugim je zapisala: »Korito, vdolbina, kamor se stekajo vode z višin, ki dolino obkrožajo. Kraj, kjer se združujeta zemlja in voda z neba, da bi dali bogato žetev. Kjer se združujeta človeška duša in božja milost, da bi nastala odkritja in mistični zanos. Nasprotje spodaj–zgoraj. Dno. Simbolično dopolnilo hribu. Prehod v prazacheto duhovno središče...« Temeljna substanca, ki jo v kontekstu navedenega citata pogrešam, je seveda gozd oziroma les. V nerazdružni povezavi s hribi in z vodo, ki je poudarjena dvakrat, bi moral biti omenjen tudi les, saj je rudarski Idriji vseskozi pomenil dobesedno eksistenčni energetski vir ter nenadomestljiv nadzemni in podzemni konstrukcijski element. Že simbolno sporočilo arhetipskega »škafa« iz domnevnega leta 1490 je v tem pogledu dovolj pomenljivo.

Arhitektka Milan Božič in Silvij Jereb se pri utemeljevanju projekta »Kajzer parka« sklicujeta na dr. Sandija Sitarja, ki je leta 1994 po dantejevskem modelu pekla predstavil svojih devet idrijskih krogov (vesoljski, plane-

tarni, kontinentalni, slovenski, regijski, urbani, rudniški, kontejnerski in atomski). V tej zvezi naj spomnim, da je dr. Sitar predlagal, naj bi splet krožnic in elips, ta skupni simbol enega med planeti in kemijske prvine – simbol Merkurja in živega srebra – uporabili kot osnutek trajnega idrijskega spomenika. Krogi in elipse so namreč atomski krogi in elipse v Bohrovem modelu atoma živega srebra. Torej bi bil kozmični spomenik Idrije sestavljen iz 280 krogel, iz 80 protonov, 120 nevtronov in 80 elektronov.

Vsebinske vidike in grafična izhodišča zgoraj skicirane simbolike bi veljalo v prihodnje kreativno aplicirati pri snovanju in izvedbah celostne (likovne) podobe Idrije kot tudi pri oblikovanju različnih spominkov, emblemov ter informativnega in promocijskega gradiva. Tovrstna produkcija je danes pogosto ujeta v okvire obrabljenih stereotipov in občasno zdrkne pod zadovoljive estetske standarde.

Besednjak vizualnih metafor Heda Petrič in dr. Sandija Sitarja pa bi lahko bil tudi izziv urbanistom, arhitektom in kiparjem, ki bi se lotili načrtovanja in realizacije monumentalnega idrijskega spomenika. Mesto še danes nima dostojnega javnega spominskega obeležja, monumenta epskih razsežnosti, kakršnega si idrijski petstoletni rudarski fenomen nedvomno zasluži. Izjema, ki potrjuje pravilnost trditve, je do neke mere le kovinski obelisk na Aumeškem trgu – pomnik žrtvam jamskega požara leta 1846. Prihodnji spomenik bi zahteval ustrezno lokacijo, ki bi omogočala razgledno komunikacijo na vse strani. Sitarjev koncept terja prostorsko zračnost, pozicijo izven ulic in stavbnih mas. Petričeva navaja »valovanje, jahanje valov, trepetanje zraka... brezkončno gibanje... vode z višin, ki dolino obkrožajo... sposobnost hitre menjave pozicije... izmenjavo med nebom iz zemljo, trgovino...« Oba koncepta, posamično ali kot sinteza, nakazujeta mesto postavitve spomenika na »pomolu« nad sotočjem Nikove in Idrijce. V podkrepitev predloga še nekaj argumentov: vodni tok, nekdanje grablje – les, bližina rudniških naprav, sveti Jožef Delavec in sveti Anton, soseščina šole, glavno prometno križišče in povezavi s svetom – ljubljanska in tolminska smer. Tovrstno znamenje – častni idrijski knapovski »pil« – bi pozdravljalo obiskovalce Idrije ob prihodu in jih pospremljalo ob slovesu.

Mejca Arhitektka Pavli Koc je na posvetu nastopila s hvalevredno zamisljivo o ureditvi otroškega igrišča v Mejci. Po njenem videnju naj bi bilo igrišče »oblikovno usklajeno s kulturno-tehniško dediščino in bi nudilo najmlajšim že zelo zgodnje odkrivanje drugačnosti in posebnosti kraja, v katerem živijo«. Prostorskega kompleksa Mejce se je neposredno dotaknil tudi župan Cveto Koder, ko se je zavzemal za pospešitev projekta »Kajzer park«. V pisnem povzetku njegovega izvajanja lahko preberemo: »Obstaja zamisel obnove nekdanje povezave z rudniško železnico od Barbare do platoja nad Kamštjo, kjer so prikazane rudniške lokomotive in bo postavljen informacijski center za vstop v Krajinski park, začenši s Potjo po

Rakah.« O prihodnjem urejanju območja Jožefovega jaška kot »avten-
tičnega okolja« sta razpravljala še muzealca Anton Zelenc in Ivana
Leskovec ter arhitekta Milan Božič in Silvij Jereb.

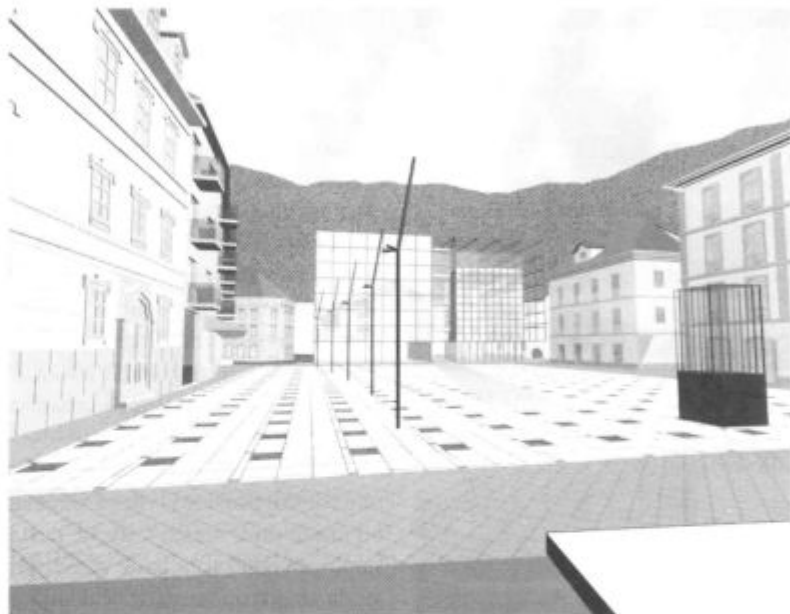
Mejca je bila potemtakem deležna velike pozornosti načrtovalcev njene
prenovljene podobe, ki naj bi nazorno in prepričljivo prezentirala vred-
notenje dediščine rudarskega mesta na relaciji nekoč–danes. Če pomislimo,
da je Mejca pravcata »strateška soseščina« Jožefovega jaška, Kamšti,
Rak, stoletnih lokomotiv ter prihodnjega »Kajzer parka« in vsega, kar sodi
zraven, potem je omenjena pozornost povsem upravičena. Prav tako je
s humanistično dimenzijo oplemenitena vizija Mejce, v kateri bo dovolj
zelenja, zraka, sonca in prostora za idrijsko mladino in najmlajši naraščaj.
Skupno sporočilo udeležencev grajskega posvetovanja dne 20. junija 2000
bi lahko strnili v priporočilo, naj bodo vsi posegi in dejavnosti v Mejci
»oblikovno usklajeni s kulturno-tehniško dediščino«, saj gre za »avten-
tično okolje.«

In koliko je odtehtal omenjeni imperativ pri dosedanjih izrabah in zlorabah
Mejce? V kolikšni meri ga spoštujejo vsi tisti, ki držijo v rokah »škarje in
platno« današnje Idrije? Ko sem še kot muzejski kustos vodil skupine
obiskovalcev od gradu in mimo Svete trojice do Kamšti, sem se kar nekaj-
krat – prav v Mejci – znašel v neprijetni godlji. Potem ko sem goste –
z besedo in materialnimi dokazi – skoraj do konca prepričal in »razgrel« in
je manjkalo samo še gigantsko 210-letno kolo, so se zvedavi in kritični
pogledi zapičili v tisti gromozanski balon nad teniškim igriščem. Slišati je
bilo opazke, češ, kdo za božjo voljo je odgovoren, da nasilni tujek tako
kričeče »onesnažuje« okolje! Pripetilo se je, da akademsko izobražena
starejša gospa ni mogla razumeti, čemu pravcati »hrib snega« sredi Idrije,
pa jo je nekoliko mlajši kolega, univerzitetni profesor, s hudomušno
zajedljivostjo podučil, da smo Idrijčani postavili »atomski reaktor«. Sam
sem se vedno spraševal, ali za improvizirano prekritje igrišča od jeseni do
pomladi res ni mogoče najti primemnejše rešitve? Teniški mecenji premo-
rejo dovolj denarja, Idrija pa tudi ni brez arhitektov, ki bi znali izrisati
ustrezno konstrukcijo. Najbrž bi se morala odločno opredeliti tudi mestni
in občinski svet. Sam kot kulturni delavec pa si jemljem vsaj pravico spom-
niti na karikaturu Hinka Smrekarja, ko Ivan Cankar klofuta napihnjeno
gumijasto lutko.

Oblikovanje Mestnega trga

MIRO BOŽIČ

TRG NAŠIH BABIC

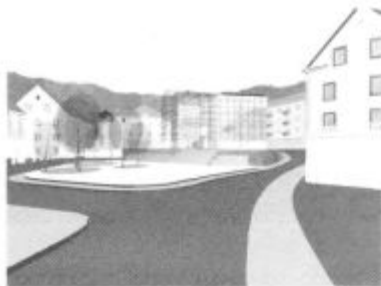
Ideja in metoda

Ali Idrija sploh ima Mestni trg

Zakaj je potemtakem v strogem središču Idrije na lepem, ravnem mestu parkirišče, ki ga zaključuje park?

IDRIJA: na eni strani pogled na grad, z druge strani park, vsepovsod naokoli hiše, ulice, mesto. V znanem rudarskem mestu, ki stisnjeno in utesnjeno leži sredi gozdov in hribov, kjer so ljudje naselili in izkoristili vsako pest zemlje, vsako grapo; kjer je malo ravnega prostora in so skoraj vse hiše posejane po strmih hribih, kamor se pripelješ po vijugastih cestah in kjer ljudje že pol tisočletja kradejo naravi prostor... tu je *prostor vrednota*, ki so jo in se jo še vedno dosledno spoštuje in upošteva, saj je glavna determinanta tako gospodarskega kot družabnega življenja v mestu. Prostor kot vrednostna komponenta pa je tudi moje osnovno izhodišče za nalogo, ki sem si jo zadal – za *oblikovanje Mestnega trga*.

Če smo prisluhnilni zgodbi pravkar opisane razglednice kraja in zlasti če poznamo vsaj nekaj idrijske zgodovine, potem nam pogled na današnje mestno središče daje slutiti, da le-to ni bilo vedno tako, kot se kaže danes.

VHOD V MESTO I

VHOD V MESTO II

VHOD V MESTO III

In res, na mestu, kjer se danes park spogleduje z nasproti stoječim kupom pločevine, je nekoč stala cerkev sv. Barbare. Pravzaprav ni tega tako dolgo nazaj. Cerkev, ki je bila že med drugo svetovno vojno dvakrat bombardirana s strani zaveznikov, je v obdobju povojne omejenosti, histerije in barbarstva porušila socialistična vlada.

Med vojno je bila porušena streha cerkve in bil delno poškodovan zvonik. Ljudje so po vojni že zbirali sredstva za obnovo, vendar je zahtevo po obnovi nova revolucionarna oblast vsakokrat zavrnila in z izgovorom, da je cerkev v nekaj povojnih letih že tako propadla, da se je ne da več obnoviti, stavbo leta 1951 dokončno porušila. Na mestu, kjer je cerkev stala, ni ostalo pravzaprav nič, kar bi spominjalo na nekdanjo veličino sakralnega objekta (zvonik je bil visok kar 56 metrov!). Edina, ki je ušla uničevalni roki, je bila cerkvena kripta, ki leži zasuta pod parkom.

Razumljivo je, da je z izgubo take prostorske vrednote, kot je bila za Idrijo cerkev sv. Barbare, ogromno izgubil tudi sam trg in mestno središče. Mestno središče je izgubilo pomemben del identitete, ki je neponovljiva; kajti predvsem zaradi cerkve, ki je bila prva večja stavba na poti proti gradu, je Mestni trg sploh nastal. Povezava Grad – sv. Barbara pa je nasploh temeljna za kasnejši urbanistični razvoj središča mesta Idrije.

Na mestu, kjer je včasih stala cerkev sv. Barbare, ki je arhitekturno definirala trg kot prostor javnega srečevanja in hkrati zaključila ulico, ki se vije od gradu proti mestu v trg, je nastal park, ki nima nobene prave funkcije, samo površino trga pa je zaradi prostorske stiske zasedla pločevina. Vtis je, da se odvija scenarij »čakanja na boljše čase«!

Če je bil prej Mestni trg prostor, kjer so se odvijale razne aktivnosti, verska zborovanja, procesije in nedeljske maše, območje, kjer so se ljudje zbirali in pogovarjali in na ta način ustvarjali središče kulturnega in družabnega življenja v Idriji, je zdaj to prostor brez prave namembnosti.

Središče, center je ostal brez pomembne arhitekture pa tudi brez programa, ki naj bi zblíževal in združeval ljudi. Nima več moči in atraktivnosti, ki je nujno potrebna za ustvarjanje raznovrstnega kulturnega in javnega življenja v mestu. Zaradi tega se je program, ki sodi v mestno središče, razkropil po celem mestu. Tudi sicer se je mesto po vojni širilo predvsem izven središča v smeri proti reki Idriji.

Menim, da Idrija ni dovolj veliko mesto, predvsem pa ima premalo dogajanja, da bi si lahko privoščila tovrstno razpršitev. Ravno nasprotno, mesto bi nujno potrebovalo tako oblikovno, arhitekturno kot programsko močan mestni center, ki bi zadostil petstoletni zavidljivi tradiciji kraja, številnim ljubiteljskim dejavnostim (godba na pihala, dramatično društvo,

PROTI GRADU

gasilci, večerne promenade, združevanja mladih, poletne prireditve itd.) in živahnemu gospodarskemu utripu.

Tako pa je večino dni v letu trg le parkirišče, edina dejavnost na njem pa lepljenje listkov voznikom, ki ne upoštevajo časa parkiranja. Dogajanje popestri le vsakoletni promenadni koncert godbe na pihala!

Seveda nisem prvi, ki z ustreznimi predlogi poskuša zapolniti praznino mestnega središča. Po vojni so postavili na sredo trga kip Padlim borcem, ki pa se je kasneje umaknil na konec trga v park.

Tudi park v samem središču mesta nima istega namena in vloge kot parki drugih večjih mest, kjer je običajno definiran kot prostor rekreacije, športnih aktivnosti, sprostitve. Za te stvari je namreč obstoječa zelena površina premajhna. Skozi park, s trga proti vходу v mesto vodi preko stopnic pot, ki pa se skoraj nikoli ne uporablja. Stopnice so majhne in nevidne, povsem neprimerne kot simbol vstopa v mesto. V spodnjem delu parka je tudi vodnjak, ki v tistih redkih dnevih, ko ni dežja ali snega in ko po naključju tudi dela, le daje nekaj živahnosti in življenja.

Vsebina in cilji

Poudariti glavno mestno os *park* (kot simbol vhoda v mesto) – *grad* (simbol mesta, ideja »biti v mestu«). Os poteka preko trga in je sama po sebi določena s smerjo pogleda tistega, ki vstopa v mesto.

Potrebno je urediti park in dostop do trga.

Ureditev trga oz. mestnega centra, ki je bil nekdaj jasno zaokrožen s cerkvijo sv. Barbare.

Določiti program mestnega središča.

Kraju in času primerno artikulirati preteklost in jo vtakati v sodobni utrip kraja.

Naloga rešuje tudi druge probleme mestnega središča. Nekateri med njimi, kot denimo podzemna garaža s parkirišči in poenoteni koncept mestne osvetljave, bi bili potrebni takojšnje rešitve.

Ob ustreznih prenovi bi Mestni trg v koherentni povezavi s spodnjim trgom – trgom sv. Ahacija, oz. z nekdanjim Starim placom – lahko postal urbanistično urejeno in prepoznavno upravno, družabno in javno mestno središče Idrije.

Oblikovalske smernice in odnosi

Pri oblikovanju novega mestnega središča sem upošteval kvalitete in odnose prostorskega območja Idrije, ki ga v osnovi determinirata dva močna naravna kontrasta: *podzemlje–rudnik–tema in nadzemlje–mesto–svetloba*. Ta oblikovni princip sem še razširil z dodatnimi kvalitetami območja, ki izhajajo iz obeh osnovnih kontrastov:

ruda	živo srebro
rudar	čipkarica (čipka)
trdo	mehko
nepropustno	prepustno
intimno	javno
staro	ново

Idejna rešitev mestnega trga

VSTOP NA MESTNI TRG I

Idejna rešitev mestnega trga obsega *funkcionalno, programsko, simbolno in oblikovno* rešitev.

Za kakovostno oblikovno in arhitekturno rešitev trga je najprej potrebno rešiti problem parkiranja, ki omejuje prosto gibanje in dogajanje na trgu. Zato predlagam garažo pod trgom v eni ali dveh etažah (o tem več v nadaljevanju!). S tem izkoristimo dva nivoja mestnega središča in naravno danost terena, saj za vhod v garažo v eni etaži ni potrebna klančina. Dobimo tudi več parkirišč, kot so trenutne kapacitete na površju trga. Problem prostega gibanja pešca na trgu je tako rešen in odpre se možnost zbiranja ljudi in družabnega življenja v centru mesta.

Oblikovno trg uredim s pomočjo nalaganja posameznih »lejerjev« oz. plasti. Najprej enotno površino trga prekrijem s črno granitno podlago in nanjo kot preprogo–prt–čipko razgrnem kombinacijo belega in črnega kamna, granita. Kot zadnjo plast na površino trga položim trak–pot, ki prostor trga poveže s parkom.

Trg je glavna povezovalna točka parka in gradu. Označim jo z novo postavljenim objektom, ki ga poimenujem MALI–VELIKI. Novo nastalo celoto *trg–park–objekt* označujejo tri glavne osi. Križišče vseh treh osi predstavlja objekt.

Začetek parka z vstopom v mesto–grad. Trg in park povezuje pot, ki se začne v parku z monumentalnimi stopnicami. Le-te skupaj z amfiteatrom ponazarjajo in simbolizirajo vhod v mesto. Pot se nadaljuje s prebojem skozi objekt, ki loči park od trga, ga hkrati povezuje v arhitekturno celoto in odkrije pogled na grad.

Vertikalna os. Predstavljajo jo stopnice in dvigalo, poteka pa od spodnjega nivoja garaže preko trga skozi objekt navzgor. Povezuje različne programe. Pomen vertikalne osi je, da v kombinaciji s prvo osjo omogoča dinamično zaznavanje prostora in odpira pogled na grad.

Instalacija – kripta. Instalacija je postavljena na koncu trga v simbolni osi cerkve sv. Barbare oz. kripte kot ostanka cerkve. Njen pomen je, da oživi nekdanjo cerkev. Kripta sama je skrita pod parkom.

VSTOP NA MESTNI TRG II

Skratka, namen je prostorsko doživljanje in odkrivanje mesta po posameznih sekvencah. Pot je sledeča: Ko prispemo v mesto, nam stopnice in amfiteater nakažeta veličasten vstop v središče skozi park. Ko se vzpenjamo proti objektu, ki je koncipiran tako, da nam na eni strani zapre pogled proti okoliškim hišam centra, po drugi pa nam s prerezano vertikalo razkriva veduto iz začetka vhoda v park proti gradu, slutimo, da se za objektom skriva še nekaj. S približevanjem trgu se nam namreč vse bolj odkriva pogled na stavbo gradu. Pot se zaključi na koncu trga, kjer je postavljena instalacija, skozi katero lahko s pogledom navidezno združimo nekdanjo cerkev sv. Barbare z novo obliko mesta.

Instalacija – instala(k)cija ali vizualizacija nekdanje cerkve sv. Barbare

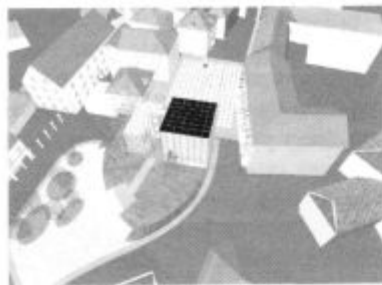
Pri oblikovanju Mestnega trga je bil glavni problem, kako času primerno obravnavati dejstvo, da je na tem mestu nekoč stala cerkev, ki je trg artikularila v enotno podobo. Glavni izziv je torej bil, kako z *novimi oblikovalskimi prijemi preseči preteklost, ne da bi na preteklost povsem pozabili, a vendar prihodnosti pustili krila*. Skratka, šlo je za raziskovanje odnosa staro–novo, nostalgija–napredek.

Ni pričakovati, da se bo v bližnji prihodnosti pojavila ideja o izgradnji nove cerkve na Mestnem trgu, saj za tovrstni poseg danes ni nobene realne potrebe. Še zlasti, ker je Idrija konec 60. let dobila cerkev sv. Jožefa Delavca, delo arhitekta Toneta Bitenca. Nova cerkev stoji na mestu stare cerkve Sv. križa, ki so jo – prav paradoksalno! – porušili slabih 20 let po padcu sv. Barbare, ohranili so samo zvonik. Danes že lahko rečemo, da so novo cerkev sv. Jožefa Delavca morda zgradili prehitro, saj bi bila sicer ideja o ponovni postavitvi sv. Barbare, ki je nedvoumno imela veliko večji cerkveni in krajevni pomen. Še vedno aktualna.

Ideja o gradnji cerkve na Mestnem trgu je seveda dokončno *pasée*, saj so bogoslužne potrebe kraja pokrite, mesto pa potrebuje drugačen program kot nekdanj. Ostaja pa dejstvo, da svetega obeležja nekdanje stavbe, ki je stala natanko na kraju, kjer sem v svoji nalogi predvidel objekt nesakralnega značaja, le ne moremo povsem ignorirati. Rešitev tega dokaj problematičnega in travmatičnega odnosa do sv. Barbare in preteklosti sem našel v postavitvi *instala(k)cije*, ki deluje kot nekakšen vizualni pripomoček vpogleda v zgodovino in osvetli nekdanjo in sedanjo arhitekturo trga. Instalacija je v svoji optični naravnosti tudi aktivna manifestacija nekdanje cerkve, skozi njo se nekdanja in zdajšnja podoba trga združita v eno sliko.

Opis in princip delovanja
instalacije

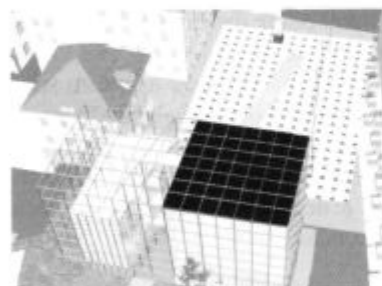
Ideja instalacije je, da s pogledom skozi posamezne plasti stekla uzremo nekdanjo cerkev v isti velikosti in natanko na istem mestu, kot je stala nekoč. Instalacija je sestavljena iz dveh delov: temnega kamnitega podstavka v obliki kocke velikosti 1,4 m / 1,4 m in niza lamelno sestav-

PARK – OBJEKT – TRG

PARK – OBJEKT – GRAD

OBJEKT – TRG

ljenih stekel v velikosti 1,4 / 1,4 / 2,3 m. Na teh steklih, ki so med seboj oddaljena 20 cm, je razrezana slika sv. Barbare. Stekla so razrezana v naslednjem zaporedju:

nivo horizonta
streha zvonika
zvonik
ladja cerkve
merilo
zopet horizont

Instalacija deluje samo, če pogledamo skozi njo. Je aktiven spomenik, saj od gledalca zahteva pravi kot gledanja, ki pa ga lahko določi sam, brez dodatnih pojasnil. Zato je lahko instalacija tudi *instala(k)cija*.

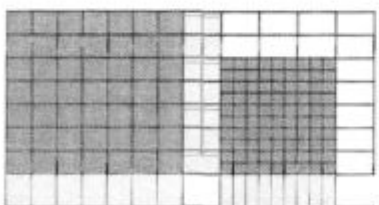
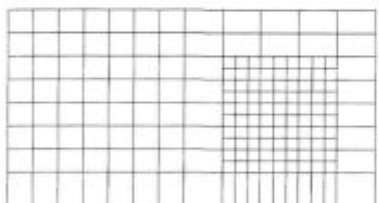
Šele ko opazovalec združi razsekane kose cerkve, ki so izračunani tako, da se na pravi oddaljenosti od instalacije sestavijo v celoto; torej, ko gledalec uskladi oba horizonta na prvi in zadnji šipi, je gledišče na pravi višini. Šele v tem trenutku gledalec lahko vidi vrh zvonika na predzadnji šipi, ki deluje kot merilo (56 metrov), kar je bila dejanska višina zvonika cerkve. V povezavi z arhitekturo trga pa se v tem trenutku v pravem merilu glede na sosednje stavbe trga vizualno pojavi tudi cerkev. Skratka, gledalec si današnji trg predstavi tako, kot da bi bila na njem še vedno cerkev. Instalacija je sestavljena iz težkega temnega kamna, ki nam predstavlja težo, večnost in trdnost v nasprotju s krhkostjo stekla, skozi katero se nam izriše nekdanja arhitektura kot odsev svetlobe, kot misel in obledeli spomin na nekdanje čase. A *instala(k)cija* hkrati s tem, ko izpostavi preteklost, časovno perspektivo tudi ukine. Slika cerkve resda traja samo toliko časa, kolikor traja pogled sam. A ko pogled odmaknemo, začnejo delovati spomin, nostalgija in čustvena identifikacija z vidnim. Na ta način videna slika postane naša notranja, domišljajska in hkrati resnična.

Objekt ali kako programsko popestriti in arhitekturno zaključiti trg

Namen oblikovanja stavbe je, da v stari del posežemo z novo moderno strukturo, ki temelji na transformiranih oblikovalskih izročilih idrijske arhitekture in kulture. Novi objekt z uporabljenima materialoma – steklom in jeklom – odseva slikovito arhitekturno okolico in na ta način objekt postane del že obstoječe tržne arhitekture.

Objekt ima obliko kvadra, ki je prerezan na dva medsebojno povezana dela, imenujem ju VELIKI in MALI. V enotno stavbo ju vizualno povezuje stekleno–jeklena fasadna opna.

VELIKI in MALI sta dva različna kubusa, s katerima sem se hotel približati višinam in oblikam stavb na trgu ter vzpostaviti primerno razmerje med

RAZVOJ FASADE

njima in arhitekturo mestnega središča. VELIKI P+3 se po višini prilagaja sosednji hiši, po obliki pa stavbi nasproti objekta v smeri zahod proti gradu. MALI P+2 pa ima isto višino in obliko kot stavba na desni (gledano v smeri pogleda s trga proti stavbi!).

Skozi objekt poteka pot-trak, ki povezuje trg in park v celoto. Na križišču objekta in poti je vertikalna povezava s stopniščem v objektu MALI in z dvigalom v objektu VELIKI.

Oba objekta se medsebojno povezujeta z mostiči. V celotno podobo pa ju povezuje tudi jeklena konstrukcija s steklenimi prizmami, ki obkrožajo stavbo. Steklena prizma v pritličju so transparentne, na ta način vabijo obiskovalca v prostor; enako funkcijo ima tudi zasteklitev mostičev. Stekla, ki so v nadstropjih in obkrožajo notranje prostore obeh objektov, so refleksna, tako dosežemo odboje raznih zornih kotov in s tem odsev starega v novem. Steklена fasada je v nadstropjih peskana v vzorcu stare idrijske čipke.

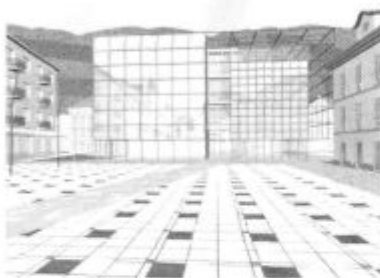
Predstaviti skušam tudi okvirne programske možnosti ožjega mestnega jedra. V spodnji etaži na nivoju trga je v objektu VELIKI predviden javni program – trgovina, v MALEM pa so povezovalne stopnice in informacijski center. V zgornjih etažah 1 in 2 predlagam poslovni del. Gre za možnost prenosa občinskih uradov, ki sodijo v samo upravno mestno središče, kjer trenutno že obstaja občinska stavba, veliko teh služb pa se je v prostorski stiski porazdelilo pa preostalem delu mesta Idrije. V 3. etaži objekta MALI je razgledna terasa z lepim pogledom na trg in grad na severu ter na park in ostali del mesta na jugu. Terasa je povezana s kavarno, ki je v objektu VELIKI. Še enkrat poudarjam, da je program zgolj hipotetičen, saj je za postavitve take stavbe potreben investitor, ki lahko določi tudi svoj program. S svojim predlogom sem hotel samo nakazati koncept programa v upravnem središču Idrije, ki bi mu načrtovani objekt ustrezal: to je poslovnim, javnim, servisnim in informacijskim storitvam. S samim na novo postavljenim objektom sem sicer delno prikriji pogled na znamenito veduto gradu, a ga znotraj trga zopet pripeljem v središče mesta, pod določenim kotom se namreč lepo zrcali na stekleni fasadi objekta VELIKI. Objekt, ki sem si ga zamislil na koncu trga na mestu nekdanje cerkve, zaključuje Mestni trg v celotno arhitekturno podobo, hkrati pa povezuje tako vertikalno kot horizontalno smer gibanja. Vertikalno povezuje objekt s trgovinami in garažo, horizontalno pa Mestni trg s parkom. Objekt je hkrati arhitekturna opna, ki vizualno omejuje in zaključuje Mestni trg, hkrati pa prepušča pogled iz parka proti gradu.

Kripta ali kar je še ostalo od cerkve

Kripta v zavesti Idrijčanov nikoli ni imela velike vloge in danes redkokdove, da, pokrita z zemljo pod parkom, sploh še obstaja. Njen pomen je zlasti v tem, da je pravzaprav edina stvar, ki se je ohranila od sv. Barbare;

RAZGLEDNICA DOMAČEGA KRAJA

FASADA V MESTU

razen morda še kakšnega kamna ali temelja, ki bi se utegnil skrivati pod vrhnjimi plastmi parka ali trga. Kripta je svoj čas služila kot podzemni prostor pod oltarjem, grobišče, kamor so spravljali kosti umrlih. Po ustnem izročilu naj bi te kosti ob porušitvi cerkve prenesli na pokopališče. Prostor sam je obokan, predvidevam, da v velikosti cca. 2 x 3/3 m. Prav tako so viri precej skopi, kar se tiče preostale ohranjenosti kripte. Obstaja sicer slika amaterskega slikarja, ki prikazuje notranjost prostora. Viden je stopničasti vhod v grobnico, dvodelnost prostora in obokan strop kripte. Menda je obstajal tudi drugi izhod, ki se je nadaljeval s podzemnimi rovi, ki pa danes niso ohranjeni.

Predlagam, da se kripta najprej odkoplje in razišče, potem pa prostor uredi v nekakšno kapelo, spomin na cerkev sv. Barbare. Kripta–kapela naj bi ostala skrit in intimen, majhen in posvečen prostor. Zato predlagam vhod s pločnika, ki pelje proti trgu na Lapajnetovi ulici. Vhod je skromen kot vhod v rov, po ozkem hodniku se po stopnicah spustimo v kapelo–kripto, srčiko spomina na nekdanjo cerkev.

Parkirišče pod trgom ali umik prometa s trga in o smiselnosti dodatnih parkirnih prostorov v središču mesta

Trg kot prostor javnega združevanja mora biti osvobojen prometnega bremena. V ta namen sem pod današnjim Mestnim trgom predvidel garažno hišo – parkirne prostore. Ob delih na površju trga (novo tlakovanje, odstranjevanje današnjega tlaka in urejanje novega, ureditev meteoritnih vod in odvodnjavanj, sanacija in odkop kripte v parku), bo ne glede na končno oblikovno rešitev trga slej ko prej prišlo do določenih nujnih gradbenih posegov. Zato se mi zdi smiselno, da se v tem primeru globino izkopa iz 0,5–1 m poveča na 3 m, kar bistveno ne zviša vrednosti investicije, hkrati pa zagotovi precejšnje število parkirnih mest pod trgom.

Mestno jedro leži na dveh različnih nivojih. Mestni trg na višinski koti 333 in spodnji del parka na koti 330 (višinska razlika je 2,5–3,5m) nam dajeta možnost vhoda na parkirne prostore brez klančine. Predvidel sem parkirne prostore v eni etaži. Razlogi za to so predvsem manjši stroški ene etaže. Izognemo se tudi zahtevnejšim gradbenim posegom, kot je podbetoniranje temeljev okoliških hiš, utrjevanje terena, zahtevnejše instalacije za prezračevanje itd.

Čeprav se kot bolj realna in smiselna kaže ureditev parkirnih mest v eni etaži, v grafičnem delu prilagam tudi idejno rešitev parkirne hiše v dveh etažah. V eni etaži pridobimo 51 parkirišč in 88 parkirišč v dveh etažah. Nekaj parkirnih mest je lahko v javni uporabi, nekaj pa se jih ponudi

SKOZI PRETEKLOST V PRIHODNOST

v odkup prebivalcem mestnega središča. Slednja možnost se lahko uporabi predvsem pri garaži v dveh etažah, kjer se ena etaža (predlagam spodnjo etažo!) zaradi manjše frekventnosti prometa nameni za osebno uporabo, zgornja pa za javno. Vhod v garažo je pod trgom, po cesti medparkom in poslovno stanovanjskim objektom Keizer&Konig z ulice sv. Barbare pred stavbo Magazina. Cesto se zaradi vhoda v garažo primer-no uredi za promet v obe smeri in se jo razširi na 5 m. Izhod iz garaže je po stopnišču, ki povezuje tudi poslovni objekt nad garažo.

H. Čakaj, še nekaj manjka.

M. A ja?

H. Boš kar tako končal?

M. Ne vem?

H. Zaključka nisi napisal.

M. Ja, saj ga ni.

ZAHVALE

LILI ŠTURM, GREGOR GAŠPERŠIČ, PERŠIN POLONA, MILAN BOŽIČ, JANKO PRELOVEC, VOJKO MLAKAR, SREČKO GRAČNER, IZTOK KONJAR, STOJAN BLAJ, KLEMEN SVETLIK, VINKO URBAS, SILVIJ JEREB, DAMJAN KRAPŠ, MENTOR DR. IGOR KALČIČ

Lepa Vida, kako shajati z njo, kako jo pogrešati...

JOŽE FELC

pomlad 1995

Čas, v katerem nam je živeti, je prelomen, za Slovence pa katarzičen. Bolj kot kadarkoli doslej se torej moramo spraševati, od kod prihajamo in kam gremo ter o svoji etnopsihološki identiteti. Aktualnost nekaterih splošno veljavnih predpostavk, ljudskih rečenic, že večkrat preverjenih zgodovinskih izsledkov in ne čisto nazadnje zavesti o samem sebi nas sili v ponovno precejanje specifične zgodovinske verodostojnosti skozi sito dandanašnjega zgodovinskega trenutka, za katerega smo rekli, da je prelomen.

Brez drznih spogledovanj z dediščino ne moremo prav nič novega domisliti o današnji aktualni zgodovinski resnici posameznika in skupnosti, ki ji, naj to hočemo ali ne, naj jo imamo radi ali ne, naj se v njej uresničujejo kot inženirji ali psihiatri, skupnosti torej, ki ji neusmiljeno pripadamo.

Da je beseda *neusmiljeno* v zvezi, kot sem jo uporabil, na mestu, pričajo že nekatere izpovedi in posamezniki, ki so s pronicljivim razmišljanjem že pred desetletji in več kritično problematizirali svoj etnopsihološki ter v zvezi z njim etnopolitični položaj Slovencev – Javoršek: Kako je mogoče biti Slovenec; že pred njim pa mnogi disidenti, ki so zavestno izstopili iz tradicije rodu in ostali zase ter za narod, kot povedo izkušnje, ponesrečeni torzo. Največkrat v svoji celostnosti razočarani, da ne zapišem prekleti. Naj se spomnim znamenitega Dežmana. Tudi poizkusi nezvestobe narodu, ki so se skozi zgodovino v različnih pojavnih oblikah poskušali realizirati, so ostali zgolj poskus, ki je z zgodovinske razdalje, če ne že smešen, pa za akterje nesrečen – spomnimo se pesnika Stanka Vraza, pravnika Svetozarja Ilešica in drugih ilircev. Zadal sem si nalogo, da kot slovenski psihiater drzno razmišljam o Slovencih, kakor jih dojemam skozi del motivike njihovih umetnikov, najbolj literatov, zavedajoč se pri tem zmuzljivosti početja in relativne vrednosti pahljače sklepov, ki iz takšnega početja rezultirajo. Segel bom prav do korenin tistih plasti, naj se izrazim psihiatrično nestrokovno – tistih plasti duše, ki predstavljajo koreniko slovenske nacionalne duhovne substance – do narodne pesmi.

Carl Gustav Jung je o umetnikih zapisal, da jih ustvarjalna moč kdaj do take mere izčrpa, da mora njihov osebni ego kompenzatorno razviti

različne slabe lastnosti – krutost, sebičnost, sprijenost, avtoerotičnost. Kadar v človeku – tudi če gre za ljudskega ustvarjalca – prevlada sila, človekovo življenje vodi in oblikuje nezavedno in ne več dejavna volja. Vsako umetniško delo je torej po Jungu usoda. Dobesedno pove, kako na primer ni Goethe ustvaril Fausta, ampak Faust Goetheja. In nadaljuje: v stvari gre za nekaj, kar živi v duši slehernega Nemca, in kar je genialni pesnik Goethe pomagal obuditi k življenju. Goethejev Faust ali pa Nietzschejev Zarathustra sta torej deli, ki izražata nemško primordionalno podobo, kakor je to imenoval Jacob Burchardt. Arhetipska energija človeka, rešitelja ali odrešenika, leži zakopana in speča v človekovem nezavednem vse do začetka civilizacije. Jung pravi, da se prebudi, kadar so časi v neredu in kadar skupnost zablodi. Te primordionalne podobe so številne, toda v sanjah posameznikov ali v umetniških delih se ne pojavijo, dokler jih ne prikličie splošna miselna iztirjenost časa. Tako obnovijo psihično ravnotežje dobe. V tem pogledu se pesnikovo delo ujame z duhovno potrebo družbe, v kateri živi.

Povedano me sili v to, da zaradi preglednosti moram najprej opredeliti, kaj se predstavlja kot nacionalni karakter, čeprav se sam izogibam temu neznanstvenemu pojmu.

V sociološki literaturi je vendarle navzoč, tudi nekateri psihiatri in psihologi – že omenjeni, npr. Carl Gustav Jung, Anton Trstenjak, Vid Pečjak, Jan Musek in mnogi drugi – ga uporabljajo, čeprav nekateri res bolj v paranznanstveni publicistiki.

Pojem se je pojavil v kulturni antropologiji. Nacionalni karakter naj bi se razvil v dolgem zgodovinskem obdobju in je razpoznavni znak narodnega kolektiva. Vsebuje elemente specifične skupinske identitete, katere sestavni del so navadno narojenost v skupnost, jezik, občutek ločenosti, in drugih. Nacionalni karakter je izrazito spremenljiva kategorija z nekaterimi konstantami. Recimo, če spomnim na zgoraj povedano in povzemajoč Teodorja Adorna, je takšna konstanca npr. nemški avtoritarni karakter, združen z individualizmom. Ali splošno veljavna in v publicistiki uveljavljena predpostavka, ki je velikokrat fikcija: mehka slovanska duša. Po Trstenjaku: Slovenci so priden, delaven, bolj čustven narod.

Koliko takšne neznanstvene opredelitve veljajo, je seveda stvar posameznikove nazorske in še kakšne druge usmeritve. V tem prispevku bom zato primoran preseči tisti Freudov aforizem, češ da je življenje odraslega človeka energija vzrokov, ki ga je Jung dopolnil – ne, življenje ni samo energija vzrokov, ampak je tudi energija ciljev, ter tako Freudovi misli odvzel absolutum determinizma in ga dopolnil z elementi transcendence. Povednost tega aforizma bom torej poskušal razumevati širše – v soju ne samo ontogenetske in filozofske, ampak tudi zgodovinske ter deloma umetniške razsežnosti.

Dalje. Za razumevanje pojma nacionalni karakter je potrebno povedati, kaj je to mentaliteta, saj je v vsakdanjem govoru pojem navzoč v različnih povezavah v zvezi z narodnim karakterjem. Mentaliteta, povzeto iz latinščine je misleči duh, um, razum, zavest, pamet, srce, duša, je skupek misli, pojmov in sodb o življenju, o svetu, družbi in morali.

~ ~ ~

Po tem uvodu naj sežem k temi, ki je predmet naslovnega razmišljanja. Prabalada Lepa Vida je nastala med 9. in 11. st., ko so večji del Iberskega polotoka zasedli Arabci. Pesem ni izvorno slovenska, saj se pesemska besedila s podobno vsebino pojavljajo v številnih deželah vzhodnega Sredozemlja. Odtod se je motiv širil v notranjost kontinentna. Poznane so siciliska, albanska, hrvaška in še druge variante. Osnovni ton vseh je podobna fabula in hrepenenjska poanta pesmi. Prav ta, hrepenenjska poanta, je na Slovenskem ohranjala tisoč let živost in aktualnost pesemskega sporočila. Tudi meni je bila poglobitni izziv za razmislek o Lepi Vidi. In to, da je ljudska pesem povsod drugod zamrla oziroma živi le še v nepomembnih reliktih in je zapisana v zbirkah narodnih pesmi, na Slovenskem pa že tisoč let ohranja svojo aktualnost. Edino na Slovenskem. Zakaj?! Odgovora nisem našel v ustrezni slavistični in etnografski literaturi. Pa mi je bil zato izziv za razmislek o nenavadnem pojavu še bolj dražeč.

Predvsem tisto ekstatično zagledanost nekaterih slavistov v motiv kot tak. Skratka, moji opravi z Lepo Vido vsebujejo v enaki meri moj lasten znanstveni napor, in dovolim si reči, Slovenčev kolektivni odnos do znamenitega pojava. Na podlagi vsega trdim, da je Lepa Vida obsedla slovensko kolektivno dušo. In to, da se kaj takega ne bi moglo zgoditi, če ne bi bila fabula pisana prav na kožo te duše. In tretjič, Lepa Vida mi je bila, psihiatru, izziv, da sem se tako rekoč mitske teme lotil delno analitično, iz nje pa potegnil tudi nekaj psihološko vsekakor spekulativnih podmen – a o tem kasneje.

Na Slovenskem etničnem prostoru je pet ali šest variant Lepe Vide. Najbolj poznane so: ihanska, kroparska, dolenska, prekmurska, rezijanska. Zanimivo je, da je pesem zašla tja do Rezije. Rezijska varianta premore že zelo malo razpoznavnih elementov prabalade, dasi ohranja trpko sporočilnost, kakor jo druge variante še bolj.

Burne razprave zgodovinarjev o bivanjskem prostoru in celo izvoru Slovencev so zadnje čase zelo polemične. Lepa Vida je del nas, naše etnozgodovinske dediščine. Sprašujem se, če tudi perspektive. Namreč, ljudstvo je pesem ponavljalo, jo preoblikovalo, jo po ustnem izročilu predajalo iz roda v rod in nekako z njo živelo. Vznemirja me, da se je Lepa Vida prav med Slovenci udomila in ponarodela. Toda to bi bil še lahko zgodovinski, etnografski in psihološki unikum, kakršne iz zgodovine poznamo. Bolj

presenetljivo je tako rekoč aktivno ukvarjanje z Lepo Vido tistega sloja slovenske narodne skupnosti, za katerega pravimo, da je konstitutiven. Da bom jasen: tiste inteligence, predvsem besednih ustvarjalcev, ki naj bi po mnenju slovenske literarne in tudi zgodovinske vede nadomeščali politično konstituiranje skupnosti, do katere je prišlo šele pred nekaj leti. Neupoštevaje številne ljudske variante, je do današnjega dne nastalo na Slovenskem več kot štirideset literarnih preinterpretacij lepovidinskega motiva. In še nastajajo.

Ali je mogoče za umetniško renovacijo Lepe Vide zaslužen ali kriv France Prešeren, ali pa slovenski narod, ki mu je pesem namenjena, bomo razmišljali kasneje. Dejstvo, da je usoda lepote iz Devina obsedla do današnjega dne nad štirideset slovenskih umetnikov, ne tiči v okoliščini, da je genialni umetnik motiv še enkrat prepesnil. Tudi zato to dejstvo ne more veljati, ker Prešernova varianta v sklopu njegove poetike vendar ne predstavlja izjemnega dosežka. Motiv živi torej med ljudstvom bolj zaradi mentalitete skupnosti. Kasnejši avtorji so motiv prilagajali svoji lastni specifični poetiki in ga umeščali v zgodovinski trenutek nastanka svojih Lepih Vid. Prav vsa dela pa imajo poleg omenjenih specifik skupno poanto – hrepenenje. Kot da pri slovenskih Lepih Vidah gre za preigravanje enega samega motiva. Če parafraziram Junga, ne pišemo Slovenci Lepe Vide, ampak Lepa Vida nas.

Dalje. Na Slovenskem so balade o Lepi Vidi doslej interpretirali predvsem literarni zgodovinarji, slavisti, kakšen etnolog in filozof. Pri branju literarnih predlogov in z redkimi izjemami tudi interpretacij ter zgodovinskih razlag nastanka te znamenite hrepenenjske balade se nisem mogel izogniti vtisu, kako obremenjeno so se avtorji lotevali reinterpretacije in celo razlagalnega dela motiva. Drznem si trditi, da jih je sakrosantnost do mitske zgodbe tako prevzela, da so ostali zvesti dobesedni razlagi celo tam, kjer besedilo samo dopušča intimno razlagalno svobodo. Ta fenomen nekako opravičuje uvrstitv Lepe Vide v razsežje mitskega. Čeprav po definiciji, kaj mit je, Lepo Vido ne morem uvrstiti med tipično mitsko snov. Razen nekaterih izjem pri razlagah balade, ki njen razvoj in nastanek projicirajo v praslovanski mitološki sistem.

Nekateri slavisti, ki iz leta v leto ubijajo v glavo slovenske mladeži Lepo Vido, so se nad mojo čisto tehnično, fabulativno interpretacijo zgražali. V tekstu piše, da je Lepa Vida tam pri morju plenice prala, mimo črn zamorc po morju pride, Lepe Vide vpraša: Zakaj nisi tak rudeča, tako cveteča, kot si prva leta bila. Vida mu odgovori, da se je omožila, da je starca vzela, da nikdar revica ne bo vesela itn. Kdo mi sme zaradi Lepe Vide nekoč pretepenemu osnovnošolcu preprečevati, da ne bi zamorčeve besede, kako Vida ni več tak cveteča, tak rudeča, kot je prva leta bila, interpretiral tako, da se je pa mogoče ta Saracen nekoč že prevažal tam okrog Devina in je videl mlado dekle – cvetečo, rudečo. Nihče mi seveda ne more

Lepa Vida, kako shajati z njo, kako jo pogrešati...

preprečiti misliti, da je pa nemara ob prvem srečanju Lepa Vida pravzaprav stopila k zamorcu v čoln, se z njim ljubila, pa jo je potem zvodnik, kakor je bil, nepotešeno odložil na obali. Denimo, da jo je takrat prvič položil v zibelko hrepenenja. Takšna moja prav nič posiljena interpretacija je, kot rečeno, povzročila zgražanje pri nekaterih v slovenski mit zagledanih in zaverovanih avtorjih. Naj spet spomnim na že omenjeno alternativo mitskosti ali nemitskosti motiva. Za mitološke vsebine vemo, kako trdovratne so v svojem simbolnem bivanju in kako nevarno, celo svetoskrusko jih je prenařajati, popravljati, reinterpretirati. Jung je nekje zapisal, da je prav togi stereotip mitske vsebine, prenašajoče se iz roda v rod, pogoj za psihološko, socialno in religiozno strnjenje neke skupnosti v odločilnih trenutkih, ko jo najeda moloh odpadništva. Po Heideggerju bi slovenski lepovidinski mit opredelili kot bivajoče, ki je preraslo v bit – v element kolektivne duše, ki vsebuje razsežnosti božjega. Sprašujem pa se, če pri Slovencih ne odigra lepovidinski mit inverzivne vloge, drugačno od one, o kateri piše zgoraj Jung, ampak je mit latentno destruktiven. Po Barucu naj bi šlo za inverzijo vloge mitskega elementa. In naj samo spomnim na razmišljanje pokojnega srbskega psihiatra Jovana Raškovića, ki je pisal o podobni vlogi kosovskega mita izgubljene bitke pri Srbih. Vsiljuje se torej primerjava dveh bivajočih vsebin (Heidegger), ki sta postali mitski, bitni, vendar tragično destruktivni. Že zdaj spominjam na vsebinsko povezavo izgubljene bitke in hrepenenja. Kako oba mita vršita svojo latentno destrukcijo, bom razmišljal kasneje oziroma bom razmislil o tem prepustil spoštovanim bralcem.

~ ~ ~

Ko proučujemo štirideset in več slovenskih variant Lepih Vid, nas privlačijo najprej psihološko in tipološko ter estetsko podobni parametri lepovidinskega snovnega kompleksa ali preprosto: njegov skupni imenovalec. Mene je prav problem ali vprašanje skupnega imenovalca tolikernih literarnih predlog vznemirjal in sem se vanj poglobil predvsem z radovednostjo pristaša tiste analitske usmerjenosti, ki pravi, da ima na svetu prav vsaka stvar svoj pomen, da, celo svoj namen. Dejstvo, da Slovenci z Lepo Vido živimo tisoč let, iritativno vzpodbuja izobraženca – psihologa in psihiatra še posebej. Kateri je vzrok tega vznemirljivega sobivanja Slovenca z devinsko lepoticco. Iz balade, ki opisuje Saracenovo srečanje z mlado ženo, se že v narodni pesmi reflektira psihološki, socialni in nacionalni identitetni problem slovenstva. Še več, bohotenje lepovidinskega motiva izpričuje (po Pogačniku) poseben psihološki pojav, ki se imenuje kolektivni spomin. Po istem avtorju se v njem stikajo stvari, ki so izvenzavesten izraz življenjske usmerjenosti naroda in njegovega posebnega občutja. Anton Trstenjak pojav, kot je npr. lepovidinski, imenuje posebno vrsto historične intususcepčije. Po mnenju številnih avtorjev, mislim predvsem na literarne teoretike, zgodovinarje, komparativiste, filozofe, je skupni imenovalec lepovidinskega motiva zaradi njegove ekstenzivne veljavnosti in intenzivne poglobljenosti vendarle težko določiti. Akademik Anton

Ocvirk je zapisal: »Čim bolj daleč je človek (Slovenec) od Lepa Vide, tem bližji ji je, čim bližji ji je, tem bolj daleč je od nje. Vsakdo nosi Lepo Vido v sebi, pa vsakdo hrepeni po njej«.

Kot rečeno je močno zarezno pri umevanju narodne pesmi v prepesnitveni eni od ljudskih variant dal France Prešeren. Drznil bi si trditi, da je prav iz njegove interpretacije najbolj razviden tisti nadzgodovinski, pogojno bi rekel človeški, psihološki element globljega pesemskega sporočila, sicer navzočega tudi v ljudskih variantah. Torej hrepenenje.

Šele Ivan Cankar pa razvidno artikulira najglobljo plast slovenskega lepovidinskega motiva, interesantno tudi za psihiatra, psihoterapevta. Važno se mi zdi, da je Cankar simbolno upodobil hrepenenje, ki žene na smrt zaznamovane iz kraja umiranja in smrti v svet zadovoljnih in veselih ljudi, pa jih razočarane spet pritira nazaj, da tam umro. Cankarjeva Lepa Vida je dekle iz stare Cukrarne na Poljanskem nasipu, od koder sta šla Kette in Murn med svet, pa sta se vmila, da sta doma umrla. Tudi Vida, žalostna zaročenka, zbeži iz tega kraja smrti, od svojega žalostnega zaročenca, v svet prijetnih ljudi, pa se spet vrne na kraj umiranja, v smrt: drugo jutro jo potegnejo iz Ljubljane. Cankar je s svojo dramo dal hrepenenju višji smisel: to je neutešeno hrepenenje izbranih duhov po večnostno veljavnih vzorih. – »Do zvezd... do zvezd, naj se jih doseže šele s smrtjo,« pravi pisatelj.

Premalo časa je, da bi dalje razmišljali v tej smeri, zato se v nadaljevanju posvetimo nekaterim najsodobnejšim interpretacijam slovenske, pogojno recimo »hrepenenjske« plasti mitske zgodbe, da bi kasneje tudi sami zavzeli do problema stališče ali vsaj spekulativno podmeno, kakor sem rekel spredaj.

Pesnik Jože Snaj zavzema do lepovidinske motivike v slovenski literaturi izrazito negativen odnos. Dobesedno pravi, da je Lepa Vida »grob slovenskih literatov« in da »je Prešeren s presaditvijo narodne pesemske predloge v umetno književnost zgradil mavzolej hrepenenja«.

Dimitrij Rupel dvakrat ali trikrat povezuje lepovidinski kompleks s teorijo o slovenskem sindromu, katerega del je nezadoščenost in prikrajšanost. Za ilustracijo naj navedem nekaj misli iz njegovega razmišljanja: »Domači jezik je po eni strani – tako kot urejena domačija – zaščita in varstvo, po drugi strani pa zid in pregrada. Tujina je po eni strani strašna, po drugi pa tudi privlačna. Še posebej mora to veljati za občutljive in prodorne ljudi, kakršni so pisatelji. Slovenstvo je tedaj problem. Ta problem je navzoč skozi vso slovensko literaturo in celo esejistiko in sociologijo itn., tedaj bi morali reči, da je posebnost slovenske književnosti tudi njena obsedenost od nacionalnega problema, ki meji na šovinizem in rasizem (»zamorc v Lepi Vidi«).

Zanimiva je Hribarjeva interpretacija Cankarjeve Lepe Vide. Poskušajmo njegovo meditacijo hrepenenja ilustrirati s citatom: »Krog časa se ne vzpenja v stožec večnosti, marveč pada k nič. To je konec vseh prispodob. Kajti že minljivo ni (več) prispodoba večnosti, kakor je mislil Goethe, se krog časa steka v lijak minljivosti, potem bi bilo minljivo zdaj lahko le še prispodoba nič. Toda nič nima prispodobe. Nič ni simbol nič. Zakaj vsak simbol, ki je res simbolj (sym-bolon), je že presekán z zarezo diabolčnosti. Ovit okoli sredine nič, simbol ne more biti sjmbol nič. Pa tudi simbol biti ne«.

Kako je to čustveno stanje hrepenenja razumeval Sigmund Freud. Po Freudu je nagon smrti le naknadna projekcija smrtne tesnobe. Tako kakor je tudi tesnoba, vštevši smrtno tesnobo, zgolj projekcija hrepenenja. To Freud kljub vsem ovinkom tudi pove. V 25. izmed Predavanj za uvod v psihoanalizo z naslovom Tesnoba naletimo tako rekoč že kar na ustrezno formulo, namreč v zadnjem stavku naslednje zgodbe: »Prvi situacijski fobiji otrok sta strah pred temo in strah pred samoto; prva se pogosto obdrži vse življenje, obema pa je skupno pogrešanje ljubljene negujoče osebe, torej matere. Nekega otroka, ki mu je bilo v temi tesno pri srcu, je Freud slišal klicati v sosednjo sobo: »Teta, pogovarjaj se vendar z menoj, strah me je.« »Ampak kaj boš imel od tega? Saj me vidiš, ne.« Nato odgovori otrok: »Če kdo govori, je svetleje.« Hrepenenje v temi se torej preobrazi (umgebildet; preoblikuje) v tesnobo pred temo. Kdo se ob tej zgodbi ne bi spomnil Cankarjevega stavka, da je umetnik otrok, ki poje v gozdu zato, da ne bi skoprnél od strahu. Ker mu je tedaj svetleje. Ker tako prepreči, da bi se mu hrepenenje spremenilo v tesnobo. Gozd je simbol teme in samote obenem.

Po Freudu sta tako hrepenenje kot volja do moči oblika nagona smrti. Volja do moči je nagon, usmerjen navzven, hrepenenje navznoter, *vase in nazaj usmerjeni nagon smrti*. Hrepenenje naj bi bilo torej pendant seksualnega in moralnega mazohizma. Pod vplivom Freudovega dualizma razpravlja Melanie Klein paranooidno pozicijo že pri otroku, v katerem naj bi se mešali močni libidinozni in agresivni nagoni. V četrtem mesecu naj bi nastopila depresivna faza, ko dojenček matere ne dojema več le kot delni objekt (kot dobre in slabe dojke.) Tedaj pa že nastopijo klice hrepenenja. Zato je moral Freud, potem ko je v hrepenenju prepoznal le nagon smrti, težnjo po združitvi z materjo kot objektom hrepenenja, priznati, da hrepenenje, ki je potlačeno v želji, neposredno vendarle lahko učinkuje tudi kot nagon življenja.

Psihoanaliza postavlja proti volji do moči in stremljenju željo in hrepenenje. In kaj naj bi v tem spletu, Alfred Šerko bi rekel zgroju, bil umetnik. Naj spomnim, kaj je o tem rekel Jung. Hrepenenje pa ni nekaj infantilnega, temveč ravno narobe, nekaj fatalnega. A kot subjekt hrepenenja, ki ne ve ne od kod ne kam (to je hrepenenje prav zato, ker ne ve, kaj hoče), je

Vida fatalnejša od katerekoli fatalne ženske. Iz teh filozofsko hermetičnih citatov se da razbrati najmanj to, da je Lepa Vida vse do pred desetimi ali dvajsetimi leti živela v slovenski zavesti (in tudi izven zavesti), kot morbiden lik. Vsekakor pa kot reprezentant kolektivne duše, o kateri veliko beremo, mnogo manj pa vemo. Toda že tisoč let trajajoč lepovidinski sindrom na slovenskem o zadevi veliko pove. Poslužil sem se zato edinega meni dostopnega psihoanalitskega vira, ki nekoliko tolmači fatalnost plemenitega čustva, kar hrepenenje je.

V zvezi s tem pa najpomembnejše: ali so se z deliterarizacijo slovenske narodne usode vendarle prebudili elementi zavestne kritičnosti do mita kot takega in takoj za tem še načelno vprašanje, ali nas je Lepa Vida pogubljala ali reševala. To ni retorično vprašanje.

~ ~ ~

Kot rdeča nit se skozi ta razmišljanja vleče težnja preko nekega mita še kaj dodati tistemu, kar je bilo doslej o slovenskem narodnem značaju že proučenega in zapisanega. Prvi, kolikor mi je znano, je o Slovencih pisal Jan Lege v Slovanu leta 1886, torej pred več kot sto leti. Nekaj esejističnih misli o narodnem značaju je zapisal tudi Josip Vidmar, največ pa v tem stoletju psiholog Anton Trstenjak in nekateri njegovi mlajši kolegi psihologi. Prebirajoč Trstenjakova dela se človek ne more izogniti vtisu, da je avtor ponekod v sicer zelo ilustrativni esejistično – publicistični tehniki zarisal potrtost slovenskega naroda, da pa kolikor so ti opisi že impresivni in dajo misliti, pa njih večina ne presega sicer bistroidne refleksivnosti, ki ji pa primanjkuje analitično – sintetične, na znanstvenih raziskavah temelječe prodornosti.

Tako spregovori v knjigi *Misli o slovenskem človeku* v poglavju *Nevrotičnost slovenskega človeka*; ta da je del podobe, kakor jo je oblikovala avstrijska zgodovina z vsemi svojimi političnimi in izobrazbenimi vplivi. Temu avtor doda še potezo, ki da jo je na široko utemeljil Ervin Ringel, češ da smo Slovenci nevrotični ljudje – občutljivi, zamerljivi in prepirljivi, polni zavisti, da bi drug drugemu izkopal očes. Slovenec naj bi bil po istih virih nagnjen k potrtosti (depresiji), malodušnosti in obsojanju samega sebe, ko iz zavisti ne grize samo drugega, temveč predvsem sebe s pretirano tankovestnostjo in pikolovstvom v izpolnjevanju dolžnosti, kar da mu izčrpava življenjsko silo, da se na koncu znajde pred neizbežno mejno situacijo, ko ne more več živeti in omaga pod težo življenja ter gre v samomor. Temu dobesednemu citatu iz navedene knjige sledi, da so tudi nekateri vodilni slovenski literati (Stritar, Levstik, Cankar in še kdo) zaznamovani s potezami nevrotičnosti.

Ker se moje razmišljanje o Lepi Vidi reflektira tudi iz nevrotičnega, boljje, čustveno-hrepenenjskega kompleksa, ki ima primesi mitskosti, ne morem čisto mimo mnenja Antona Trstenjaka, ki v poglavju *Slovenska samomo-*

rilnost pravi, kako človek pri zdravi pameti ne more narediti samomora. Avtor se na istem mestu pritožuje, češ da to stališče pri psihiatrih ne dobi-va soglasnih potrdil. Jaz, slovenski psihiater, tudi ne delim čisto avtorjevega mnenja. Pridružil bi se mu v toliko, da je vendarle med suicidanti presenetljivo velik odstotek nevrotsko stigmatiziranih oseb, latentno ali manifestno psihotičnih, predvsem onih, ki v interakciji endogenih in eksogenih faktorjev zagledajo odrešenje onstran življenja.

Sam spadam med tiste, ki gledajo na problem samomorilnosti globalno. Tak pogled je lahko na nek način udoben, na drug pa v osnovi determinirajoč, kot je determinirajoč izvorni psihoanalitski nazor – mislim na samega Sigmunda Freuda in njegove teoretske predpostavke iz prvega obdobja.

Ker gledam na ta način, naj mi bo dovoljeno ob analizi lepovidinskega motiva, ki je nič drugega kot tisočletno premišljevanje o hrepenenju glede na vedno isto, pravzaprav enako narodovo čustveno substanco v različnih zgodovinskih okoliščinah, spekulativno pomisliti, ali ni mogoče Tanatos element hrepenenja, kakor ga preko primarne anksioze razume Freud, tudi kdaj vzrok pojava, o katerem je govora. Če je, potem se seveda zastavlja vprašanje, na katerega si ne upam odgovoriti, kako to, da se lepovidinski motiv v slovenski literaturi kar reproducira iz generacije v generacijo. Kako to, da je našel plodna tla za razživetje prav pri Slovencih in ne pri kakšnem drugem narodu, ki mu je črn zamorec pred tisoč leti tudi speljal lepotico, kakor jo je Slovencem.

~ ~ ~

V psihopatologiji hrepenenje skoraj ni omenjeno kot psihopatološki fenomen. V psihoterapiji pa je še kako aktualno navzoče. Ali smo ga voljni sprejeti, slišati, razumeti?!

Iz povedanega izhaja, da je možno vzpostavljati paralele med mitsko vsebino nekega naroda in njegovim zadržanjem. Iz sicer lapidarno podane zgodbe razmerja Lepe Vide med Slovenci je moč sklepati, da se skozi zgodbo te žene odslikava portret slovenskega naroda na belem platnu zgodovine. Portret so naslikali in ga še slikajo umetniki. Je pa portret zgodovina in del zgodovine je politika – volja do oblasti, do moči.

~ ~ ~

V zvezi s tem se bom povprašal, kako to, da je Ivan Cankar potem, ko je napisal serijo dramskih del (Jakob Ruda, Kralj na Betajnovi, Pohujšanje v dolini šentflorijanski, Hlapci), ki vsa bolj ali manj izražajo razmerje do volje po moči, nazadnje spisal Lepo Vido. V tej, zadnji drami, ni več nobenega sledu o odnosu do moči. Edina sila, ki v tej igri uravnava življenje, je neskončno, večno, pa čeprav v smrt naravnano hrepenenje.

Ena od možnih razlag Cankarjeve odpovedi volji po moči je nemara njegovo dokončno sprijaznjenje, da narod, ki mu pripada, nikoli ne bo nosilec evropske zgodovinske moči. Vedeti moramo, da se je Cankarju lepovidinski motiv zapisoval v agoničnem času evropske politične preureditve v začetku tega stoletja. In pisatelj že v avstroogrski monarhiji marginalnega, politično nezrelega, kulturno nepomembnega in predvsem premajhnega naroda ni videl kot veljavnega subjekta v kakšni bodoči politični reorganizaciji Evrope. Če je torej Cankarjeva Lepa Vida prisposoda intimnega sprijaznjenja z odpovedjo volje po moči in »povratek« v intimizem, v hrepenenje, potem je Ivan Cankar z metaforo drame o Cukrami izrazil tragičnost zgodovinskega trenutka, v katerem se je znašel njegov narod pred razpadom monarhije in še med njo. Hrepenenje je bila v Cankarjevem primeru, ne manj pa v drugih prepesnitvah motiva, tista oporna točka, na katero se lahko upre kvišku hlepeča, svoje posebne izjemnosti in odličnosti zavedajoča se osebnost. Z drugimi besedami bi Cankarja, ki je sicer tako prodorno kot pisatelj in politik artikuliral socialno razsežnost delavca proletarca, Slovenca, v soju doseganja razmišljanja lahko razglasili kot obupanca – hlepečega, vendar... kajti po velikih, v zgodovinsko prihodnost zagledanih delih, patriotskih in vizionarskih, je napisal Lepo Vido.

Psihiatri bomo to okoliščino v Cankarjevi poetiki razumeli kot odpoved volji po moči v Adlerjevem smislu in kot resigniran sestop v problematiko kolektivnega izvenzavestnega, kakor ga zaznamuje Jung. Ali če se izrazimo v filozofskem jeziku, se Cankar na koncu pisateljske kariere in življenja odpoveduje (po Heideggerju) bivajočemu na račun bitnega. Med predzadnjo igro Hlapci, ki je nabita z voljo po moči, in Lepo Vido, ko se naš pisatelj obrne k intimi, kot da je ta nekakšen nadomestek, ki mora kompenzirati to voljo, je v Cankarju glede na prejšnja dela nastal preobrat. Danes, proti koncu drugega tisočletja, ga zgodovina demantira. Kako?!

Prvič, nič nas ne more več prepričati, da smo na lestvici kolektivnih posevalcev moči na planetu Zemlja med šibkejšimi in nam je zato edini izhod v metafizični svet hrepenenja, v katerem se npr. dogajata umetnost, duh, beseda, ne pa moč. Z drugimi besedami bi lahko celo zapisali, da je naš pisatelj lepovidinski motiv prezgodaj umestil v dokončno odpoved Slovenca po moči. Ko smo se održavili, smo vsaj na papirju enakopraven član planetarne skupnosti narodov, smo, če se izrazim nekoliko pesniško, resnična dopolnitev hrepenenja. In ker vemo, da se s pesniško besedo da povedati največ, skoraj vse, potem tega zapisa ne moremo zaključiti, kajti dopolnitev hrepenenja je po Freudu lahko smrt. Torej nam ne preostane drugega kot ponovni razmislek o hrepenenju kot psihološkem in filozofskem problemu, ki je že tisoč let tako aktualno navzoče v duhovnih prostorih slovenske biti – in je tudi še danes. Bom drzen in bom zapisal, da je Cankarjev sestop, kakor sem ga, žal na kratko, zarisal zgoraj, bolj stranski rokav fenomena »Lepa Vida«, ki mi je bil izziv za tole pisanje.

Seveda s povedanim ne zanikam legitimnosti genijevega izstopa iz zgodovine v intimo. Za Ivana Cankarja je bila to bržčas nuja, za nas ni. Naš zadržek pri Cankarju je torej zgolj postanek na napornem romanju po Kalvariji hrepenenja, kakor se artikulira kot individualni ali kolektivni čustveni pojav. Očitno ostaja to čustvo relevanten fenomen slovenske kolektivne duše, ki so ga portretirali umetniki, kot verodostojna čustvena in mišljenjska plat slovenske resničnosti. Psihoterapevti jo najbrž premalo upoštevamo – tudi zato, ker smo morda v vsakdanji praksi preozki, preveč negativno stereotipni, premalo univerzalni, preveč ontološko drzni, pa premalo etnološko inventivni.

In čisto nazadnje nekaj provokativnih vzpodbud za razmišljanje. Ali je možno mitsko snov, kakor sem jo opredelil v tem zapisu, povezovati s pojavi slovenske samomorilnosti? Ali smo drzni ali smo šibki, če energijo mita povezujemo tudi s krvnim davkom na slovenskih cestah? Oboje nas biološko ogroža. In najbolj usodno vprašanje, ali demitizacija, ki jo je naslutiti, ne predstavlja separacije od nacionalne identitete – z drugimi besedami psihološko in biološko samoukinitev v korist neke zaenkrat še utopične, vendar slutene evropske univerzalnosti, tiste, ki ukinja nacionalnosti z njihovimi miti vred.

O vprašanju razmerja med kategorijo način življenja in muzeologijo

MIRJAM GNEZDA

Prispevek se neposredno nanaša na predmet preučevanja etnološke stroke – na kategorijo način življenja in posredno na muzeologijo. Pri tem nikakor ne gre za novo dilemo, saj je vprašanje aplikativnosti etnologije v muzeju prišlo do obravnave že na posvetovanju etnologov v Novi Gorici leta 1980. Od takrat sta pretekli dve desetletji, več simpozijev in zborovanj, vendar mislim, da je vprašanje še vedno enako aktualno in se z njim ukvarjajo vsi (slovenski) muzealci.

Kategorije način življenja ni enostavno opredeliti. Odvisna je od kulture v najširšem pomenu besede, kot jo dojemajo etnologi: kulture vaščana, kulture meščana, kulture delavca, kulture plemiča itd., skratka – kulture neke socialne, profesionalne, lokalne skupine ali naroda in posameznika znotraj le-te(ga). Ko sem termin poskusila razložiti osnovnošolcem, se je zataknilo. Zanje je kultura »kulturni dan« in to, da se kulturno, t.j. »lepo«, obnašaš. In nič drugega. Z etnološkega zornega kota pa je to skupek vseh znanj in sposobnosti, ki se jih je naučil človek kot član družbe. Kategorijo način življenja lahko torej enačimo s kulturo vsakdanjega življenja. V vsakem primeru gre za živo, vitalno, spremenljivo, skratka nestalno kategorijo, če uporabim le nekaj primernih pridevnikov. Obisk muzeja v našem (slovenskem) kulturnem prostoru z mojega stališča ne spada na področje načina življenja, vsaj ne na ravni vsakdanjosti, vsakdanjega življenja. Vezan je na organizirano ali neorganizirano izletništvo ob koncih tedna in državnih praznikih, na čas poletnega dopusta oz. počitnic in pri šolski mladini na obvezne šolske ekskurzije. Ker gre pri vseh omenjenih oblikah za način »preživljanja« dela prostih dni, je tudi obisk muzeja v svoji osnovi nekonvencionalna oblika izrabe (prostega) časa, katere namen je združiti »prijetno s koristnim«. Pridevek prijetno pa se kaj hitro lahko sprevrže v svoje nasprotje in tudi oznaka koristno včasih ne more več opravičiti svojega namena. Čeprav slovenski muzeji že dolgo niso več okostenele institucije zaprašenih predmetov, se v iskanju dialoga s publiko še vedno soočajo z mnogimi problemi.

Dr. Naško Križnar pravi, da je »način življenja kategorija, ki označuje odnos med človekom in njegovim okoljem, torej nekaj nematerialnega«. Odnos ali interakcija človeka z okoljem je reverzibilen proces, v katerem je človek aktivni nosilec oz. začetnik vseh dejanj, okolje pa sprejemnik in oddajnik teh dejanj, nekakšna »feedback« masa. Muzejska razstava/zbirka se s svojo statično postavitvijo ne more približati omenjenemu odnosu, največkrat ga ne uspe niti nakazati. Dr. Križnar se sprašuje, »ali je muzejska zbirka sploh lahko adekvaten prikaz načina življenja«. Osnovna naloga muzejev je zbiranje, hranjenje in varovanje premične kulturne dediščine, to pomeni predmetov materialne kulture. Vse z namenom potrjevanja in ohranjanja kulturne identitete neke skupine ali naroda in posameznika znotraj teh okvirov. Nasprotje je več kot očitno – predmet se iz prvotnega, primarnega kulturnega okolja »nasilno« prenese v umetno vzpostavljeno okolje, kjer izgubi vse svoje funkcije oz. etnološki (življenjski) kontekst. Tu se ga potem evidentira, dokumentira, inventarizira in, če zadostuje muzejskim kriterijem in potrebam, postavi na razstavo. Navadno pa je pred tem potrebno še restavriranje. Nekoč »živ« predmet postane sedaj »mrtev« muzejski eksponat v umetno osvetljeni vitrini ali na polici z napisom: »Prosimo, ne dotikajte se predmetov!« S tem se muzej (nehote) spremeni v galerijo. In tu se spet pojavi paradoks – predmet je vendar osnovno sporočilno sredstvo razstave! Predmet kot produkt človekovega mišljenja in dela, torej kulture, je edina obstoječa »materializirana« forma kategorije način življenja. Forma, ki je v muzeju brez etnološkega (življenjskega) konteksta »mrtva«. Če je obiskovalec muzeja prisiljen na razstavi gledati »mrtve« artefakte lastne kulture, to ni koristno, še manj prijetno. Ob tem lahko tvega izgubo občutka kulturne identitete. Poslanstvo muzeja v družbi postane tako popolnoma nasprotno.

Kako torej poudarek z »mrtvega« predmeta prenesti na človeka? Med obema obstaja odnos ali interakcija, ki je definirana kot način življenja in ki kot simbolna kategorija otežuje prenos sporočila. Pod predmet, ki ga postavimo na razstavo, ne moremo napisati svojih razmišljanj in asociacij, ki jih želimo posredovati obiskovalcem. S sodobnimi avdiovizualnimi sredstvi je problem lažje premostljiv, vendar danes ni (več) mogoče vseh predmetov in njihove uporabe posneti v avtentičnem okolju. Rešitev je idealna, ko gre za specifičnosti neke točno določene materialne priče v omejenem obsegu (količinsko in kakovostno!). V nasprotnem primeru bi muzej (nezavedno) spremenili v kinoteko, kar pa ni ne namen in ne cilj muzeologije. Slednja išče svoje izrazne jezike, s katerimi širši publiki posreduje sporočilo kustosa in vede, v interesu katere le-ta dela. Pri tem pa pozablja, da je muzej že sam po sebi razstavni medij in da ga obilo »množičnih medijev« (video tehnika, računalniki) znotraj njega samega lahko preglasi. Razviti mora torej svojo lastno komunikacijo in obiskovalcem ponuditi možnost, da v njej sodelujejo oz. jo soustvarjajo.

Bistvo razstave ni zgolj in samo dragocen predmet ali muzealija. Temelj vsake razstave je predhodna interdisciplinarna (etnološka, antropološka,

zgodovinska, umetnostnozgodovinska, sociološka) raziskava. Za vsakim predmetom se namreč skriva zgodba – zgodba o času, kraju in ljudeh, ki so ta artefakt materialne kulture uporabljali ali ga še vedno uporabljajo. Obiskovalce zanimajo prav te zgodbe. Neumesten je torej (bil) napis nad vhodom v Muzej Severne Arizone, ZDA, ki se (je) glasi(1): »Ta muzej prikazuje ideje, ne predmete.«² Stavek je nedvoumen za vsakega profesionalnega muzealca, obiskovalca omenjene ustanove pa postavlja v manjvreden položaj, saj mu po šolsko diktira, kaj naj v muzeju počne – išče ideje, t.j. misli, razmišlja, uporablja svojo pamet in ne samo gleda (predmete). To je mogoče za nekoga poniževalno, za drugega pa nelogična postavka, saj je funkcija muzeja v prvi vrsti zbiranje, varovanje in prezentacija(!) materialnih dosežkov neke kulture. Ideje lahko najdemo ne nazadnje tudi v knjigah.

Problem oživitve predmeta v muzeju lahko primerjamo s problemom zamenjave težišča raziskav v etnologiji. Poudarek se je s predmeta postopoma prenesel na njegovega nosilca – človeka in njegov odnos do (kulturnega) okolja oz. na njegov način življenja. Proces je bil označen kot »humanizacija« etnologije. Toda, ali je etnologiji moderne dobe uspelo doprinesti (razvojne) spremembe v klasično muzeologijo? So danes že vsi muzeji resnično »humanizirani«, prijazni in privlačni za turiste ter okolje, iz katerega izhajajo?

Izhod iz »muzeološke krize« že dolgo časa ni več uganka tudi v slovenskem prostoru. Skriva se v kombinaciji tematskih ogledov razstav in muzejskih delavnic, v katerih otroci na neprisiljen način spoznavajo lastno ali tujo kulturo. Po svobodni presoji in zmožnostih širijo obseg informacij, s katerimi se srečujejo med igro in ustvarjanjem. Obisk muzeja za predšolsko in šolsko mladino tako ni več »nujno zlo«, temveč družaben dogodek na čisto navaden dan. Nekateri evropski muzeji pa niso pozabili niti na odraslo publiko – svoja vrata so odprli ameriškem »showu«, kjer je vsak obiskovalec tudi sam igralec v gledališču zgodovine. To pa zahteva že drugačen način življenja muzejske institucije...

OPOMBE

1. KRIŽNAR, NAŠKO, ALI JE ETNOLOGIJA V MUZEJU APLIKATIVNA VEDA? NAČIN ŽIVLJENJA SLOVENCEV 20. STOLETJA. ZBORNİK POSVETOVANJA SED V NOVI GORICI, 6. 6. 1980, LJUBLJANA 1980, 17–24
2. ROAT C., EVELYN, THE MUSEUM OF NORTHERN ARIZONA. K. C. PUBLICATIONS 1968, STR. 5

JERNEJ SEVER

Pesmi

Postmoderni svet tehnike je svet brez pravega temelja. To pomeni, da se ne dogaja več zaradi nekega namišljenega boga ali smisla, da nima več določenega cilja in označene poti, ampak je razprt v množico možnosti. Možnosti predstavljajo različne življenjske poti, od katerih so ene bolj zaželene kot druge. V svetu možnosti je človek razpet med na eni strani svoja hotenja in fantazije in na drugi strani neuspehe, nemoč in nezmožnost, da bi dosegel tisto, kar si želi.

Tehnika ni zgolj proizvajanje materialnih stvari, ampak je način delovanja modernega sveta. Preko svojih inštitucij vključi človeka v kulturo ter mu podeli neko določeno funkcijo. Posameznik na ta način postane del določenega diskurza (umetniškega, znanstvenega ali kakšnega drugega) in je ulovljen v pravila, ki veljajo znotraj posamezne igre. Igra, ki je v službi tehnike, pa ne more več biti prostor sproščenega medčloveškega odnosa, ampak postane predvsem območje dokazovanja moči. Tehnika torej zahteva tekmo, ki jo vzame zelo resno. Tehnika namreč živi na račun tekmecev.

Človek, ki živi v svetu tehnike, je tudi sam lahko le tehničen. Tehničen je način, kako dojema svet, preoblikuje naravo in preko moderne medicine in genskega inženiringa tudi samega sebe ter svoje telo. Moderni človek je torej postal odvisen od tehnike in ravno zaradi te odvisnosti mora tehniki služiti, postati mora del globalnega ekonomskega stroja. Kljub temu pa problem modernega sveta ni v sami tehniki, ampak v posamezniku, ki se ne zaveda, kaj se z njim dogaja. Zato postane vsakemu, celo najbližjemu, nadvse zagrizen in nepopustljiv tekmeč.

Ali je torej svet tehnike dejansko svoboden svet? Odgovor na to vprašanje je seveda odvisen od našega pojmovanja svobode in razumevanja človeka. Kaj se sploh dogaja s človekom? Najbrž si mora na to vprašanje odgovoriti vsak sam. Jaz pa bom ta odstavek končal z odlomkom iz neke svoje pesmi.

*»Čudni so beli ljudje
naredijo letalo in mislijo, da so ptice
naredijo podmornice in mislijo, da so ribe
kako potem sploh vedo, kaj so.«*

1. Med visokimi železnimi stolpi
 In modro glino pod pregretimi stopali
 Se nasmehnem nerazumevanju
 Male pesmi
 Ki govori mimo ušes ljudi
 Njihovi trebuh je nočejo prežvečiti
 Ker ni razumljiva ali pa preveč drugačna
 Iz drugega konca

Pojem o nebu in zemlji
 O pticah in smešni pomembnosti ljudi
 Ki nekaj hočejo, vendar nikoli zares ne vedo kaj
 Da bi bili zmaji, levi ali kače
 Pobarvani v zeleno
 Napeti čez nebo
 Veliki smešni junaki
 Zato, da lahko stojijo in se jih nič ne dotakne
 Ker je tako v navadi
 In nočejo misliti
 Da bi lahko bilo tudi mnogo drugače.

2. Najbolj preprosta od vsega je svoboda
 Podobna je njenemu mimnemu pogledu, ki ga ne obremenjuje prihodnost
 In mojemu trdnemu spancu, ki se ne spominja preteklosti
 Svoboda je pot dneva in noči
 Zemlje okoli sonca
 Rojstvo in smrt
 Zeleni mah ob studencu čiste vode
 Razgaljena zemlja in veter ki jo boža

Svoboda je meja te in vseh drugih pesmi
 Dotika, ki se ga bojite sprejeti
 In želje, ki je ne znate izreči
 Zjutraj, ko pijete kavo in zvečer
 Ko ste preveč tuji ženi, ki jo imate radi.

3. Abstraktna je vaša jeza in vaši strahovi
 Smisli, ki jih izumljate
 Vojne za katere umirate
 Moderna globalna ekonomija
 Teze o enakopravnosti in sanjanje o svobodi
 Abstrakten je hrup iz TV ekranov in holywoodskih filmov
 Romanje v Meko, žensko golo telo in seksualna revolucija

Tišina je nekaj drugega
 Jezik brez besed
 Zibanje dreves v vetru
 Njena roka na mojem trebuhu
 Način kako deček opazuje deklico, ko jo prvič vidi golo
 In mu je zelo čudno in neprijetno

Tišina je pomen brez pomena
 Mavrica brez imena
 Noč ob koncu dneva
 Skrivnost, ki sploh ni skrivnost
 Ne da se je ustrezno spominjati
 In ne natančno predvideti

Tišina ni stvar te pesmi, ampak vas, ki jo berete.

4. Slučajno in po drugi strani neizbežno
 Se je zgodilo, da so ljudje pomen postavili na prvo mesto
 Zaradi pomena so živeli in umirali
 Zmagovali in bili poraženi
 Pomen jim je dajal moč
 Utemeljeval jih je v času in zapisoval v knjige
 Zaradi napredka in zgodovine
 Zato, ker je bilo potrebno
 Na ulicah in zvezdnih cestah
 Doseči, kar še ni bilo doseženo
 Najti, kar še ni bilo najdeno
 Izkopati vprašanje, ki še ni poznalo odgovora.

Čeprav življenje že od nekdaj obstaja brez kakršnega koli pomena.

5. Mislim, da je ljudem tuje, kar jim govorim
Prevelike misli zavite v temo pravljice
In sanj, ki jih lahko razumem le sam
Na veliki rdeči preprogi in zelenem travniku

Še nikoli nisem bil tako vesel
Kot takrat, ko sem pozabil na veliko zgodbo v mojem žepu
In sem se dokončno sprijaznil s tem, da je to zgodba zame
Skrita, lepa in prijazna
Napeta lica otrok v Kazahstanu, Uzbekistanu in Tadžikistanu
Daleč. Kar preveč daleč
Pa vendar tako zelo blizu
Domače, znano, človeško in prosto
Zgodba v mojem žepu, ki bo ostala taka
Le če bo skromna in bo znala čakati.

6. Dolgo sem čakal na trenutek
Ko bom zopet začutil vonj njene kože
In bo iz predstave končno izstopilo realno in živo
Tako preprosto kot potuje oblak čez nebo
In sonce vsak dan znova pade na zemljo
Kot da bi deževalo

Ker dež čutiš pod kožo
Čutiš ga na dlačicah, za ušesi in na jeziku
Čutiš ga, ko ti spolzi za obleko in se te dotakne
Nagajivo in nežno
Kot ženska

Ko je ženska prišla je deževalo
Dež se je prilepil na nebo in zemljo, na debla dreves
Na leve in slone in celo na neizmerno morje
Ni bilo več zgoraj in spodaj
Bil je samo še dež
Morje je bilo dež in nebo je bilo dež in zemlja je bila dež
Povsod je deževalo in takrat je bila tišina

Jaz pa sem bil daleč stran
 V tekstu, v kulturi, v intersubjektivnih intrigah
 V nekakšnem smislu, v zmagah in porazih
 Tam sem izgubil samega sebe
 In ona je izpuhtela v hrupu besed
 Kot da bi bila dim brez barve in brez vonja

Ta pesem je posvečena telesu.

Citiranje velikih imen, da stvari veljavo, tekst potrdi s tekstom. Kljub tem pa se sprašujem, če lahko žensko objameš citatno. In če to narediš večkrat, ali se ne začneš utrudljivo ponavljati. Citat se v nekem konkretnem razmerju ne obnese najbolje. Citat spada v tekst. Seveda pa citat navadno prepriča ljudi, ki na svet gledajo, kot da je tekst. Zato velja, da kdor ni sposoben citirati, ne more veliko vedeti. Vednost je namreč skrita v kulturi, v knjigah, v velikih imenih. Pa vendar. Ali se v nekem medčloveškem odnosu citiranje ne sliši nadvse smešno? Ali lahko ženski, ki reče, da se počuti odtujeno, da te ne more več imeti rada, odgovoriš s citatom? Vprašanje se mogoče zdi malo nenavadno, mogoče prav zato, ker tako pogosto citiramo, ne da bi se zavedali.

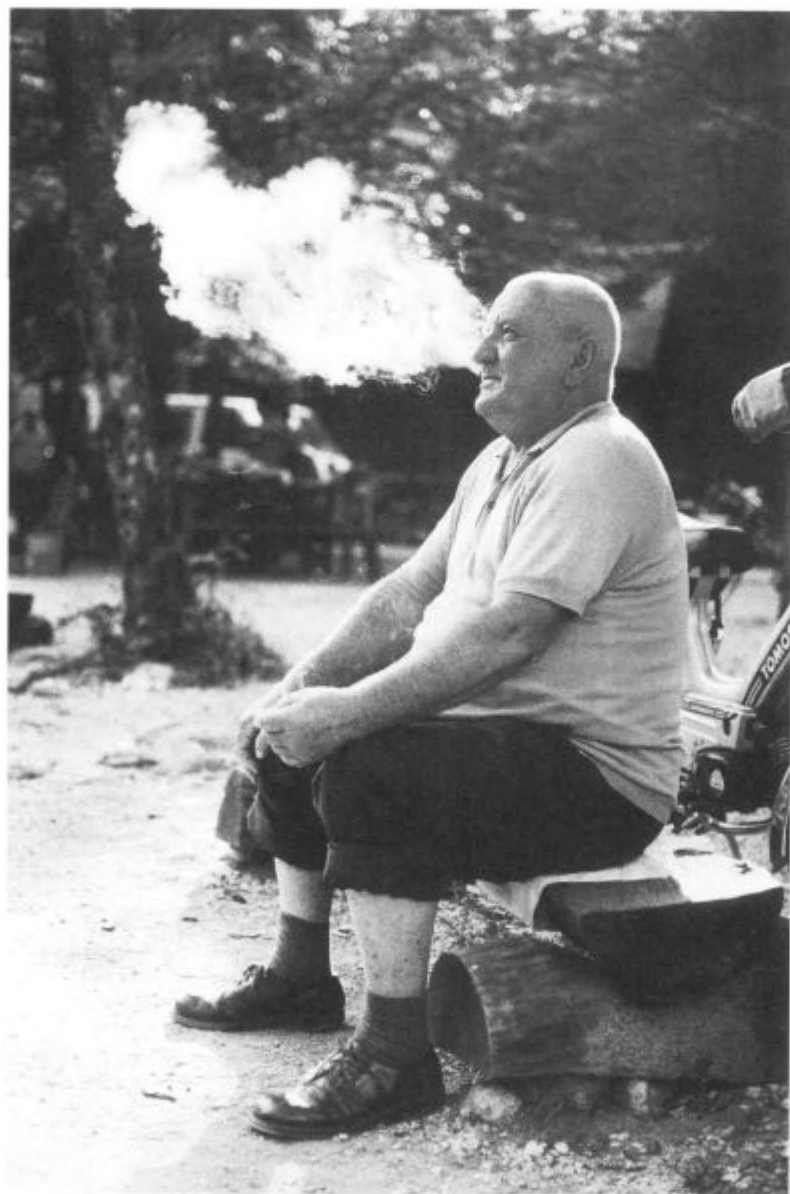
Citat spada v tekst. In v tekstu dejansko lahko koristi. Zato ker umesti tekst med druge tekste. Mu da neko mesto. Umestitev v kanon pa je seveda tisto, za kar si vsi prizadevajo. To je sploh edini način, da obstajaš, da si. Prepoznan, v ogromnih virtualnih knjižnicah sveta. Še eno ime, še ena velika žrtev. Za znanost, za človeštvo. Ali drugače. Ker je nam sedaj že vsem znano in domače. Za tehniko.

Janko Prelovec

Jože Šmid, 1999

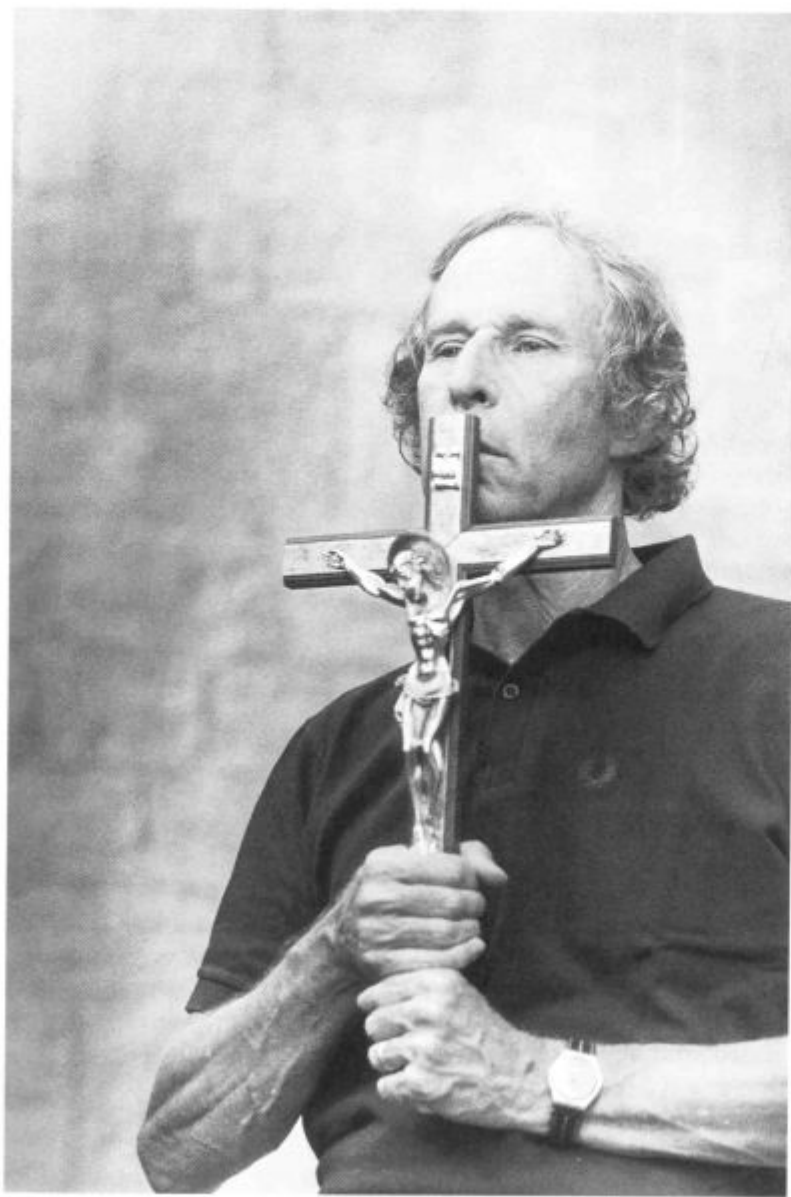

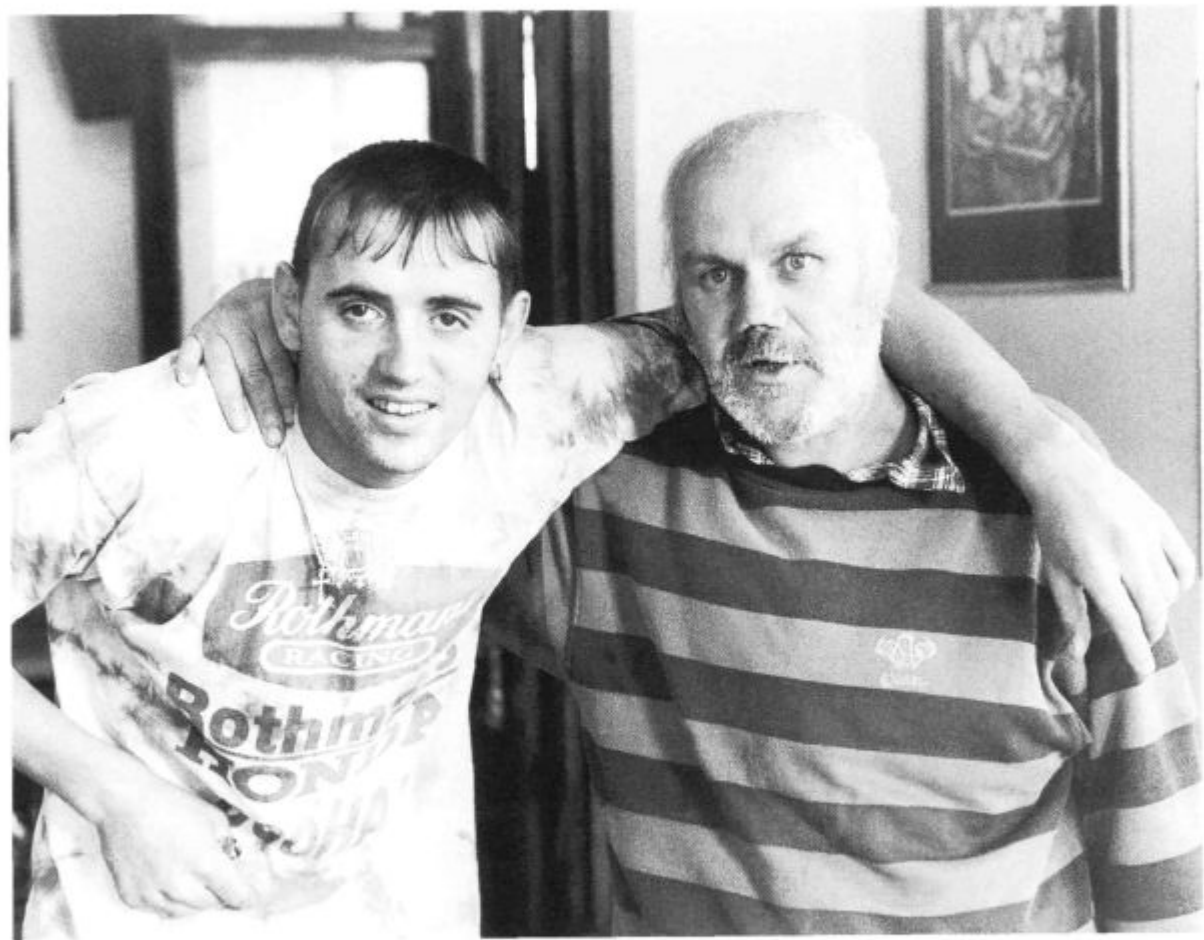
V Beli, 1991

V Mlinčku I, 1999

Španski fotograf
Alberto Schommer, RSM 1992

V Mlinčku II, 1999

ALEKSANDRA ŽAKELJ

Kaj pa glasba?

Lepše in koristnejše kot pisati o glasbi, je glasbo udejanjati, pa najsi bo kot ustvarjalec, poustvarjalec ali zgolj poslušalec. In nekje med temi tremi kategorijami se hote ali nehote znajde prav vsak izmed nas. Članek je zato le eno izmed možnih razmišljanj o prepletanju glasbenih in glasbeno – šolskih poti v Idriji.

V današnjem pojmovanju kulture in kulturnega se zdi, da se je s precejšnjo lahkoto predstavljati kot pesnik, pisatelj, slikar... Tudi z glasbo ni nič drugače. Morda od vseh umetnostnih zvrsti doživlja še največjo zbanaliziranost ter najbolj strm padec na raven potrošniškega materiala. Seveda je razumljivo, da si vsak izbira tako glasbo, ki zadosti njegovemu okusu. Vse drugače pa je, če gre ta izbira preko golega okusa in se dotakne tudi intelektualne in emotivne ravni. To pa je že tista stvar, ki je posledično vezana tudi na vzgojo v glasbi, ki jo je bil posameznik deležen oz. jo je bil pripravljen sprejeti. V tem smislu imajo glasbene šole pri oblikovanju glasbenega in s tem tudi splošno kulturnega nivoja v svojem okolju izjemen pomen.

Glasbena šola Idrija že vse od leta 1946 organizirano zagotavlja osnovno glasbeno vzgojo in izobraževanje. Pomembno je dejstvo, da njena dejavnost ni omejena samo na Idrijo, ampak zajema idrijsko-cerkljanski prostor. Tako ima danes centralna šola tudi podružnico v Cerknem ter oddelka v Spodnji Idriji in Črmem Vrhu. V tej več kot polstoletni zgodovini se je zvrstilo osem ravnateljev, veliko učiteljev ter še več učencev, delo šole pa je bilo vedno razpoznavno v dveh smereh, v njenem notranjem življenju ter v zunanem delovanju v širšem okolju.

Jedro notranjega življenja predstavlja seveda pouk. Tako kot nekoč poteka tudi danes v dveh oblikah: individualno in skupinsko. Oba vidika se med seboj dopolnjujeta, prepletata in hkrati močno vplivata na otrokov celostni razvoj. Pri individualnem pouku inštrumenta razvije otrok svoje motorične sposobnosti, glasbeni spomin, čustveno doživljanje, ustvarjalnost itn... Gre skratka za izrazito kompleksen proces številnih lastnosti človeka kot takega. V vsakem primeru, pa naj gre za čisto preproste skladbice ali za zahtevne kompozicije, je učenec tisti, preko katerega negibni notni zapis oživi v času in prostoru. Vse to velja tudi za skupinski pouk, le da se temu pridruži še dodatna izkušnja prisluhni drugemu. Tako se učenci pri pouku nauka o glasbi, komorni igri, orkestrski igri srečujejo tudi na relaciji mi –

glasba in ne več samo jaz – glasba. Še v besednem svetu ljudje vse premnogokrat ne znamo prisluhniti drug drugemu, svet zvoka pa brez discipline in spoštovanja drugega zaradi svoje krušljivosti kaj hitro razpade. Zato učenci zelo hitro spoznajo, da je na glasbeni šoli potrebna tudi pridnost in vztrajnost. Delu sledi potem tudi napredek in ustrezen rezultat. Glasba, tista namreč, ki v sebi nosi nekaj umetniškega, ne nastane kar tako, »instant«, ampak zahteva določen trud, čas in znanje.

Zunanja podoba glasbene šole se kaže predvsem v nastopih oz. koncertih. Šolski nastopi so namenjeni staršem sodelujočih učencev in predstavljajo prvo preizkušnjo nastopanja pred večjim občinstvom. Javni nastopi so namenjeni širšemu krogu poslušalcev. Včasih so ubrani na določeno temo (pustni, družinski, božično-novoletni ...), redno pa pomenijo tudi simboličen zaključek šolskega leta pred junijskimi izpitnimi obveznostmi. Sposobnejši učenci prirejajo samostojne koncertne večere in se udeležujejo različnih tekmovanj. Taki cilji zahtevajo izjemne napore učencev in njihovih mentorjev. Glasbena šola je tudi nepogrešljiva na raznih priložnostnih nastopih, ki zaznamujejo kulturno podobo naših krajev. Študentom raznih glasbenih smeri, tako domačim kot iz drugih krajev, omogoča koncertno nastopanje, najmanj enkrat letno pa poskrbi za vrhunski glasbeni dogodek z nastopom priznanih umetnikov.

Različne so poti, po katerih se učenci, ki so zaključili nižjo glasbeno šolo, še srečujejo z glasbo. Nekateri nikoli več. Nekateri poklicno. Največ pa je tistih, ki jim glasba ostane ljubiteljska dejavnost. Postanejo pevci v pevskih zborih, inštrumentalisti v raznih sestavih ali pa zgolj poslušalci. Poleg vseh teh možnosti je zaznati tudi med odraslimi željo po dodatnem glasbenem izobraževanju. S tem se tudi glasbeni šoli odpira nov izziv pri ponudbi svojih programov.

V kakšnem glasbenem okolju se torej znajde učenec, ki je glasbeno šolo končal v Idriji? Najbolj je »poskrbljeno« za pihalce, trobilce in tolkalce, saj jim Rudarska godba zagotavlja redni stik z glasbo. Podobno velja tudi za Cerkno. Godala, ki so po svojem bistvu izrazit orkestrski inštrument, se bodo morala najprej ukoreniniti na sami glasbeni šoli, da bodo lahko obrodila trajnejše sadove. Narava vseh ostalih inštrumentov je bolj solistična, zato je odvisno od vsakega posameznika, kako pridno se bo na inštrumentu nabiral prah. Taka situacija inštrumentalnih zasedb se najbrž bistveno ne razlikuje od situacije v marsikaterem drugem slovenskem kraju. Težko pa bi to trdili tudi za področje vokalnega poustvarjanja. Zdi se, kot da se je Idrija od pomutacijskih do upokojenskih let zavila v pravi pevski molk. To stanje preseneča še toliko bolj, ker osnovnošolski pevski sestavi v širši idrijski okolici delujejo na povsem strokovni in umetniški ravni. Gimnazijsko generacijo predstavlja deklški zbor, od tu naprej pa se začne močno zatikati. Ali v grlu ali v načinu mišljenja ali v pojmovanju prostega časa, dejstvo ostaja isto: Idrijo trenutno zastopata le Idrijski oktet

ter Ženski upokojski zbor. To pa je za mesto, v katerem so nekoč prepevali moški, ženske ter mešani sestavi, odločno premalo. Stanje je zaskrbljujoče ne samo za zdajšnji trenutek, ampak še toliko bolj za prihodnost, ker iz leta v leto postaja ta situacija nekaj vsesplošno normalnega. Mar se bo petje številčnejšega odraslega zbora v Idriji še dolgo lahko slišalo le v cerkvi?

Današnji čas je zaznamovan s ponudbo enega v mnogih inačicah. Glasba je tudi ena, a tako različna v svoji pojavnosti, med katerimi lahko izbiramo. Glasbene šole, tudi idrijska, pri tej izbiri vtisnejo svoj pečat, ko v otroški dobi nezavedno privzgajajo občutek za kakovost, da bo mladostnik marsikaj preizkusil in dobro ohranil, odrasel pa kritično presoja svoje zvočno okolje. Seveda si tudi brez obiskovanja glasbene šole marsikdo najde pot v ta svet. In če je Idrija za mnoge v tem trenutku najbolj prepoznavna po ansamblih z »množičnega« brega glasbene kulture, potem je to premalo. Premalo za to, da bi lahko rekli, da naše mesto tudi glasbeno diha. Koncertno življenje, ki ga tako neusmiljeno kroji denar, nas mnogokrat pelje iz Idrije. Ljubiteljske dejavnosti nudijo skromne možnosti. Ljudska glasba, ali sploh še vemo, kaj je to? Idrija je slovenski glasbi že prispevala nekaj glasbenikov in zagotovo bo tako tudi vnaprej. A vendar bi bilo lepo, če bi poleg teh, ki so uspeli kot posamezniki, zmogli osnovati tudi glasbeno življenje, ki bi bilo za širši slovenski prostor manj pomembno, za Idrijo pa toliko bolj. Saj je menda tako: čim širši in boljši so temelji, tem višje se lahko povzpne vsaj en vrh ...

MILOJKA MAGAJNE

Harold Adams

Življenjske zgodbe, tako na filmskem platnu kot na papirju spadajo med najbolj gledane oziroma brane. To, da se je nekaj *resnično* zgodilo, daje dogodku in udeležencem poseben poudarek, ki ga ne more preseči še tako dobro zastavljen roman ali filmski scenarij. Pričujoča zgodba je bila sicer že večkrat napisana oziroma omenjena, kar je razvidno tudi iz priloženega seznama člankov, ki jih hranimo v Cerkljanskem muzeju. Ta zapis pa je spodbudil letošnji obisk Coryja Adamsa in zanimivi dokumenti, ki jih je podaril muzeju, med drugim tudi na prvi pogled neugleden košček papirja.

Zgodba o porumenelem koščku papirja se začne pred skoraj šestdesetimi leti, natančneje februarja 1944. Divja vihra vojne je v skupni vrtinec potegnili ljudi iz različnih koncev sveta. Drugi poročnik Harold C. Adams, 0-747963, je bil pilot ameriškega letalstva. 25. februarja 1944 je v eskadrilji 36 bombnikov, tako imenovanih »liberatorjev«, iz južne Italije poletel proti svojemu cilju v Nemčiji. Na poti so se jim nad Reko pridružili nemški lovci in jih potem stalno oblegali. Eno letalo je bilo sestreljeno že nad Logatcem, drugo pa nekje nad Ratitovcem. Usoda vseh letalcev ni jasna. Nekateri niso preživeli. Eden od padalcev je srečno doskočil v Novakih, to je bil poročnik James Boornazian. Partizanski dnevnik je 28. februarja objavil obširen zapis o njem. Drugi pa je pristal na Šentviški planoti¹, to je bil Harold Adams. Po vrnitvi v domovino je bila 22. novembra 1944 zgodba o njegovi rešitvi objavljena v časopisu Chicago Heights Star.

V članku z naslovom »Yugoslav aid brings flyer safely home«² opisuje dogodke od dne, ko je bilo njegovo letalo sestreljeno, do vrnitve v domovino.

Zadnje, česar se je spominjal potem, ko je bilo letalo zadeto, je bilo, da si je nataknil padalo.

«Ko sem se ponovno osvestil, sem se pozibal v zraku približno 3000 m visoko. Vedel sem, da je moja desna noga zlomljena. Pristal sem v debeli snežni odeji gorskega vrha v severni Jugoslaviji in si še enkrat zlomil nogo.»

Partizani so ga našli že po nekaj minutah in mu namestili nogo med opornice. Še isto noč so ga z volovsko vprego odpeljali v partizansko bolnico, kamor so prispeli po štirinajstih urah naporne poti čez hribe. Tam je ostal enainštirideset dni z nogo v opornici.

Sodeč po dokumentih in pričevanjih so Adamsa sprejeli v bolnici Franji 25. februarja 1944. Tam je ostal do napada 24. aprila, ko so ponoči bolnico evakuirali, to je precej več kot 41 dni, kot navaja omenjeni članek. Nekaj tednov zatem, ko je bil sestreljen, so njegovi sorodniki dobili vest,

da je na varnem. Pismo, ki ga je napisal 10. marca 1944, je njegova žena prejela junija.

V okolici bolnice se je večkrat slišalo streljanje. »Neke noči je postalo ostrejšje. Odločili so se, da nas bodo evakuirali. Preselili smo se najprej v nek skedenj, zatem v tiskarno ilegalnega časopisa, potem v staro žago in končno v drugo bolnico. Približno 10 dni kasneje so izvedeli, da so nas domačini izdali in ponovno smo bili evakuirani. Partizanski bolničar me je nekaj ur nosil na hrbtu, dvakrat je bilo treba prečkati hudournik, bolničarju je zdrsnilo in padla sva v potok. Končno smo dospeli do ceste, kjer so nas čakali z vozovi. Odpeljali so nas v tretjo bolnico.«

V tej bolnici je ostal tri mesece. Medtem si je prizadeval, da bi kljub poškodovani nogi odšel v Italijo. Neke noči so ga njegovi gostitelji posadili na mulo in ga v koloni skupaj z drugimi ranjenci in v spremstvu partizanskih enot poslali na pot proti partizanskemu letališču. Izborili so si pot skozi zasede in po šestih dneh prispeli na cilj. Letalo C-47 (Dakota) ga je odpeljalo v Italijo.

Po napadu na bolnico 24. aprila 1944 so se odločili za evakuacijo, ki so jo izvedli v noči na 25. april. 28 negibljivih ranjencev so najprej prenesli v tunel rudnika bakra na Škofje, kjer je delovala tiskarna partizanskega Primorskega dnevnika. Naslednjo noč so jih preselili v Davčo, v postojanko, ki so jo poimenovali Pokljuka 10. Tam so ostali komaj štiri tedne. Zaradi izdaje so se morali zopet preseliti, tokrat v oddelek C, prav tako v Davči. V tem oddelku se je Adams zdravil do začetka avgusta 1944, ko je bil skupaj z drugimi ranjenci iz Gorenjske in Primorske evakuiran na Notranjsko. Njegovo ime najdemo na seznamu 31 ranjencev iz vseh oddelkov Franje z datumom 11. avgust 1944, ki ga hranimo v muzeju. Transport se je pričel 13. avgusta, ko so odšli na pot ranjenci iz bolnice Franje. Dva dni kasneje se jim je pridružilo še 50 ranjencev in invalidov iz bolnice Pavla. Spremljale so jih enote 9. korpusa. Njihov cilj je bilo partizansko letališče Nadlesk v Loški dolini, kamor so prispeli 19. avgusta. Po podatkih, ki jih navaja publikacija iz leta 1946 o zavezniških letalcih in vojnih ujetnikih, ki so jih rešili partizani, je poročnik Adams odletel s tega letališča 30. avgusta 1944.

Harold Adams je tudi po vojni ohranil stike s svojimi rešitelji. Njegova zgodba je bila večkrat objavljena v različnih revijah in knjigah. Pisno in preko svojega sina je vzdrževal stike z Danilom Šuligojem iz Bovca, ki je bil med vojno bolničar v Franji. Še zlasti zanimiva je postala njegova zgodba potem, ko je njegov sin Cory na obisku v Sloveniji spoznal svojo bodočo ženo.

28. septembra 1958 so se nekdanji ranjenci in člani osebja zbrali na proslavi 15. obletnice ustanovitve partizanske bolnice Franja. Zbrani na proslavi so se spomnili tudi na Adamsa in mu poslali pozdrave. Pismu je Danilo Šuligoj

IZREZAN DEL STENSKÉ OBLOGE

priložil košček papirja, ki ga je izrezal iz papirnate obloge barake za ranjence (baraka št. 4), v kateri je med zdravljenjem ležal poročnik Adams. Barako so namreč kmalu zatem prenovili. Ohranil se je omenjeni papir, na katerem je Adams s križci označeval dneve, ki jih je preživel v Franji. Zanimivo je, da je označenih le osemtrideset križcev, čeprav je sam povedal, da je v bolnici preživel 41 dni, ohranjeni dokumenti pa pričajo o precej daljšem bolniškem stažu v centralnem oddelku bolnice Franje. Kakorkoli že, dejstvo je, da je Partizanska bolnica Franja in njeno osebje omogočilo varno vrnitev v domovino ameriškemu letalskemu poročniku. Bil je eden od več kot tristotih zavezniških pilotov, ki so jih rešili slovenski partizani.

Na pobudo njegovih sorodnikov je leta 1997 Ameriško združenje pilotov veteranov iz druge svetovne vojne podelilo priznanje bolnici Franji in Danilu Šuligoju, nekdanjemu bolničarju, v zahvalo za pomoč, ki so jo ameriškemu pilotu nudili med vojno. Priznanje je podelila Tanja Adams, vnučinja Harolda Adamsa, tudi sama pripadnica ameriške vojske. Kot je zapisano v omenjenem priznanju, ni mogoče poplačati vseh požrtvovalnih reševalcev, nikoli pa ne bodo pozabljeni.

OPOMBE

¹PISCI ČLANKOV NAVAJAJO RAZLIČNE PODATKE O MESTU ADAMSÓVEGA DOSKOKA: BUKOVSKI VRH (OBSTAJA TUDI BUKOVSKI VRH – ZASELEK), MED BUKOVIM IN GORSKIM VRHOM, ADAMS SAM PA GOVORI SAMO O GORSKEM VRHU.
²Z JUGOSLOVANSKO POMOČJO SE JE LETALEC VARNO VRNIL DOMOV. ORIGINALNI ČLANEK. IZREZAN IZ ČASOPISA, JE CERKLJANSKEMU MUZEJU PODARIL CORY ADAMS.

LITERATURA

PARTIZANSKA BOLNIŠNICA FRANJA, ZBORNIK, IDRJA 1983
EVAKUACIJA RANJENCEV S PRIMORSKE IN GORENJSKE NA NOTRANJSKO. KNIŽICA ZDRAVSTVENEGA VESTNIKA. LJUBLJANA 1984
ALLIED AIRMEN AND PRISONERS OF WAR RESCUED BY THE SLOVENE PARTISANS. LJUBLJANA 1946
POROČNIK JAMES BOORNAZIAN – NAŠ TOVARIŠ. PARTIZANSKI DNEVNIK, 28. 2. 1944
YUGOSLAV AID BRINGS FLYER SAFELY HOME. CHICAGO HEIGHTS STAR, 22. 11. 1944

V HEMEROTEKI CERKLJANSKEGA MUZEJA JE ZBRANIH KAR NEKAJ ČLANKOV, KI OPISUJEJO ZGODBO AMERIŠKEGA PILOTA:

DANILO ŠULIGOJ ZGODBA O AMERIŠKEM LETALCU, TV 15, ŠT. 14, 9. 4. 1968
DRAGO KRALJ HAROLD K PARTIZANOM, BOJANA PRED ŠERIFA, TV 15, 16. 2. 1972
EDI ŠELHAUS VOJNA ZGODBA KONČANA V MIRU (AKCIJA JANE: PO SLEDOVIH ZAVEZNIŠKIH LETALCEV NA NAŠIH TLEH), JANA, 10. 12. 1975
EDI ŠELHAUS PO SLEDOVIH ZAVEZNIŠKIH LETALCEV, DOLENJSKI LIST, NOVO MESTO, 1. 4. 1976
EDI ŠELHAUS THE BALE OUT, A WAR STORY WITH A HAPPY END IN PEACETIME (STR. 48–54). LJUBLJANA 1976
EDI ŠELHAUS STOTINKA SREČE, VOJNA ZGODBA, KONČANA V MIRU (STR. 200–205), 1980
KATJA ROŠ VNUKINJA HAROLDA ADAMSA NAPOVEDALA OBISK FRANJE, DELO, 20. 6. 1997
FILIP ŠEMRL AMERIŠKO PRIZNANJE FRANJI, DNEVNIK, 20. 6. 1997
SAŠA DRAGOŠ SPOMIN, KI V ZDA NE BLEDI, PRIMORSKE NOVICE, 24. 6. 1997
KATJA ROŠ PO SLEDEH POROČNIKA H. ADAMSA V FRANJI, NEDELO, 6. 7. 1997
FILIP ŠEMRL PRIZNANJE AMERIŠKIH PILOTOV VETERANOV, DNEVNIK, 8. 7. 1997
ZDRAVKO VIDRIH AMERIŠKO PRIZNANJE PARTIZANSKI BOLNIŠNICI FRANJI, SVOBODNA MISEL, 11. 7. 1997
SAŠA DRAGOŠ PONOS FRANJE, PRIMORSKE NOVICE, 11. 7. 1997
DANILO ŠULIGOJ INTERVJU – MLADINA, 16. 9. 1997
JUNJA SPET V FRANJI, PRIMORSKE NOVICE, 17. 3. 1998
IVANA LESKOVEC ADAMSOVI NISO POZABILI, DELO, 25. 3. 1998
OBISK IZ ZDA, SVOBODNA MISEL, 27. MARCA 1998

ANTON ZELENC

Rudniške elektrarne

FRANCISOVA VODNA TURBINA
IZ LETA 1893 NA GRAJSKEM DVORIŠČU
PRED ZAČETKOM OBNOVE GRADU

Prva polovica 19. stoletja je prinesla obsežen razvoj vodnih turbin. Ker je idrijski rudnik vedno sledil novim dosežkom tehnike, so vodna kolesa že sredi 19. stoletja nadomestile vodne turbine. Služile so za pogon mehov v kovačijah, pihal za zračenje jame, drobilnih naprav, postroja za pridobivanje cinobra ter kasneje še obdelovalnih strojev v mehanični delavnici. Nekaj originalnih risb teh turbin je še ohranjenih (Fourneyron, Jonval, Schwamkrug).

Ko je leta 1866 nemški inženir Werner von Siemens izdelal prvi uporabni dinamo, je svet začela osvajati elektrika. Njene prednosti sta najprej spoznali industrija in obrt, kmalu pa so obločnice razsvetljevale tudi ulice, trge in večje zaprte prostore. Ko je Thomas Alva Edison leta 1879 pripomogel k izumu žarnice, je bila omogočena tudi električna razsvetljava stanovanj. Stroji za proizvodnjo elektrike, napeljave, žarnice ter sama električna energija so bili zelo dragi. Za razsvetljava je bila na Slovenskem prvič uporabljena elektrika leta 1883 v Mariboru.

Leto 1893 štejemo kot začetek elektrifikacije rudnika, ko so v tovarni cinobra na desnem bregu Idrije zaleto prve luči, to je 8 obločnic. Za pogon 25 kW dinama in postroja za pridobivanje cinobra je služila Francisova vodna turbina z močjo 35 KM, proizvajalca Kolben & Co. Prag – Vysočan. Turbina je obratovala do leta 1930. Sedaj se nahaja v tehniškem oddelku Mestnega muzeja Idrija na dvorišču ob stavbi jaška Frančiške.

Iz zapisnika iz leta 1890 je razvidnih 37 lokacij v mestu Idrija, kjer so že gorele petrolejske svetilke oziroma jih je bilo potrebno še napraviti. Mestna občina Idrija je želela, da bi rudnik ob nadaljnji elektrifikaciji dobavljal elektriko tudi za javno razsvetljava. Iz zadnjega desetletja 19. stoletja obstaja veliko raznih dopisov, načrtov, predračunov in ponudb za postavitev električne razsvetljave, pri čemer velja omeniti načrt iz leta 1895 za postavitev električnih svetilk pri izviri pitne vode in hidrantih za gašenje. Župan mestne

občine Idrija je bil takrat Franc Didič. Do skupnega sodelovanja z rudnikom ni prišlo, zato je občina zaupala elektrifikacijo občinskemu odborniku in posestniku v Idriji št.216 Josipu Kogovšku (roj. 1. 3. 1873, umrl 8. 3. 1913), ki je bil lastnik mlina in žage na desnem bregu Idrijce (v današnji Gregorčičevi ulici nasproti Ute) in s tem tudi vodnih pravic. Za izgradnjo elektrarne in nizkonapetostnega omrežja je občina Kogovšku odobrila posojilo v višini 45.000 kron. Pogodba med mestno občino Idrija, ki sta jo zastopala župan Josip Šepetavec in občinski svetovalec Dragotin Lapajne, ter Josipom Kogovškom za ureditev električne razsvetljave mesta Idrije, mestne hiše in mestne realke je bila sklenjena na seji občinskega odbora mesta Idrija dne 6. 6. 1903, stopila je v veljavo 3. 10. 1903, podpisana pa je bila 3. 12. 1904. V pogodbi je med drugim mestna občina imela pravico zahtevati 106 svetilk po 16 sveč ter razsvetlavo za mestno hišo in mestno realko. Od teh 106 svetilk so morale od mraka (četrt ure pred sončnim zahodom) do polnoči goreti vse, od polnoči do zore (sončnega vzhoda) pa polovica. Mestna občina je za razsvetlavo plačala Josipu Kogovšku letno po 4000 kron, za vsako nadaljnjo svetilko pa je plačala posebej dogovorjeni letni pavšal 30 kron za polnočno in 40 kron za celonočno svetilko.

Leta 1903 je Josip Kogovšek zgradil elektrarno s Francisovo vodno turbino in dinamom 10 kW, 120 V.

PANORAMA IDRİJE S KOGOVŠKOVO ELEKTRARNO IZ ZAČETKA 20. STOLETJA

Kolavdacija elektrarne je bila izvršena 17. 11. istega leta. Turbini je kmalu dodal še dieselski motor s 50 KM, z dinamom 46 kW, 230 V in napravo leta 1907 opremil še z ustrezno akumulatorsko baterijo (proizvajalec Österreichische Siemens-Schuckert-Werke Wien) za kritje potreb tudi v dnevnem času. Leta 1926 so vgradili še en dieselski motor s 40 KM in dinamom 30 kW, 230 V. Dolžina jeza pri elektrarni je znašala 299,4 m (od visečega mosta do grabelj 213 m, od grabelj do vodnih zapiral 63,7 m, od vodnih zapiral do lesenega vodotoka 22,7 m). Dolžina lesenega vodotoka je bila 14 m, mostu čez Idrijco pa 22 m.

Iz prvih let obratovanja elektrarne velja omeniti datum 6.12.1906, ko je sneg podrhl več nosilnih drogov za električno razsvetlavo v Rižah, Grapi, Podgorami in Prontu, zato ni gorelo 74 svetilk. 20. 1. 1909 je po mestnih ulicah gorelo 110 žarnic (55 pol- in 55 celonočnih), 17. 5. 1913 pa že 700 žarnic po 16 sveč. Pristojbina za eno žarnico je znašala povprečno 14 kron na leto. Iz dopisa gerenta mestnega županstva v Idriji z dne 20.1.1918 C.kr. okrajnemu glavarstvu v Logatcu pa je razvidno, da je v Idriji uporabljalo petrolejsko razsvetlavo le 7 kmetov, 110 posestnikov krav, približno 300 čipkaric, meroskusni urad, pogrebno društvo, godbeno društvo, orožniki in ubožnica.

Po smrti Josipa Kogovška je lastnica elektrarne postala njegova žena Ivanka Kogovšek roj. Kos. Kot javna je elektrarna delovala do konca leta 1933, potem se je morala omejiti le na proizvodnjo za lastne potrebe. Dobavo električnega toka Idriji je prevzela italijanska družba SACEIO (Societa Anonima Costruzioni Elettrocita Italia Orientale). Istega leta je Idrija dobila prvo oskrbo z električno energijo iz javne mreže, ko je bil zgrajen 26 kV daljnovod Ajdovščina-Črni Vrh-Idrija.

Enosmerni sistem, ki je bil pri nas skoraj izključno v uporabi do konca 19. stoletja, je omejeval možnost ekonomičnega prenašanja pogonske energije na večje razdalje. Prvi prenos izmeničnega toka na večje razdalje, 175 km daleč, je bil narejen leta 1891 na elektrotehniški razstavi v Frankfurtu. Ta prvi prenos je bil tudi temelj za gradnjo sodobnih daljnovodov in razde-

ljevanje električne energije nasploh. Sistem trifaznega toka in njegovega prenosa je bil v prvih letih nekako na preizkušnji, zato je tudi rudnik čakal z začetkom gradnje prve lastne hidroelektrarne Pečnik.

HE Pečnik

C. kr. rudniško ravnateljstvo je pričelo z aktivnostmi za gradnjo elektrarne že leta 1899. C. kr. okrajno glavarstvo v Logatcu je 14. 5. istega leta izdalo raz-

STAVBA HE PEČNIK PRED...

...IN PO POVODNJI

glas za komisijko razpravo na dan 6. 6. 1899 na lokaciji bodoče elektrarne. V času do naslednje obravnave 15. 3. 1902 so rešili zadeve glede vodnih pravic in izdelali projekt, tako da so bili predmet te obravnave le stavba, stroji in prenos električnega toka.

Zajezili so Peklenski potok pod Pečniškimi mlini (mlinom Martina Balanta) pri Spodnji Idriji. Voda se je zbirala v dveh rezervoarjih s skupno prostornino 548 m³. Elektrarna je bila zgrajena na parceli št. 309/2 – Tratnik v Spodnji Idriji in je začela redno obratovati leta 1903. Vgradili so *vodno turbino Pelton*:

- proizvajalec Escher-Wyss Zürich
- patent No. 6489&10118, leto izdelave 1901
- moč 106 KM
- število vrtljajev 750 min⁻¹
- srednji padec 361 m
- srednji pretok vode 0,022 m³/s

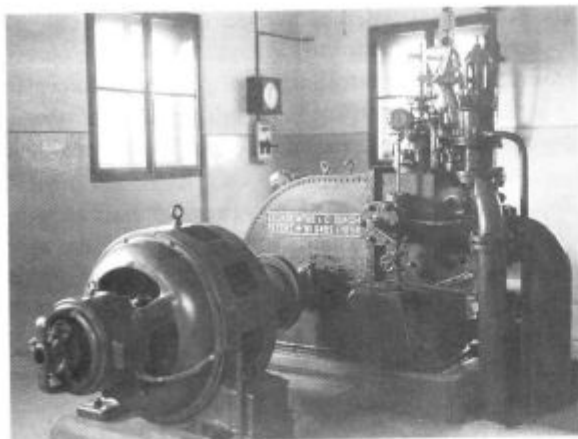
Na turbinski gredi je bil nameščen *trifazni generator*:

- proizvajalec A.E.G. Union Wien
- moč 75 kVA
- napetost 2500 V
- frekvenca 50 Hz
- $\cos \phi$ 0,8
- število vrtljajev 750 min⁻¹

Elektrarna je dobavljala električni tok po daljnovodu 2,5 kV poleg državne ceste do rudniških obratov, predvsem za pogon električnih lokomotiv za transport rude, ki so jih v tistem času uvedli.

26. 9. 1926 so elektrarno onespobili velika povodenj in ogromni zemeljski plazovi. Popolnoma je bilo zatuso pritličje stavbe, kjer sta bili turbina in generator z ostalo opremo. Italijani so vso uporabno opremo odkopali, pritličje zabetonirali in strojnico prestavili v prvo nadstropje, ki je bilo do naravne nesreče namenjeno dvema stanovanjema. Obnovitvena dela so trajala skoraj eno leto, tako da je elektrarna ponovno začela redno obratovati leta 1927. Turbina je ostala ista, nabaviti je bilo potrebno nov *trifazni generator*:

- proizvajalec S.A. Ercolle Marelli&Co. Milano
- tip A.N. 1850/8
- napetost 2500 V
- tok 17,3 A

PRVOTNA VODNA TURBINA PELTON Z GENERATORJEM MARELLI

- frekvenca 50 Hz
- število vrtljajev 750 min^{-1}
- $\cos \phi 0,8$
- moč 75 kVA
- vzbujevalec istega proizvajalca je bil vgrajen na gredi generatorja tip S.S.N. 75, 125 V–18,4 A–2,3 kW

V noči s pustne nedelje na ponedeljek, 21. 2. 1944, okrog polnoči so partizani razstrelili in popolnoma uničili HE Pečnik, tako da je na mestu stare strojnice nastala globoka jama. Zato so morali pri obnovi elektrarne stavbo postaviti približno 100 m stran od potoka. Tehnična dokumentacija je bila izdelana 26. 8. 1949, gradnja se je pričela leta 1950, v začetku leta 1953 pa je bila elektrarna že popolnoma usposobljena za obratovanje.

Tehnični podatki:

Vodna turbina Pelton:

- proizvajalec Litostroj Ljubljana. Po pripovedovanju je bila to prva litostrojska vodna turbina Pelton, po Ljubljani so jo vozili z volovsko vprego.
- srednji padec 360 m
- srednji pretok vode $0,028 \text{ m}^3/\text{s}$
- moč 100 KM
- število vrtljajev 1500 min^{-1}

Na turbinski gredi je bil nameščen *trifazni generator*, ki so ga pripeljali iz HE Idrija – mesto na Lenštat:

- proizvajalec A. E. G. Union Wien
- moč 125 kVA
- napetost 2500 V
- frekvenca 50 Hz
- $\cos \phi 0,8$

Skupna dolžina cevovoda od rezervoarja do strojnice je znašala 1145 m. V 70. letih je elektrarna prenehala obratovati. Po začasni prekinitvi proizvodnje v rudniku živega srebra je upravljanje rudniških elektram prevzela družba Soške elektrarne Nova Gorica (SENG), ki je v 80. letih zgradila novo elektrarno, dobrih 100 m nižje. Ob koncu leta 1997 so povečali moč na 120 kW.

HE Idrija-mesto (Rinnwerk)

Druga rudniška elektrarna je pričela obratovati leta 1909. Postavili so jo na levem bregu Idrijce na Lenštat. Zaradi majhnega vodnega dotoka je bila zamišljena kot kombinirana hidro-termična (kalorična) elektrarna, saj so postopoma postavljali tudi dieselske motorje. Gradnja elektrarne je potekala v več fazah. Ob pričetku obratovanja so postavili vodno turbino in dieselski motor z naslednjimi tehničnimi podatki (obstaja originalna risba z dne 19. 2. 1909):

Vodna turbina Francis z vodoravno gredjo in regulatorjem:

- proizvajalec J. M. Voith St. Pölten
- leto izdelave 1909

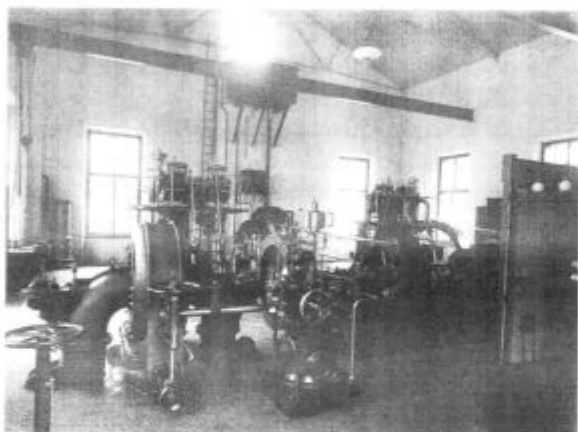

STAVBA HE IDRİJA-MESTO OKROG LETA 1920

- številka 3519
- moč 130 KM
- število vrtljajev 500 min^{-1}
- srednji pretok vode $0,664 \text{ m}^3/\text{s}$
- srednji padeč $15,9 \text{ m}$

Na turbinski gredi je bil nameščen *trifazni generator*:

- proizvajalec A.E.G. Union Wien
- tip E.S.D. 500/220
- leto izdelave 1909
- številka 25351
- moč 125 kVA

NOTRANJOST HE IDRİJA-MESTO PO LETU 1915

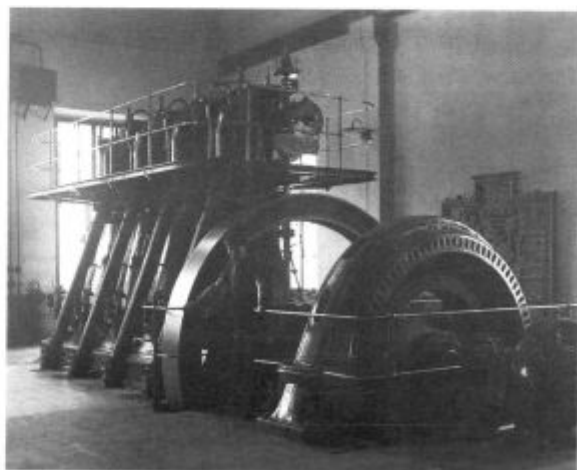
- napetost 2500 V
- tok 29 A
- frekvenca 50 Hz
- $\cos \phi$ 0,8
- število vrtljajev 500 min^{-1}
- vzbujevalec istega proizvajalca je bil vgrajen na gredi generatorja, tip M.P.M. 35, številka 486541, 110 V
- 36,5 A – 4,2 kW
- ročni sistem regulacije napetosti.

Dvovaljni štiritaktni dieselski motor:

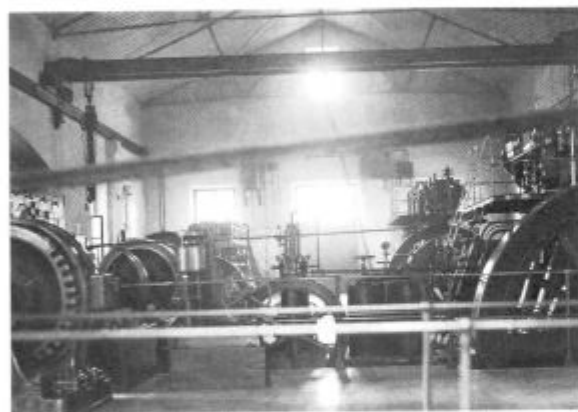
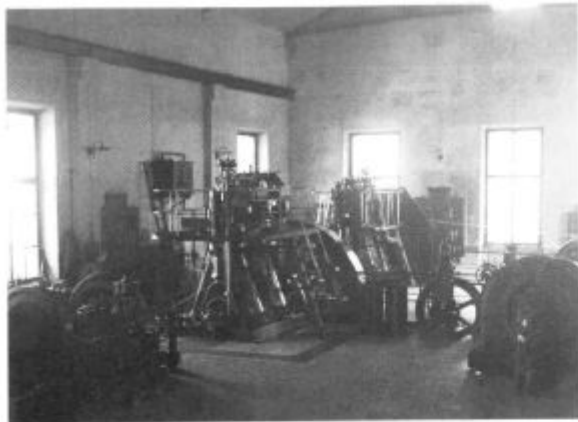
- proizvajalec Grazer Waggon-Maschinenfabrik A.G. Graz
- leto izdelave 1909
- številka 251
- moč 130 KM
- število vrtljajev 174 min^{-1}
- poraba goriva $0,3925 \text{ kg/kWh}$

Dieselski motor in turbina sta poganjala isti generator. Motor je služil kot rezerva za kritje konic v času nizkih voda. Preklop so izvedli s pomočjo posebne sklopke. Po projektu št. 12819, številki risbe D. 4399, z dne 30. 9. 1911, in številki risbe D. 50645, z dne 14. 11. 1911, so leta 1915 postavili še en *dvovaljni štiritaktni dieselski motor* z naslednjimi tehničnimi podatki:

- proizvajalec Leobersdorfer Maschinenfabriks Aktien-Gesellschaft, Leobersdorf bei Wien
 - leto izdelave 1915
 - številka 328-1/2
 - moč 100 KM
 - število vrtljajev 195 min^{-1}
 - poraba goriva $0,3925 \text{ kg/kWh}$
- Dieselski motor je prek vztrajnika s ploščatim jernom poganjal *trifazni generator* tipa E.S.D. 750/125:
- proizvajalec A.E.G. Union Wien
 - leto izdelave 1915
 - številka 29570
 - moč 125 kVA
 - napetost 2500 V
 - tok 28,8 A
 - frekvenca 50 Hz
 - število vrtljajev 750 min^{-1}
 - ročni sistem regulacije napetosti
 - vzbujevalec istega proizvajalca je bil vgrajen na gredi generatorja, tip M.P.M. 25, številka 27997, 115 V
 - 21 A – 2,4 kW

ŠTIRIVALJNI DIESELSKI MOTOR

NOTRANJOST HE IDRJA-MESTO PO LETU 1926

Da bi z električno energijo oskrbovali tudi soško fronto, so leta 1915, v času 1. svetovne vojne, vgradili še štirivaljni štiriktalni dieselski motor:

– proizvajalec Grazer Waggon-Maschinenfabrik A.G. Graz

– leto izdelave 1915

– številka 633

– moč 509 KM

– število vrtljajev 187 min^{-1}

in pripadajoči trifazni generator tipa K.L.W. 187/375:

– proizvajalec A.E.G. Union Wien

– leto izdelave 1915

– moč 375 kVA

– napetost 2500 V

– tok 86,5 A

– frekvenca 50 Hz

– število vrtljajev 187 min^{-1}

– vzbujevalec istega proizvajalca je bil vgrajen na gredi generatorja, tip M.P.M. 250, 120 V – 89 A – 10,7 kW
Dieselski motor je obratoval do leta 1946. Posamezne dele so uporabili kot material za izdelavo različnih drugih elementov za rudniške potrebe.

Tik pred koncem prve svetovne vojne, leta 1918, so Avstrijci vgradili še eno vodno turbino s pripadajočim generatorjem za kritje konic.

Vodna turbina Francis z vodoravno gredjo:

– proizvajalec Kolben&Co. Prag

– leto izdelave pred 1918

– moč 47 KM

– število vrtljajev 750 min^{-1}

– srednji pretok vode $0,664 \text{ m}^3/\text{s}$

– srednji padec 15,9 m

Trifazni generator tipa N.D.G. 60:

– proizvajalec Kolben&Co. Prag

– leto izdelave pred 1918

– moč 42,5 kVA

– napetost 2500 V

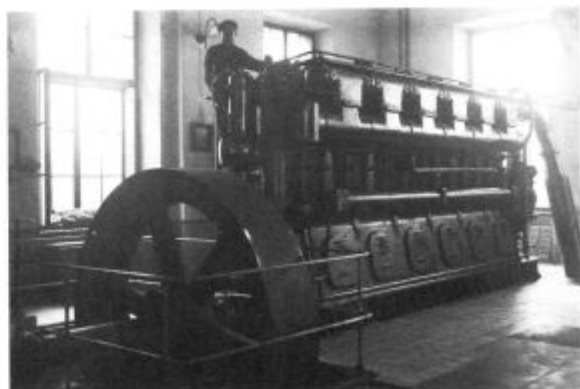
– tok 12,2 A

– frekvenca 50 Hz

– $\cos \phi 0,8$

– število vrtljajev 750 min^{-1}

– vzbujevalec istega proizvajalca je bil vgrajen na gredi generatorja, tip G.M.E. 19/10, 70 V – 80 A – 1,4 kW
Vodna turbina z generatorjem je bila demontirana pred drugo svetovno vojno leta 1940.

ŠESTVALJNI DIESELSKI MOTOR

Leta 1926 so Italijani postavili še četrti dieselski motor z generatorjem, saj je poraba električne energije nenehno naraščala.

Šestvaljni štiriktaktni dieselski motor:

- proizvajalec S.A. Franco Tosi, Legnano
- leto izdelave 1926
- moč 420/460 KM
- število vrtljajev 250 min⁻¹
- poraba goriva 0,18 kg/kWh

Leta 1949 so motor demontirali in ga prodali v Ivanjico (Srbija).

Trifazni generator tipa G.A.L. 15/24:

- proizvajalec S.A. Ercole Marelli&Co. Milano
- leto izdelave 1926
- številka 285 834
- moč 350 kVA
- napetost 2500 V
- tok 81 A
- frekvenca 50 Hz
- $\cos \phi$ 0,8
- število vrtljajev 250 min⁻¹
- vzbujevalec istega proizvajalca je bil vgrajen na gredi generatorja, tip G.G.L. 150, številka 54447, 220 V – 31,8 A – 7 kW
- ročni sistem regulacije napetosti

Leta 1948 je huda povodenj podrla jez pri Kobili, zato je bil dotok pogonske vode po rakah onemogočen. Ob tej naravni nesreči je prenehala delovati tudi Kamšt – črpalka na vodni pogon za črpanje jamske vode iz Jožefovega jaška (Kajzer). Leta 1951 so jez obnovili, leta 1960 pa elektrarna zopet ni delovala, ker je zemeljski plaz pri Berniku zasul rake.

Leta 1950 so nabavili novo vodno turbino in generator.

Vodna turbina Francis z vodoravno gredjo:

- proizvajalec Litostroj Ljubljana
- tip F.G. 57/295, načrt št.82172
- srednji padec 15,6 m
- srednji pretok vode 2,06 m³/s
- moč 340 KM
- število vrtljajev 500 min⁻¹

Trifazni generator so pripeljali iz papirnice v Vevčah:

- proizvajalec Bergmann Elektrizitäts-Werke A.G. Berlin
- tip D.D. 280/500, No 70592
- moč 280 kVA
- napetost 2500 V
- frekvenca 50 Hz
- število vrtljajev 500 min⁻¹

Tovarna Rade Končar v Zagrebu je leta 1985 prenovila statorsko in rotorsko navitje. Prvotno je bil vzbujevalec istega proizvajalca (Bergmann) vgrajen na gredi generatorja, danes se opravlja vzbujanje iz omrežja.

Elektrarna tudi danes obratuje z omenjenima strojema. Dolžina kanala je 2600 m, povprečna višina padavin 2900 mm, povprečna letna proizvodnja 700.000 kWh. Obratovanje elektrarne je najbolj pomembno za obstoj rak, zgrajenih pred 400 leti. V nasprotnem primeru znamenitega kanala ne bi bilo več, oziroma bi bil zasut in zanemarjen.

Iz te elektrarne sta se do danes ohranila dvovaljni dieselski motor tovarne Leobersdorfer Maschinenfabriks iz leta 1915 in vertikalni dvostopenjski kompresor tovarne Grazer Waggon-Maschinenfabrik iz leta 1909, ki je služil za zagon dvovaljnega dieselskega motorja istega proizvajalca. Oba stroja sta lepo obnovljena in se nahajata v zbirki tehniškega oddelka Mestnega muzeja Idrija v jašku Frančiške.

MOKRAŠKA VAS V ZAČETKU 20. STOLETJA

HE MAROF MED GRADNJO

HE Marof (Macrasca)

Na mestu današnje HE Marof sta nekoč stali žaga in mlin. Avstrijci so izdelali štiri različne projekte za postavitev tretje rudniške elektrarne, vendar jih zaradi prve svetovne vojne niso uspeli realizirati. Osnovni podatki za izgradnjo elektrarne so bili:

- srednji padec 12,2 m
- pretok vode 1,5 m³/s – 30 dni v letu
- pretok vode 2,5 m³/s – 245 dni v letu
- pretok vode 4 m³/s – 90 dni v letu

Prvi projekt je bil izdelan leta 1914. Istega leta je mestna občina Idrija sklenila, da je pripravljena odstopiti potrebno zemljišče za izgradnjo kanala na parcelah št. 1485/3 k.o. Mesto Idrija in št. 199/4 k.o. Spodnja Idrija v zameno, da c.kr. erar napravi in vzdržuje na Zemlji na cesti proti Smuku ob hišah št. 252 in 254 javno cestno celonočno razsvetljava z dvema električnima žarnicama in dovoli odvajanje fekalij iz mestne klavnice v Florijanov vodni rov oziroma da je zemljišče pripravljena odstopiti po 2 kroni za m². Drugi projekt je bil izdelan leta 1916, številka risbe 23523a. Tovarna A.E.G. Union Wien je izdelala risbo z eno dvojno Francisovo turbino in dvema parnima strojema. Tretji projekt je izdelala tovarna Leobersdorfer Maschinenfabriks Aktien Gesellschaft, Leobersdorf bei Wien leta 1918 pod številko risbe 26053. Projekt je vseboval dve Francisovi spiralni turbini.

Istega leta je ta tovarna izdelala še četrti projekt s pripadajočo risbo 26054, po katerem naj bi v strojnico postavili dve Zwillings-Francisovi turbini.

Italijani so pri gradnji elektrarne kot najugodnejšo izvedbo uporabili floris stavbe po prvem, postavitve turbin in generatorjev pa po tretjem projektu (risba z dne 8. 5. 1931). 1337,13 m dolg dotočni kanal je bil grajen postopoma. Še pred letom 1893 je bilo izdelanega 130 m kanala, ki je služil za dotok vode turbini v tovarni cinobra. Leta 1916 so ruski vojni ujetniki odprti kanal podaljšali še za 825 m za takrat že predvideno HE Marof. Okrog 200 m kanala je bilo obzidanega. Šele leta 1931 so končali z gradnjo kanala v celoti, in sicer v zaprti izvedbi, ter pričeli z gradnjo elektrarne. Notranjost in zunanost stavbe dokazujeta, kako spoštljiv odnos do elektrike so imeli arhitekti pri njenem projektiranju. Med okni so znotraj nameščeni liki pomembnih znanstvenikov in izumiteljev. To so: Alessandro Volta, James Watt, Nikola Tesla (pod Italijo kralj Viktor Emanuel III., pod Jugoslavijo Tito) André Marie Ampère in Rudolf Diesel. Redno je HE Marof pričela obratovati leta 1932 in ima še danes dve enaki vodni turbini in generatorja.

Spiralna vodna turbina Francis z regulatorjem:

- proizvajalec Soc.Ind.San Giorgio Genova, Sestri
- leto izdelave 1932
- tip F.A.P., serija F, model X
- številki 1067 in 1068
- moč 346/202 KM v odvisnosti od pretoka vode 2,5 do 1,5 m³/s
- število vrtljajev 375 min⁻¹
- srednji padec 12,2 m

Trifazni generator istega proizvajalca tipa 25 TA/16 je nameščen na turbinski gredi:

- leto izdelave 1932
- številki 1549 (poganja ga turbina št.1068) ter 1548 (poganja ga turbina št.1067)
- moč 290 kVA
- napetost 2500 V
- tok 67 A
- frekvenca 50 Hz
- cos φ 0,8

- število vrtljajev 375 min⁻¹
- vzbujevalec istega proizvajalca je vgrajen na gredi generatorja, tip 31/16 Z.4, številki 36736 in 36737, 110 V – 60 A – 6,6 kW
- ročni sistem regulacije napetosti

Vse stroje in opremo so pripeljali oktobra 1932 do Sv. Lucije (Mosta na Soči) po železnici, do Marofa pa po cesti. HE Marof je torej edina rudniška elektrarna, ki deluje na prvotnem mestu z istimi stroji. V celoti je bil obnovljen le stari jez na Idrijci, kjer sta vgrajeni dve vodni blazinici, ki avtomatsko regulirata višino zajezone vode. Povprečna letna proizvodnja je 2.500.000 kWh. HE Marof je leta 1999 prejela priznanje občine Idrija za najboljše urejen industrijski objekt.

Danes družba SENG Nova Gorica poleg omenjenih treh elektrarn upravlja še elektrarno HE Mrzla Rupa pod klavžami na Idrijci ter HE Cerkno.

VIRI

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA – ENOTA V IDRJIJ, FOND RŽS, IDR, 55, SPLOŠNI SPISI RŽS 1901, 1902, 1903, 1904
 ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA – ENOTA V IDRJIJ, FOND OBČINA IDRJA, IDR, 129, ARHIV ŠT. 287
 ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA – ENOTA V IDRJIJ, ZBIRKA NAČRTOV, PREDAL ŠT. B2, B3, B4, B5, B10, A10, A8, A7
 »MONTE AMIATA« SOC. AN. MIN. MINIERA DI IDRJA, CENTRALI ELETTRICHE (OSEBNI ARHIV)
 ARHIVSKO GRADIVO RŽS V MESTNEM MUZEJU IDRJA

LITERATURA

SKUPINA AVTORJEV, RAZVOJ ELEKTRIFIKACIJE SLOVENIJE, IZDALO ELEKTROGOSPODARSTVO SLOVENIJE, ZALOŽILA TEHNIŠKA ZALOŽBA SLOVENIJE, LJUBLJANA 1976

FOTOGRAFIJE

FOTOTEKA MESTNEGA MUZEJA IDRJA

OPOMBE

L. A. PELTON (1829–1908), AMERIŠKI INŽENIR IZ SAN FRANCISCA, PRVA PELTONOVA TURBINA LETA 1877
 JAMES BICHENO FRANCIS (1815–1892), ANGLEŠKI INŽENIR, DELOVAL V ZDA, PRVA FRANCISOVA TURBINA LETA 1849

Ustanovitev Sokolskega društva v Idriji

ANA ŠTUCIN

DRUŠTVENE VESTI – 23. 8. 1898

Ustanovna slavnost Idrijskega Sokola*. — Izlet ljubljanskega in Postojnskega „sokola“ pretečeno leto v Idrijo ni bil zaman, ker komaj je poteklo leto, že se je slavila ustanovitev Idrijskega Sokola*, kateri se je pa že celo zimo učil v telovadbi.

Grmenje topičev je naznanjalo dne 14. avgusta Idrijčanom, da se bliža ob napovedani uri od jedne strani korporativno Gorenjski Sokol, od druge pa deputacije Prvaškega in Goriškega Sokola. Vse je hitelo na glavni trg, kjer je pričakoval došlece Idrijski Sokol v spremstvu požarne brambore in preprijaznih idrijskih gospie, da pozdravi prihajajoče. Naj prvo na mesto ste dospeli obe deputaciji in takoj za njima pa Gorenjski Sokol. Brat starosta p. Gruden Idrijskega Sokola in gospica Anica Lapajne, pozdravila sta goste, slednja je še podelila bratu starosti Gorenjskega Sokola in podstarosti Prvaškega Sokola krasne velike šopke cvetlic. Brat starosta Ciril Pirce Gorenjskega Sokola se je združil za prekrasni sprejem ter zaklical Idrijskemu Sokolu krepki: Na zdar! Na to ko so okincale ljubke idrijske gospie s šopki prsa žili Sokolov, odkorakala so vsa društva ob zvokih rudiške godbe in trobent Gorenjskega Sokola do gostilne „pri črnem orlu“.

Zvečer je bila slavnostna predstava v gledališču, katero je bilo popolnoma napolneno z občinstvom. S sokolsko koračnico so otvorili vspeled tamburasi delavskega bralnega društva pod vodstvom gosp. Ivana Pavačiča. Isti so tudi med posameznimi točkami pridno igrali ter si želi vedno živahnije ploskanje.

Na to je sledil prolog, katerega je deklamiral gosp. Vidmar. Alegorija, ki se nam je prikazala po prologu, je navdušila vse občinstvo tako, da burnega ploskanja ni bilo konec in se je zaginjalo moralo še trikrat vzdigliti. Izra „Ultra“ se je proizvajala izvestno od vsih sodelovalcev.

Sokolstvo je bilo »nacionalistično telovadno gibanje slovanskih narodov«, pravi Enciklopedija Slovenije. Med Slovani v habsburški monarhiji so prvo sokolsko društvo ustanovili Čehi v Pragi (1862), ki so jim v šestdesetih in sedemdesetih letih sledili Poljaki in Hrvati. Leta 1883 nastane podobno društvo v Moskvi, leta 1891 pa je bilo ustanovljeno sokolsko društvo v Beogradu.

Slovenci so prvo telovadno društvo z imenom »Južni Sokol« ustanovili v Ljubljani že leta 1863. Zaradi spopada z ljubljanskimi Nemci je bilo leta 1867 prepovedano, že naslednje leto pa ustanovljeno novo pod imenom »Ljubljanski Sokol«. V šestdesetih in sedemdesetih letih nastala sokolska društva v drugih slovenskih mestih so kmalu usahnila, obdržala pa so se tista, ki so bila ustanovljena v osemdesetih letih, ko se je gibanje začelo širiti.

Leta 1905 je nastala »Slovenska sokolska zveza«, ki je bila dve leti za tem sprejeta v »Mednarodno telovadno zvezo«, sodelovala pa je tudi s »Slovensko sokolsko zvezo«, ustanovljeno leta 1908. V slovenski zvezi je takoj po njeni ustanovitvi prevladal vpliv Narodno napredne stranke, Sokol je tako postal (po češkem vzoru) »najmočnejša nepolitična liberalna organizacija«. Katoliški telovadni odseki so se zato osamosvojili in začeli ustanavljati svoja telovadna društva pod imenom »Orel«.

Sokolsko gibanje je imelo izrazito narodni značaj. Poleg telovadbe so »sokoli« gojili tudi lutkarstvo, petje, dramatiko, družabnost itd. Sokolski pozdrav je bil sprva »Nazdar!« (prav tako po češkem vzoru), kasneje »Zdravo!«, ki so ga med drugo svetovno vojno po njih povzeli partizani. »Orli« so se pozdravljali z »Živio!«. Člani sokolskih društev so se med seboj nazivali »brati« in »sestrami«. K uniformi je spadala rdeča srajca, povzeta po garibaldincih, ki jim je bil cilj nacionalno zedinjenje Italije.

Leta 1897 je bilo sokolsko društvo ustanovljeno tudi v Idriji (desetletje kasneje v Cerknem). Leto za tem, ko so bili idrijski »sokoli« že primerno izurjeni, so priredili veliko »ustanovno slavnost«. Goriški časopis »Soča« (23. 8. 1898) je o prireditvi podrobno poročal:

Izlet Ljubljanskega in Postojnskega »Sokola« pretečeno leto v Idrijo ni bil zaman, ker komaj je poteklo leto, že se je slavila ustanovitev »Idrijskega Sokola«, kateri se je pa že celo zimo uril v telovadbi.

Grmenje topičev je naznanjalo dne 14. avgusta Idričanom, da se bliža ob napovedani uri od jedne strani korporativno Gorenjski Sokol, od druge pa deputacije Prvaškega in Goriškega Sokola. Vse je hitelo na glavni trg, kjer je pričakoval došlece Idrijski Sokol v spremstvu požarne brambe in preprijaznih idrijskih gospic, da pozdravi prihajajoče. Naj prvo na mesto ste dospeli obe deputaciji in takoj za njima pa Gorenjski Sokol, Brat starosta g. Gruden Idrijskega Sokola in gospica Anica Lapajne, pozdravila sta goste, slednja je še podelila bratu starosti Gorenjskega Sokola in podstarosti Prvaškega Sokola krasne velike šopke cvetlic. Brat starosta Ciril Pirc Gorenjskega Sokola se je zahvalil za prekrasni sprejem ter zaklical Idrijskemu Sokolu kreпки: Na zdar! Na to ko so okinčale ljubke idrijske gospice s šopki prsa čilih Sokolov, odkorakala so vsa društva ob zvokih rudniške godbe in trobent Gorenjskega Sokola do gostilne »pri črnem orlu«.

Zvečer je bila slavnostna predstava v gledališču, katero je bilo popolnoma napolneno z občinstvom. S sokolsko koračnico so otvorili vsopred tamburaši delavskega bralnega društva pod vodstvom gosp. Ivana Pavsčič-a. Isti so tudi med posameznimi točkami pridno igrali ter si želi vedno živahneje ploskanje.

Na to je sledil prolog, katerega je deklamoval gosp. Vidmar. Alegorija, ki se nam je prikazala po prologu, je navdušila vse občinstvo tako, da burnega ploskanja ni bilo konec in se je zagrinjalo moralo še trikrat vzdigniti. Igra »Ultra« seje proizvajala izvrstno od vsih sodelovalcev.

Živahno zasledovanje igre od strani občinstva in njega ploskanje je bil najbolji dokaz, da so bili igralci vsak na svojem mestu. Po igri je bila prosta zabava s tamburanjem in petjem »pri črnem orlu«, katera je trpela v pozno noč. Drugo jutro ogledovali so si gostje mesto, rudnike in tovarno, potem se so pa zopet vsa društva zbrala, da pozdravijo Ljubljanskega Sokola, katerega prihod je naznanjalo grmenje topičev. Na čelu brat starosta dr. Ivan Tavčar, prikorakal je z razvito zastavo Ljubljanski Sokol v mesto, kjer ga je pozdravil najprvo brat starosta I. Gruden Idrijskega Sokola, potem pa ljubka gospica Anica Lapajne, katera je bratu starosti dr. Tavčarju podala velik šopek cvetlic. Nato se je slednji zahvalil za preprijazni sprejem in zaklical Idrijskemu Sokolu, da naj živi, cvete in se množi. In v novič so okrasile Sokole s šopki, kateri so se tudi iz vseh oken vsuli, kjer se je pomikal sprevod po mestu.

Ob jedni uri seje vršil banket. Po banketu je pozdravil še jedenkrat brat starosta g. Gruden vsa došla sokolska društva ter jim zaklical kreпки »Na zdar«. Brat starosta Tavčar je izrazil tri želje, katere naj vedno goji Idrijski Sokol in te so:

1. Narodno napredno mišljenje, 2. izobrazbo in 3. telovadbo. Presenetilo nas je pa vse, ko smo čuli iz ust govornika, da je g. F.H. Goli na čast gostom razobešene zastave raz svojo hišo provokativno odstranil, ravno ko so prikorakala društva.

Krepki klici: živio Idrijski Sokol, kateri je zaključil njegov govor, je dobil odmev po celi dvorani. Brat starosta Ciril Pric je napil idrijskemu županu bratu podstarosti Lapajnetu, za kar se mu je isti v toplih besedah zahvalil, ter izrazil obžalovanje nad tem, da je bila zastava odstranjena raz hišo nekega meščana, kateri bi se moral, kot jeden prvih meščanov, udeležiti veselice.

Brat načelnik Murnik Ljubljanskega Sokola nam je pojasnil, zakaj naj se goji telovadba in izrazil željo, da bi bila ista vedno prvi smoter sokolskih društev.

Brat dr. Kušar je napil preprijaznemu ženskemu spolu idrijskemu in želel, da bi iste vedno podpirale Sokole ter navduševale za Sokolstvo. Na to se je jedna gospic zahvalila in obljubila, da bodejo iste vedno vse storile, kar je v njih moči. Brat načelnik Vidic Idrijskega Sokola je napil tamburašem del. bral. društva. Brat F. Sajovic ml. se je zahvalil imenom Goriškega in Prvaškega Sokola za prijazen sprejem in napil skupni slovenski domovini ter njenemu središču beli Ljubljani.

Na to je še brat načelnik Vidic prečital brzozjavke, katere so došle iz Postojne od Sokola, iz Zagorja od Sokola, iz Unterdrauburga, od brata Vernika iz Trsta, od del. pod. društva po gosp. Mandiču, iz Novega Mesta od Sokola, z Dunaja od dr. Majarona in iz Ljubljane od župana bivšega staroste ljublj. Sokola Ivana Hribarja.

Na to so odkorakala vsa društva na telovadbeni prostor, na čelu rudniška godba, za njo takoj Ljubljanski Sokol, katerega zastavo je nosil brat dr. Jožef Kušar. To omenjamo posebej radi tega, ker je veliko takih, kateri se boje nositi rudečo srajco, kaj še le zastavo.

Telovadba je bila povsem povoljna. Proste vaje pod vodstvom načelnika Murnik-a je izvajalo okoli 60 Sokolov. Tem so sledile vaje s palicami, katere je vadil gorenjski Sokol pod vodstvom predtelovadca Engelman-a. Za tem so prišle na vrsto vaje na orodjih. Nastopile so štiri vrste, dve ljubljanskega Sokola, jedna gorenjskega in jedna idrijskega.

Posamezna proizvajanja so žela živahno odobravanje občinstva. Po telovadbi je sledilo petje in posamezni komadi rudniške godbe, dokler se niso gostje morali posloviti glede na dolgo pot domov. Pri slovesu se je celo nebo začelo solziti, ali bolje rečeno, da tudi to pot »Jupiter pluvius« ni prizanesel Sokolom.

Idrijskemu Sokolu kličemo z besedami dr. Tavčarja: vivat crescat, floreat.

Kolodvorski misijon v Ljubljani

RAFAEL TERPIN

FANČI TERPIN V SLUŽBI
KOLODVORSKEGA MISIJONA

O ustanovi, katere začetki segajo v leto 1932 in ki jo je naša oblast ukinila brž po 2. svetovni vojni – 1945. leta, se prav malo ve. V misijonu je od 1938. do 1945. leta delala tudi moja teta FANČI TERPINOVA. Z njene strani se mi je o ustanovi nateklo kar nekaj podatkov, ki jih rad posredujem bralcem. Naj ne gre vse v pozabo!

1938. je bil Misijon v Ljubljani pa tudi drugod že dobro poznan. Razširjen je bil po vsej Evropi, deloval je predvsem po večjih mestih in posebej železniških postajah. Uslužbenke Kolodvorskega misijona so na rokavu nosile znan belorumen trak z napisom »Kolodvorski misijon«. K njim so se radi obračali po informacije tujci, ker so že vnaprej vedeli, s kom imajo opravka. Pomoči niso odbile nikomur. Še posebno rade so pomagale dekletom, ki so prvič prišle v Ljubljano in se nikakor niso znašle. Poleg službe na glavnem kolodvoru je Kolodvorski misijon oskrboval tudi zavetišče z desetimi posteljami in kuhinjo na Slomškovi ulici števil. 1. Tam so poskrbeli za vse reve brez denarja, za sirote in tiste, ki so jih s kakršnokoli pretvezo zvalili na pot. Ne le nahranile, tudi oblekle so jih in večkrat poskrbele tudi za njihovo vzgojo; naučile so jih pisati in brati, poskrbele, da so prejeli svete zakramente. To njihovo veliko skrb za dekleta si lahko razložimo: Kolodvorski misijon je bil pravzaprav odsek Društva za varstvo deklet.

Kolodvorske pomočnice so opravljale delo na treh koncih, pri tem so se menjavale: delo na kolodvoru, gospodinjsko delo v zavetišču in posebej kuhanje.

Kolodvorska pomočnica je morala biti na kolodvoru od sedme do dvaindvajsete ure – ob prihodu in odhodu vlakov. Nekateri vlaki so bili izvzeti. V čakalnici in tudi izven nje je morala predvsem gledati, če kdo potrebuje njeno pomoč. Najbolj se je morala posvetiti dekletom, morda tudi sumljivim osebam, ki so jih čakale. V tem primeru je morala biti odločna, že kar drzna. Pomagati je morala tudi materam z otroki, bolnim, pohabljenim, starim ljudem. Dajala je pojasnila, jim pokazala izhod ali čakalnico. Preden je zaključila z delom, je zvečer morala še enkrat pregledati čakalnico in prostor pred njo. Morala je imeti natančen pregled o voznih redih, o dobrotelčnih zavodih, o raznih uradih, poznati je morala vse ulice in ceste. Ko je začinjala zjutraj s službo, je vpisala v kontrolno knjigo in pregledala pošto, če jo čaka kakšno posebno naročilo. Vpisala je v dopisno knjigo, da kaj ne bi šlo v pozabo. Perona ni smela zapustiti, dokler se ni vlak izpraznil, potem je še le posvetila tistim, ki so se k njej že obrnili. Malih otrok ni smela

sprejemati v varstvo, če niso bili svojci zraven. Razen v sili ni smela biti prenašalka prtljage. Tudi denarja ni smela posojati. Vozne karte je kupovala le v izjemnih slučajih. Darov ni smela sprejemati. Če je kdo hotel kaj podariti, je moral svoj dar oddati v pisarni Kolodvorskega misijona ali pa v zavetišču. Nobenemu ni smela zaupati naslovov posameznih oseb ali članic odbora Kolodvorskega misijona, ampak vedno samo Kolodvorskega misijona kot takega. Svojega delovnega časa ni smela zamujati ali pa uporabljati za svoje privatno delo. Pomočnica se je morala izkazovati s taktom in odločnim nastopom, naj je šlo za osebno ali telefonsko občevanje z uradi in osebami. Morala je biti vestna, svoje delo je morala imeti za sveto dolžnost. Biti je morala odločna, a prijazna, na vsak način večča oseba, ki je vzbujala zaupanje. S prisotnostjo duha je morala obvladati vsakokratni položaj, morala je biti preudarna in hitro spoznati, s kom ima opravka. Paziti je morala, da ni dajala varnostni straži in prometnemu osebju (pa potnikom) povoda za kritiko. Glavna opora pri delu ji je bilo globoko versko prepričanje in zavest, da dela za Boga in reševanje duš.

Eno od pravil je bilo, da je morala biti ob kakršnihkoli manifestacijah popolnoma nevtralna. Poslovne knjige so morale biti urejene. Važnejše dogodke so sproti zapisovale v dnevnik. Glede obleke so bili kar strogi. Dokler ni bila določena službena obleka, so se pomočnice smele oblačiti v bolj mirne, se pravi – temnejše barve. Čevlji so bili krepki, sandali prepovedani. Belih in kratkih nogavic se ni nosilo. In končno: brez pokrivala (klobuka) pomočnica ni smela opravljati službe.

V zavetišču Kolodvorskega misijona so pogosto prenočevale potnice, ki so prihajale v Ljubljano zaradi službe ali po drugih opravkih. Dnevno so se menjavale. Kolodvorska pomočnica je skrbela za red in snago v zavetišču. Dobro je bilo, če so bile gospodinjske pa tudi prizanesljive in obzirne do sirot in rev. Postiljanje je bilo potrebno nadzirati, da ne bi prišlo do škode. Če je eno noč prespala navidez zdrava in čista deklica, je zadoščalo, da so posteljnino vroče zlikali. Med prenočevalkami in pomočnicami ni bila dovoljena nobena intimnost, so se pa precej in prijazno pomenkovale, brale ali se šle kakšno družabno igro. Pred spanjem (pozimi ob sedmih ali osmih, poleti ob devetih) so se vse zbrale v dnevni sobi in pomolile. Dekleta, ki so začinjala s službo, je bilo treba opozoriti na urejenost, čistost in dostojno obnašanje.

O vseh nabavah so se pomočnice dogovarjale z vodstvom misijona.

Hišni red je veljal za vse enako. Tiste, ki so čakale na službo, so v zavetišču lahko kaj pomagale (le ribanje kuhinje in čiščenje parketa).

Vsaka kolodvorska pomočnica je imela vsako tretjo nedeljo prosto in razen tega še vsak teden eno dopoldne ali popoldne. Vse po medsebojnem dogovoru.

Gospodinja v zavetišču je imela pestro delo: kuhanje, pospravljanje, kurjenje peči. Razdelila si ga je običajno tako, da je lahko vse opravila mirno in v redu. Kuhinja je bila skupna, kuhalo se je torej za obe kolodvorski pomočnici in za gospodinjo (na njihov skupen račun). Pred oddajo perila perici je prešela vse kose in jih pregledala, stanje pa zapisala. Drva je prinašala takrat, ko je bila v zavetišču navzoča tudi druga pomočnica. (Ta jo je kdaj pa kdaj smela nadomeščati.)

Spet je bilo tudi za gospodinjo dogovorjeno, da ni smela dajati nobenih informacij glede vodstva misijona. Priporočeno je bilo: če je gospodinja tudi gospodinjskega duha, polna ljubezni do bližnjega, globoko verna ter skromna, bo z lahkoto opravljala službo in bo skrbna mati vseh onih, ki se v zavetišče zatekajo.

O podrobnostih zgoraj opisanega, zelo pestrega dela, mi teta ni kaj dosti pripovedovala. Tedaj jo je vlekle delo z ljudmi in pa možnost pomagati pomoči potrebnim. Vem pa naslednje: Javila se je na razpis v ženskem listu VIGRED. Najbrž 1938. leta je (takrat brezposelna) v Ljubljani pred odbornicami Kolodvorskega misijona (Same fine ljubljanske dame! F.T.) opravila zahteven test. Naredila je z odliko in bila takoj sprejeta. Po njeni pripovedi je Idrijo zapustila 1. oktobra 1938. Odražala je v drugo državo. Vozil jo je Franc Didič. Vendar so žig v italijanski potni list pritisnili 6. oktobra (Ekspozitura Hotedršica). Zmotila se je za nekaj dni.

Z istim potnim listom se je v Idrijo vrnila naslednje leto. Za sedem dni. Spet so v Hotedršici pritisnili zloglasni IZLAZ in ULAZ.

Potem je čez deželo udarila vojna, dnevi so osiveli in potovanja iz kraja v kraj so bila skoraj onemogočena. V vseh vojnih letih je bila Fanči le enkrat doma. 1941. leta od 11. do 19. julija. To pot s propustnico, ki jo je izdala ljubljanska kvestura. 1939. leta je Fanči opravljala tečaj za prostovoljne bolničarke. Zgleda, da je 2. marca 1939 opravila izpit pri banovinskem odboru društva Rdečega križa v Ljubljani (kot italijanska državljanica). Takrat ji je Društvo rdečega križa kraljevine Jugoslavije izdalo izkaznico. V njej zapisane dolžnosti so bile: nuditi prvo pomoč pri nesrečnih slučajih, izvrševati pod strokovnim vodstvom razna dela v vojni, ob elementarnih katastrofah in epidemijah ter sodelovati pri vseh poslih za napredek narodnega zdravja. 12. marca 1942 so izkaznici obnovili veljavnost Italijani (Visto di rinnovazione). Podpisan je izredni komisar major A. de Nakich. Žig je dvojezičen: Ljubljana, Autonomna sekcija, Italijanski rdeči križ.

Zanimivo je, da ji je 1946. leta Mestni odbor za okrožno mesto Ljubljana (Rdeči križ Slovenije) izdal novo izkaznico s številko 439. Celo v letu 1946 so kot njen poklic zapisali – sestra kolodvorskega misijona. A takrat misijona že ni bilo več. Bil je razpuščen. Vse dnevnik in zapisnike so zaplenili. Za njimi se je izgubila vsaka sled.

Kolodvorski misijon v Ljubljani

PRVI DVE STRANI IZ LEGITIMACIJE
ZA PROSTOVOLJNE BOLNIČARJE

MARIJAN BERIČIČ

Spomini na otroška leta, 2. del

Hude preizkušnje in nova doživetja

Nemška okupacija je kmalu pokazala vso krutost vojne, ki je bila pod Italijo nekako skrita, odmaknjena in vezana na znane stripe, propagando v šoli in šikane, ki so bile hude, vendar prikrite v javnosti. Nemci so se povsem drugače organizirali. Najprej so razstrelili vse zaloge streliva, ki so ga še zasegli v italijanskih skladiščih in skritih rovih pri Podroteji in drugod. Na ovinku pri sedanjem skladišču lesa pri Podroteji je ob eksploziji nastal velik lijak, ki ga je zalila voda in še dolgo spominjala na ta dogodek. Idrijo so v celoti obdali z bodečo žico in minskimi ovirami. Na vseh ključnih dostopih in izhodih so zgradili bunkerje in zavarovane prehode, imenovane »šticipunkti«.

Svoje postojanke so porazdelili po mestu in pustili italijanske kasarne in utrdbe povsem prazne. Otroci smo Nemce spremljali s strahospoštovanjem, saj so s čeladami in nizkimi škornji delovali zelo strumno in strašno. Z ljudmi se skoraj niso družili, tako da so bili kar velika neznanka. Šušljalo se je o njihovi vojni opremi, ki da ji ni para na fronti. Poleg tega pa se je vendar prebijala resnica, da se jih krog le primejo in niso neuničljivi. V začetku smo jih poskušali tako kot Italijane prositi za hrano, kadar so delili obroke, zlasti pred gozdno upravo na prostoru današnje nove osnovne šole. Zelo smo bili razočarani, ker so nas običajno nagnali in le redkokdaj kaj malega dali. Kruh nam ni najbolj prijal, pa smo ga vendarle hitro pojedli, saj smo bili kar naprej lačni.

Še zmeraj smo zbirali orožje in municijo, zlasti tisto, ki so jo zaplenili Italijanom ali pa borcem. Spretno smo vdirali v njihovo skladišče v navadni baraki na Lenštat. V spominu mi je ostala predrzna avantura,

ko sva z Davorinom Mrakom Nemcem speljala dve lični lovski trocevki, ki sta bili v prostorih današnje krajevne skupnosti. Davorin je bil nekaj starejši in je izdelal načrt akcije. Seveda sem bil dokaj naiven, ko mi je dodelil »lažji del akcije« s tem, da puški razstavim in jih v vreči prenesem skozi Idrijo do grape pod Smukom, kjer bo on prevzel težji del in odnesel puški na varno mesto. Prva nevšečnost se je pojavila, ko ene puške nisem mogel razstaviti. Ker pa je nisem hotel pustiti, sem jo kar celo porinil v vrečo in odnesel do vrat pred »placom«. Nekaj časa sem oprezal in ko se mi je zdelo varno, sem vrečo s puškama posadil na ramo in prijel z rokama tisti del, ki je gledal iz vreče, ter jo mahnil kar po cesti proti domu. Seveda se nisem zavedal nevarnosti. Puška se je lepo videla v vreči, saj je druga, razstavljena, vlekla vrečo navzdol in omogočila pogled na obris puške. Da bi bila situacija še hujša, se je pred trgovino pri Gantarju kar naenkrat pojavila četa Nemcev, ki so marširali proti centru mesta in peli vojaško koračnico. Samogibno sem šel mimo njih in ves preplašen čakal, kdaj bodo planili name. K sreči se je vse lepo izteklo. Čeprav so se zadnji v vrsti obrnili, niso nič ukrenili. V Smukovi grapi sem Davorinu predal puški in nato odšel še ves trd od strahu domov. Od takrat naprej pušk nisem več videl, kljub negodovanju. Davorin se je vedno izgovarjal, da so dobro skrite, po vojni pa, da jih je nekdo ukradel.

Ob drugih dogodkih je bil ta kmalu pozabljen. Kalvinarji smo imeli tako kar dve skrivališči orožja. Enega tam, kjer danes stoji Trevnova hiša, in drugega pod našo »Uto«. Pogosto smo se igrali z orožjem, ker pa nismo mogli streljati, smo v cev mitraljeza Fijot nasuli smodnik, ga prižgali in s tako prirejenim metalcem ognja iskali sovražnika. Ob nekem takem boju, ko je smrdelo po smodniku in se kadilo izpod strehe, nas bi kmalu odkril sosed Janez Jereb, ko je raziskoval okolico stavbe. Podobno je bilo tudi pod našo uto za jaškom Delo, kjer sva se zlasti igrala z Davorinom Mrakom, le kakih 30 m od nemškega »šticipunkta«. Tam sva tudi doživela namišljeno zajetje dveh partizanov. Iz radovednosti sva se pritihotapila do ovinka in opazovala cirkus. Nemci so z naperjenimi puškami pozivali dva namišljena partizana, da se z dvignjenimi rokami spustita iz gozda pod Polancem. Oddaljena sta

bila najmanj sto metrov. Počasi sta se spuščala po hribu z dvignjenimi rokami in dvema povsem novima puškama, obešenima za vratom, vsa črna premazana po obrazu ter s klobuki na glavi. V tem času se je nabralo že kar veliko Nemcev, ki so prišli iz prostorov uprave pri jašku Delo. Ko sta končno prišla do Nemcev, so ju zgrabili, jima iztrgali puški, na večjem kamnu odlomili kopita ter puški vrgli po hribu. Kmalu po tem dogodku so se z ujetnikoma odpravili proti njihovemu bivališču, tako da so na griču, kjer je sedaj transformatorska postaja, ostali le stražarji. Nama je bilo takoj jasno, da je bila to le vaja, saj na tako razdaljo ni mogoče ujeti sovražnika. Seveda so naju zamikale nove italijanske puške. Pretvarjala sva se, da se igrava, in tako sva nemoteno prišla do pušk, ki sva jih jadrno z zlomljenimi kopiti vred skrila v vodni rezervoar pod cesto. Kasneje sva jih pretihotapila v uho in jih ponovno zbila.

Ne vem natančno, kdaj nas je premamilo nemško skladišče v rudniških garažah pod cesto, ki pelje od bivšega Drakslna proti Rakam. Te garaže so bile zastražene, vendar drobni, kot smo bili, smo se zlahka zrinili skozi špranjo med streho in steno, se spustili v notranjost zadaj, kjer so bili vrtovi, ki so nas čudovito skrivali pred pogledi radovednih ljudi. Notranjost garaž je bila polna orožja, streliva, granat, sveč, signalnih raket, detonatorjev in vžigalne vrvice. Seveda nas je pritegnila otroška sla po orožju in podobne vragolije. Najbolj suhi smo hodili v notranjost in skozi špranjo podajali vso to kramo svojim pomagačem zunaj. V kratkem času smo dobesedno spraznili skladišča. Večino tega, kar smo nabrali, se je razneslo po vsej Idriji, še več pa je bilo vsega kar na produ Idrijce v grmovju in drugje. Nekaj tega smo spravili v obstoječa skrivališča, največ pa sva z Davorinom prenesla v bivši zajčnik pod stopnicami naše hiše. Zlasti smo radi razstavljali signalne rakete, ker so bila notri svileni padala, ki smo jih metali v zrak in se z njimi igrali. Tudi raznobarvne rakete smo na enostaven način prižigali in jih metali v zrak. Pokalo in kadilo se je povsod po obrobju Idrije. Seveda takrat nismo vedeli, da so nekateri starejši fantje hitro spravljali orožje in municijo k partizanom. Zaslepljeni od te igre, smo spregledali, da nas je nekdo vztrajno opazoval, vse popisal in predal spisec Nemcem. Baje

so Nemci kar ponoreli, ko so izvedeli za naše dejanje. Ukrepali so zelo hitro. Na vse konce so poslali oborožene vojake, med njimi tudi domobrance, da nas polovijo in spravijo na sedež njihovega centra v »Savrinotovi« hiši, ki je bila obdana z dvoriščem in kostanji (tam je zdaj trgovski center Mercator). Tisti dan, ko je bila racija, sem bil na kohanju in se šele popoldne vrnil domov. Doma so me že čakali oboroženi vojaki in takoj zgrabili. Ko so pred tem pritekli otroci povedat, da me iščejo Nemci, je mama takoj zasumila, da mora biti kaj v zvezi s starim zajčnikom. Z očetom sta šla urno pogledat, kaj je notri, in bi ju kmalu kap, saj je bilo polno orožja, municije, granat, sveč, detonatorjev in signalnih raket. Kar se da hitro sta vse zmetala v stranišče, le puške je oče skrnil na podstrešje, mama pa sveče. Ko so Nemci prišli, je takoj povedala, da smo se otroci igrali s strelivom in raketami, pa sta zato vse vrgla v stranišče, prepričana, da je to še ostanek od italijanske vojske. Tudi name se je razjezila in mi očitala nevarno igranje z municijo in raketami. Nemci so se pogovorili, nakar je domobranec ukazal, da moram odkriti gnojno jamo, in me z brco spravili v gnojnico. Ukazali so mi, da poberem vse, kar je v greznici. Gnojnica mi je segala do vratu, zato sem z nogami otipal strelivo, granate in rakete, jih počasi prijel med prste in jih toliko dvignil, da sem jih lahko prijel z rokami in dajal vojakom. Nabral se je že kar zajeten kupček, ko sem zagledal leseno škatlico, ki je plavala na vrhu in v kateri so bili detonatorji. Ko jih je Nemeč dobil, je takoj povedal materi, da bi s tem lahko razstrelil hišo. Končno so se me le usmilili in mi dovolili iz greznice. Ves v papirjih, blatu in smrdljiv sem stal kot kup nesreče. Na mamino prigovarjanje so mi dovolili, da sem se opral pri »štirni« pred hišo, nakar sem moral v cunjo zaviti vse, kar sem odkril, in se z njimi odpraviti v njihovo gnezdo pri Drakslnu. Na dvorišču je bil že velik kup orožja, municije, sveč, raket, granat, vžigalne vrvice in vse polno ostankov od italijanske vojske. Po stopnišču so me odvedli v prvo nadstropje v sobo, kjer so bili drugi otroci in starejši fantje, zelo zaskrbljeni. Vsakega posebej je zaslišal majhen gestapovec, ki mu nisem videl čina. Tudi sam sem bil zaslišan ob asistenci domobranskega vojaka. Ko sem si dobro ogledal prostor, sem pod mizo zagledal Davorina, ki se je zavijal v ovčjo kožo, saj so ga večkrat pretepli. Gestapovec je

od mene hotel izvedeti, kdo nam je ukazal sprazniti skladišče. Odgovarjal sem, da smo to delali le za igro. Nekajkrat je ponovil vprašanje. Moj odgovor je bil vedno isti. Odneseš sem jo brez tepeža, medtem ko jih je Davorin spet »fasal«.

Zaradi neuspešnega zaslivanja se je gestapovec kar naenkrat pojavil v sobi, z brzostrelko in prevajalcem. Zagrozil nam je, da bo vse pobil, če mu takoj ne pove-mo, kdo nam je ukazal izropati skladišče. Možakar je res mahal z brzostrelko, vendar je bila brez »saržerja«. Zaradi živčne napetosti in strahu se je nekdo histerično zasmel, nakar smo se pričeli smejeti vsi. Nемец je jezno vrgel brzostrelko na mizo, poklical vojake, ki so prinesli debele palice in tokrat je začelo padati vsevprek po nas. Skrivali smo glave, zato pa smo jih dobili po rokah, hrbtu, zadnjici in nogah. Nekaj časa smo vpili od bolečin, nakar smo od trme otrpnili in le ječali. Ko so se vojaki utrudili, so nas najmlajše še enkrat pretepli s šibami in nas nagnali ven. V strahu sem z nekaterimi zgrešil stopnice in zašel v sobo, kjer so bivali Nemci in v kateri so bila tudi dekleta, ki so jim delala družbo. Vsi so se smejali, ko so nas lovili in vmes preteпали. Končno smo le našli pot do izhoda in jo jadrno popihali proti domu. Šele tedaj sem začutil, da sem ves podplut od udarcev in da komaj hodim. Na poti domov me sreča neka ženska in škodoželjno vpraša, če so me dobro pretepli in če me boli. Trmasto sem ji odgovoril, da me nič ne boli. Doma sem kar nekaj dni ležal le na trebuhu in si celil rane.

V tem času so starejše odpeljali v grad in jih zaprli. Med njimi sta bila tudi Drago Kanduč in Davorin Mrak. Morali so ribati prostore, stopnišče in kuriti peči, saj so bili zapori v kletnih prostorih, polnih vlage in mraza. Po vojni so mi pripovedovali, kako so načrtovali pobeg, ki k sreči ni uspel. Starejši vojak iz Avstrije jim je popolnoma zaupal, zato ni bil dovolj čuječ. Pri kurjenju v peči so ga nameravali udariti s cepanico, se spustiti v strugo Nikove in po njej priti

na drugo stran žičnih ovir. Tisti večer, ko so nameravali izvesti svoj podvig, pa je prišla na dvorišče gradu skupina Nemcev, se tu utaborila in tako preprečila veliko norost. Čeprav bi podvig uspel, bi ta gesta dokazala Nemcem, da je bila akcija ropanja skladišča organizirana in lahko si predstavljamo posledice. Tako pa je prevladal občutek, da je bila to resnično le igra, ki ji je v veliki meri botrovala prav najdba v naši greznici in drugod po Idriji.

Iz greznice sem potem skrivoma še kar naprej iskal vse tisto, kar sta starša zmetala notri. Celo po vojni se je našel kakšen naboj ali raketa.

Po tem dogodku so Nemci dovažali zaloge orožja in municijo z njihovimi značilnimi transportnimi avioni Dornjeri in jih odmetavali na sedanje nogometno igrišče s padali. Prav lepo je bilo iz bližine gledati avione, ki so leteli nizko z odprtimi vrati, videli smo aviatičarje, ki so porivali zaboje skozi odprtino. Vojni čas je hitro tekel in vse več je bilo preletavanj letečih trdnjav, ki so nosile svoj smrtonosni tovor nad Nemčijo. Večkrat smo bili priča, da posameznih članov posadke na Dolinci ni bilo več. Na stražarskih mestih, kjer so izrezali svoja imena, so »kamerati« izrezali pred njimi križce.

Ko smo se še v poznih večernih urah igrali na produ med vrkami ob Idriji in Nikovi, smo bili nekajkrat priča, ko je pripeljal kamion, ustavil pred blokom ob sedanji lekarni in so vojaki odnašali trupla padlih Nemcev. Ko so naslednji dan imeli pogreb, so peljali le eno krsto na lafeti in jo pokopali z vsemi častmi in pesmijo padlemu »kameratu«. Tako so zelo zvito prikrivali svoje žrtve.

Naše igre so se nadaljevale, ob izrednih uspehih na frontah, zlasti vzhodni, pa se je krepila tudi samozavest. Do konca vojne je bilo še veliko doživetij, zlasti ob bombardiranju Idrije, kar pa je že druga zgodba.

IVICA KAVČIČ

Nenavadna srečanja

STAUBTAGUNG
POSVETOVANJE O PRAHU
V RUDARSTVU IN METALURGIJI
V BAD GODESBERGU 14. DO 19. 9. 1968

Z LEVE PROTI DESNI
DR. WALTON, ANGLIJA
DR. SCHULTE, DIREKTOR INŠTITUTA V ESSNU
DR. ENGELS, STROKOVNI DELAVEC
INŠTITUTA V ESSNU
ANUŠKA VODUŠEK, UNIVERZA V LJUBLJANI
DR. ALFRED KOBAL, RŽS IDRJA
IVICA KAVČIČ, RŽS IDRJA

Pet kratkih zgodb, pet srečanj z ljudmi iz tujine v času, ko sem pri Rudniku živega srebra Idrija vodila kemijski laboratorij. Vsako od teh srečanj je na nek način posebno in zato po moji presoji primerno, da ga zapišem. Nekatera so tudi zabavna. T-ka je posebno zadnja zgodba o Kindermaherju. Kar dolgo je že tega, a so mi dogodki še vedno v živem spominu. Nekaj je seveda zbledelo, pa se je zopet pokazalo v živi luči, ko sem prebrala pisma, ki sem jih bila skrbno shranila.

Kje je bogata ruda?

Prav kmalu potem, ko sem leta 1958 prišla k rudniku, so mi z uprave poslali nekega profesorja kemije s Padove, naj mu razkažem topilnico in laboratorij. Nič proforskega ni bilo na njem. Bil je nekako siten in je neprestano poudarjal, da je bil rudnik nekoč italijanski. Dalj ko sem hodila z njim po obratu, bolj sem bila zaradi tega slabe volje. Ne glede na to sem mu korektno razkazala delovanje peči in laboratorij. Žgali smo takrat v glavnem siromašno rudo, on pa je želel videti bogato. Peljala sem ga na Špirek 6, kjer so tisti dan žgali rudo s 2–3% živega srebra. Ni bila prav zelo rdeča na pogled. »Ne, ne,« je rekel, »ne táko, rad bi

videl tisto zares bogato, težko rudo.« Mislil je seveda jeklenko s 50 in več odstotkov živega srebra. In takrat sem našla priložnost, da mu vrnem njegove zajedljive pripombe. »Veste,« sem rekla, »tisto rudo so pa vso Italijani pobrali«. Nič ni rekel, le poslovil se je. Jaz pa sem imela dober občutek, da sem našla primeren odgovor.

Potassium »ajodajd«

Strokovno zelo resno in prijetno je bilo moje sodelovanje s konstruktorjem rotacijskih peči Mr. Gordon I. Gouldom iz San Francisca iz ZDA v letu 1961, ko je rudnik nabavil prvo rotacijsko peč. Ena od zelo pomembnih postavk pogodbe je bila, da bo pri žganju rude dosežen visok, preko 90% izkoristek živega srebra. Pri zagonu peči je bilo treba to dokazati. Mr. Gould je prišel v Idrijo za 14 dni, za kar mu je rudnik plačal po 100 dolarjev na dan. Strokovni arbiter je bil naš laboratorij. Po metodah, s katerimi sta se strinjali obe strani, smo morali zelo natančno analizirati vse vhodne in izhodne parametre žganja rude v peči. Spominim se drobnega zapleta v začetku, ko sem mu razložila, kako delamo analizo živega srebra v dimnih plinih. Delali smo jo po enostavni in precizni ruski metodi

Poležajeva, s kalijevim jodidom kot glavnim reagentom. Rekla sem potassium iodid. Gospod Gould me gleda in ne razume. Že kar malo jezna, kako da akademsko izobražen človek ne razume, kaj je to kalijev jodid, mu zapišem formulo KJ. »A, ja,« pravi, »potassium ajodajd«. Pozabila sem bila, da je »i« za Angleže »aj«. Nasmejala sva se in steklo je brez problemov.

Mr. Gould, visok, slok možak, tam okrog 50 let, me je nekako spominjal na generala Eisenhowerja. Vseh 14 dni je namreč hodil v topilnico oblečen v delovno obleko, ki je spominjala na uniformo ameriške vojske, le da je bila nekoliko svetlejša, peščene barve. Zelo se je potrudil. Delovanje peči je spremljal neposredno tako rekoč 24 ur na dan vseh 14 dni ter dajal potrebna navodila osebju ob peči. Tudi naš laboratorij je deloval brezhibno. Zame je bil to zelo koristen intenzivni tečaj angleščine po eni in tehnologije žganja rude v novi peči po drugi strani. Mnogo sem ga spraševala in vse mi je zelo natančno pojasnjeval. Ker je bilo časa dovolj, sva se pogovarjala tudi o drugih, vsakdanjih stvareh. Spomnim se, da sem ga vprašala, kako si naroča hrano v hotelu. »O, to pa delam po svoji stari, preizkušeni metodi,« pravi. »V začetku si podčrtam nekaj postavk iz jedilnega lista, poižkusim in nato naročam tisto, kar mi je všeč. Metoda je uporabna po celem svetu, od Kitajske do Južne Amerike.« Če si dalj časa v neki deželi že, si mislim, sicer bi bila pa malo predraga. V največje zadovoljstvo mi je seveda bilo, da je bil z našim delom tudi on zadovoljen. V pismu z dne 5. septembra 1961 se mi posebej zahvaljuje za dobro delo vsega laboratorija, še posebej, ker ve, da je bila to za vse nas velika dodatna obremenitev. »I want to thank You again for your interest and cooperation while I was at Idrinja – I know the extra work was a burden on you and your staff...«

»Links Orientiert«

V septembru leta 1968 mi je prvič uspelo, da sem šla na strokovno izpopolnjevanje v tujino. Nekako dve leti pred tem sem se zaradi uvajanja ukrepov za preprečevanje silikoze začela ukvarjati z analizo prahu v zraku na jamskih deloviščih. Analitsko metodo mi je posredovala dipl.ing.rudarstva Aneška Vodušek z ljubljanske univerze. Ona je bila nekaj let pred tem tri mesece

na inštitutu v Essnu, kjer se je cela ekipa vrhunskih strokovnjakov ukvarjala s tem problemom. Predlagala je vodstvu rudnika, da bi njej in nama z dr. Kobalom odobrili udeležbo na simpoziju o prahu v rudarstvu in metalurgiji v Bad-Godesbergu pri Bonnu ter še ogled inštitutov v Essnu, Bochumu in D,sseldorfu. Predlog so sprejeli. Videli smo veliko, preverili smo lahko naš način dela za preprečevanje te zahrbtni bolezni rudarjev in si pridobili novega znanja. Nemški kolegi so bili do nas zelo odprti in so nam brez zadržkov posredovali svoje bogate izkušnje, saj je bila silikoza v njihovih premogovnikih še mnogo težja in nevarnejša kot pri nas. V posebno lepem spominu mi je ostal star gospod, dr. Martin Landwehr, v svetu priznana avtoriteta, velik strokovnjak s tega področja in tudi velik, zelo preprost človek. Poti na druge inštitute nam je odpiral direktor velikega Essenskega inštituta dr. Hermann Schulte. On nas je tudi peljal iz Essna v Bad Godesberg na simpozij. Ko smo se vozili, se je v nekem ovinku malo preveč nagnil na desno in v šali pripomnil: »Ampak kako, saj sem vendar levo orientiran. – Ich bin ja links orientiert.« Na predvečer simpozija je bil organiziran sprejem v hotelu ob Renu, kjer je bila med vojno Hitlerjeva rezidenca. Zbranih nas je bilo okrog 30 ljudi. Ko smo se posedli za mizo, se obrne gospod Schulte na nas z vprašanjem. »No, kako se počutite Jugoslovani, ko sedite za isto mizo, kjer je bil včasih Hitler?« Trenutek je bil kar napet, kaj naj odgovorim. Pa mi pride prav tista njegova pripomba iz avtomobila in rečem: »Kako pa vi gospod Schulte, ko ste links orientiert?«. Nastala je tišina, saj je bila takrat v Nemčiji na oblasti desnica – kancler Erhardt. No, si mislim, tu imaš zdaj njihovo demokracijo. A niso zamerili, mi pa tudi ne in smo se prav prijateljsko razšli in si še kar nekaj časa dopisovali.

Rudnik živega srebra vplivnejši od univerze

Ko je tam okrog leta 1974 rudniku že zelo slabo šlo, je dobila komercialna informacija, da bi lahko zelo drago prodajali rdeč živosrebrov oksid, ki se ga uporablja za izdelavo baterij predvsem za vojaške namene. Izdelava tega proizvoda je zahtevna, saj morajo biti osnovni delci točno določene velikosti okrog 5 mikronov. Zbrala

sem vso potrebno literaturo in navezala stike s profesorjem Jožetom Slivnikom z Inštituta Jožefa Stefana. On je tam in na fakulteti pokrival področje anorganske tehnologije. Skupaj smo prijaviili nalogo pri raziskovalni skupnosti in pričeli s poskusi. Izvedeli pa smo, da izdelujejo rdeč HgO v South Shieldsu v Angliji in da bi lahko šli tja pogledat. Sprejeta je bila odločitev, da greva tja jaz in eden od Slivnikovih kolegov. Za obisk se je dogovorilo vodstvo tovarne ZMAJ iz Ljubljane. In sva šla. Dogovorjeni smo bili, da se z direktorjem firme dobimo v nekem hotelu v tem severnoangleškem mestu. Tja sva dopotovala zvečer in kar takoj poiskala gostitelja. Stal je ob pultu hotelske recepcije. Nič kaj prijazno naju ni sprejel in izgledalo je, da bova lahko šla kar nazaj, ne da bi kaj opravila. V pogovoru sva se mu seveda predstavila. Kolega je povedal, da je z Univerze, s fakultete za kemijo in da sva tu po dogovoru tovarne Zmaj iz Ljubljane. Vse to je poslušal le napol. Nato sem med drugim povedala, da prihajam iz Idrije, iz Rudnika živega srebra. Ko sem to izrekla, se je razpoloženje v trenutku spremenilo. Mister W. R. Tibbenham je postal prijazen, začel se je zanimati za naš problem, naju povabil na večerjo, kamor je prišla tudi njegova soproga, povabila sta naju tudi na svoj dom, skrbno urejeno manjšo hišo, na katero sta bila zelo ponosna. Naslednji dan nama je razkazal obrat za proizvodnjo oksida in še okolico tega zanimivega obmorskega mesta. Velikokrat sem premišljevala, kaj je povzročilo to spremembo. Morda je imel z Zmajem slabe izkušnje ali pa ga preprosto ni zanimalo sodelovanje z neko v svetu manj znano firmo. Rudnik živega srebra je bil gotovo nekaj povsem drugega. 500 let zgodovine pusti svoj vtis in Angleži na zgodovino in na tradicijo nekaj dajo. V tem primeru celo več kot na Univerzo. Občutek je bil imeniten in nepozaben.

Moč »kindermaherja«

In čisto za konec še posebej zabavna zgodba, ki se je pričela odvijati v idrijskih Nebesih in se končala v Palo Altu blizu San Francisca v Združenih državah Amerike.

Glavno vlogo v tej zgodbi ima vipavsko belo vino z imenom Kindermaher, zato najprej nekaj podatkov

DRUŽINA KENNEDY, 1972

o njem. Povedal mi jih je zdaj že upokojeni glavni enolog Kmetijske zadruge Vipava, gospod Drago Plahuta.

Kmetijska zadruga Vipava je od leta 1968 naprej začela reklamirati svoje belo vino pod imenom Kindermaher. Za dobro reklamo je poskrbel že J. W. Valvasor v svoji Slavi vojvodine Kranjske, kjer pod poglavjem »Vipavska dolina« piše naslednje:

»Vipavska dolina se začenja pri Podkraju in sega do Vipave, Št. Vida in tam okoli. Odlikuje jo izredno dobro rdeče in belo vino, in sicer v veliki množini. Ta vina gredo zaradi svoje slave daleč v tuje kraje. Belemu vinu pravijo pisatelji »Kindermaher«. V nekem pogledu se to ime po pravici daje vsakemu dobremu vinu, zakaj, če se nezmerno ali na merice pije, napravi čisto iz mož otroke, celo iz modrijanov norce. Neredko se vendar ta razlaga spremeni, tako namreč, da se pri marsikateri vino ljubeči osebi s predobrim požirkom vpelje otročnost ne le v pamet, ampak tudi v telo. Zategadelj se zlasti dekleta, ki nočejo prezgodaj postati »otročja«, ne smejo spuščati v preveliko zaupljivost niti z dobrim belim vinom, niti s tistimi, ki ga radi pijo. Naj bo vino, bodisi rdeče ali belo, še tako dobro in slastno, je vendar dekletom zelo nevarno in, kakor pravijo, prav rado trebuh napne.«

Tako Valvasor. In zdaj k naši zgodbi.

Koncem maja leta 1972 je inženir Avgust Lapanja, zastopnik italijanske firme SAIMA, ki je rudniku dobavljala rotacijske peči, pripeljal v Idrijo Američana

zakonca Mary in Richarda Kennedy. On se je ukvarjal z ekologijo in ga je zanimalo živo srebro, soproga ga je spremljala. Za spremstvo v rudniku in po mestu je direktor določil geologa Ivana Mlakarja, elektroinženirja Franca Flandra in mene.

Ob koncu obiska smo ju povabili na kosilo v Nebesa. Ker je bil takrat ravno v modi Kindermaher in ker je veljal za dobro vino, smo ga seveda naročili. Gospa si je ogledovala etiketo in vprašala, kaj ta beseda pomeni. Rekla sem, da pomeni, da to vino dela otroke. »Joj,« pravi gospa Mary, »ali bi nam lahko dali eno steklenico, da bi jo nesla domov v Ameriko. Najina hči je namreč že kar nekaj časa poročena, pa še ni otrok.« Seveda smo se nasmejali in jima rade volje ustregli.

Gosta, ki sta bila tudi sicer zelo prijetna, sta nato odšla. Čim sta prišla domov v Palo Alto, sta se mi v lepem

pismu zahvalila za prijeten obisk v Idriji. Z družino da je vse v redu, le da najnovejšega vnuka še ni. Hči in mož se še nista vrnila iz Centralne Amerike. Steklenico Kindermaherja pa da še hrani. Za novo leto 1973 sem ji poslala čestitko, nakar mi ona 6. februarja 1973 odgovori. Pravi, da je bila ob novoletnih in božičnih praznikih skupaj vsa družina. Obljublja mi članek oziroma študijo o onesnaženosti z živim srebrom na območju Almadena in zaključni:

»Kindermaher je krasna stvar. Snaha Diana pričakuje otroka v avgustu, ravno tako prijateljica snahe Maureen in hčerke Jane. Vino so poskušali vsi štirje pari, a doslej je delovalo le pri dveh, kar v povprečju sploh ni slabo!«

Krasna reklama, kajne! Škoda, da v Vipavi Kindermaherja ne proizvajajo več. Morda ga pa še bojo – za Slovence!

Blagayev volčin *Daphne blagayana* nad Gačnikovo grapo v dolini Trebuše

IGOR DAKSKOBLER

BLAGAYEV VOLČIN *DAPHNE BLAGAYANA*
V POLNEM CVETJU
(POSNETEK IZ ZAPLANE NAD VRHNIKO)

V zelo zanimivem, botanikom nemara premalo znanem opisu zavarovanih in nekaterih drugih redkih rastlin na idrijsko-cerkljanskem ozemlju R. Terpin (1994: 53) omenja tudi blagayev volčin *Daphne blagayana*. Preseneča ga, da ga doslej niso našli v vmesnem prostoru med znanim nahajališčem v Gorenji Trebuši in nahajališči v Polhograjskem hribovju, torej na idrijsko-cerkljanskem področju. »Ta grozni in dolgotrajni molk,« zaključuje Terpin, »nedvomno govori v prid domnevi prof. Ivana Hlače, da je bil imenovani volčin v Trebušo prinešen.«

Blagayev volčin (tudi igalka, kraljeva roža, jožefica ali beli kozlovec) je grmič iz družine volčinovk (*Thymelaeaceae*). To je rastlina, o kateri so, kot ugotavlja Nada Praprotnik (1996), slovenski botaniki verjetno največ pisali, zato ne preseneča, da jo je T. Wraber (1990) vključil v svoj izbor znamenitih rastlin na Slovenskem. Pri nas, na Gori pri Polhovem Gradcu, ima svoje klasično nahajališče (*locus classicus*), to je kraj, kjer so jo prvič našli in pravilno opisali. To je storil v Idriji rojeni muzejski kustos Henrik Freyer, ko mu je grof Blagay leta 1837 prinesel neznano rožo. Razmeroma redka nahajališča blagayevega volčina v Sloveniji (predvsem v predalpskem in dinarskem območju) so na zahodnem robu celotnega areala (območja razširjenosti). Ta je v glavnem ilirski, obsega Balkanski polotok in južne Karpatе (romunske Transilvanske Alpe). Kot ranljiva vrsta je uvrščen tudi v Rdeči seznam ogroženih praprotnic in semenk Slovenije (T. Wraber & Skoberne 1989).

Nahajališče blagayevega volčina v dolini Trebuščice, malo nad Krtovšami (na Logu pod domačijo Renko), je odkril Vitomir Mikuletič 15. aprila 1965. Podrobno sta ga predstavila in opisala T. Wraber in Mikuletič (1965) in T. Wraber (1966). Takrat je bilo to njegovo najbolj zahodno znano nahajališče. Kasneje sta Martini in Poldini (1990) opisala nahajališči v prigorju Karnijskih Alp (v Furlaniji-Juljski krajini), ki sta po zračni črti okoli 90 km zahodneje od Trebuše.

Na trebuško nahajališče blagayevega volčina me je opozoril njegov najditelj, inž. Mikuletič okoli leta 1985 in skoraj deset let pozneje (1. 5. 1993) sem si ga ogledal. Kolega Iztok Mlekuž, ki je tisti čas opisoval (urejal) trebuške gozdove, mi je omenil, da blagayev volčin najbrž raste tudi drugod v Trebuši, pri čemer mi je pokazal pobočja Stadorja (Studorja). V tistem delu Govcev doslej še nisem bil, pač pa v njihovih bolj proti jugovzhodu ležečih ostenjih pod Poldanovcem in Zelenim robom. Tam je precej obsežno naravno nahajališče črnega bora *Pinus nigra*, ki seže v Malih Govcih in v strminah pod Bukovim vrhom tudi v idrijsko občino. Blagayev volčin pogosto raste v družbi s črnim in (ali) rdečim borom in slovenski raziskovalec borovih gozdov G. Tomažič (1940) ga je izbral za eno izmed značilnih vrst ilirske združbe trirobe košeničice in rdečega (redkeje tudi črnega) bora (*Genisto januensis-Pinetum sylvestris*). Osiriomašeno in okrnjeno obliko te združbe lahko opazujemo kar iz avtomobila v povirju Zale, ob cesti Idrija–Godovič. Blagayevega volčina v črnem borovju pod Stanovim robom, Poldanovcem in Zelenim robom doslej nisem našel. S primerjavo smo ugotovili, da je to borovje po svoji floristični sestavi bolj podobno jugovzhodnoalpskemu črnemu borovju iz Karnijskih in Julijskih Alp ter Karavank, zato ga uvrščamo v tam opisano asociacijo *Fraxino ornī-Pinetum nigrae* (v združbo malega jesena in črnega bora). Na severovzhodnem robu Trnovskega gozda, v Govcih, ki imajo še zelo alpsko rastlinstvo in rastje, so torej najbolj južna doslej znana nahajališča te združbe.

Blagayev volčin sem opazil lansko poletje (18. 8. 1999) v drugem koncu Trebuše, nad Gačnikovo (Gačniško) grapno. Mimo nje sem se velikokrat vozil, o njej marsikaj prebral, med drugim klasična opisa R. Terpina, J. Čara in R. Podobnika (1979, 1983), zato sem si že dolgo želel vsaj malo pregledati njene gozdnate strmine. Gačnika sem se lotil od sotočja s Trebuščico in se podal v prisojna dolomitna pobočja na desnem bregu grape. Tukajšnje gozdove v glavnem uvrščamo v dve združbi – v gozd črnega gabra in bukke (*Ostryo-Fagetum*) in na najbolj strmih, skalnatih rastiščih v gozd (ali grmišče) črnega gabra in malega jesena (*Ostryo-Fraxinetum ornī*). Prevladujejo mladi sestoji, ponekod na začetku grape in višje v pobočjih tudi grmišča na nekdanjih pašnikih in senožetih. V njih sem na nekaj krajih opazil nekatere submediteranske ali submediteransko-pontske vrste, kot so ruj *Cotinus coggygria*, jesenska vilovina *Sesleria autumnalis* in navadni obrad *Bothriochloa ischaemum*. Po ostankih kopsič sklepam, da so v Gačnikovih gozdovih najbrž še med obema vojnama kuhali oglje. V njihovi drevesni in grmovni sestavi so omembe vredne nekatere t. i. manjšinske ali minoritetne vrste, ki jim v zadnjih letih gozdarji posvečajo vse več pozornosti – npr. lesnika *Malus sylvestris* in drobnica *Pyrus pyraeaster*. Presenetila so me lepa in zdrava drevesa gorskega bresta *Ulmus glabra*, tu in tam tudi gorski javor, ostrolistni javor, veliki jesen, lipa in lipovec. Potrdim lahko znano dejstvo, da je tisa *Taxus baccata* v trebuških grapah razmeroma pogosta. Podobno pogosti sta ponekod v teh grapah še dve zimzeleni vrsti, bodika *Ilex aquifolium* in lovorovolistni volčin *Daphne laureola*.

TAKO CVETI BLAGAYEV VOLČIN
NA LOGU POD DOMAČJO RENKO
V DOLINI TREBUŠČICE
AVTOR POSNETKA BOŠKO ČUŠIN

Prisojni breg grape sem zapustil nad koriti s Skritim slapom, kakih 150 m dolvodno od izliva Statarske grape v Gačnik. Tudi na osonni strani prevladuje razmeroma mlado bukovje (ostanki kopišč kažejo na podobno nekdanje gospodarjenje kot na prisojnjem bregu) s primesjo črnega gabra, alpskega negnoja, mokovca, malega jesena, gorskega javorja, tu in tam tudi jerebike. Iz floristične sestava teh gozdnih sestojev sklepam na bolj hladnoljubno obliko bukovega gozda s črnim gabrom (*Ostryo-Fagetum*). V skalnatih strminah tik nad grapo in tudi višje v pobočjih so rastišča združbe dlakavega sleča in bukve (*Rhododendro hirsuti-Fagetum*). To gozdno združbo, ki je nekoliko podobna subalpinskemu bukovju na zgornji gozdni meji, smo opazili tudi v drugih trebuških grapah, na največjih površinah prav v Govcih pod Poldanovcem in Zelenim robom. V skalni stopnji na nadmorski višini okoli 670 m v njenem sestoju raste tudi odrasel macesen, visok okoli 14 m. Dolomitna skalnata strmina se proti vrhu grebena, pod koto 746 m, nekoliko ublaži. Tudi gozd se nekoliko razredči. Najbrž so bili lovci tisti, ki so izsekali nekaj negnojev in si tako izboljšali razgled na okolico. Tu, na polici na nadmorski višini okoli 740 m, sem v podrasti opazil skupine blagayevega volčina, z zanj značilnimi nastavki brstov (popkov) za naslednjo pomlad. Rastišče sem fitocenološko popisal in ugotovil, da igalka tu raste na plitvi rendzini na dolomitni podlagi, v podrasti bukovega gozda s primesjo mokovca, alpskega negnoja, črnega gabra, malega jesena, jerebike in celo enega rdečega bora in smreke. Večina naštetih vrst raste tudi v zgornji grmovni plasti, ob njih pa še dren *Cornus mas*, dobrovita *Viburnum lantana* in kranjska krhlika *Rhamnus fallax*. V spodnji grmovni plasti je obilo dlakavega sleča *Rhododendron hirsutum*, poleg blagayevega pa posamično rasteta še navadni in lovorovolistni volčin (*Daphne mezereum*, *D. laureola*). V zeliščni plasti so najbolj pogosti pisana šašulica *Calamagrostis varia*, skalna glota *Brachypodium rupestre*, beli šaš *Carex alba*, orlova praprot *Pteridium aquilinum* in spomladanska resa *Erica carnea*, ob njih pa še številne druge vrste, po katerih bi ta sestoj še lahko uvrstili v asociacijo *Rhododendro hirsuti-Fagetum*, v neposrednem stiku s sestoji asociacije *Ostryo-Fagetum*. V primerjavi s popisom nahajališča blagayevega volčina nad Krtovšami, na Logu (T. Wraber ga je uvrstil v asociacijo *Ostryo-Fraxinetum ornii*) je v našem popisu 29 skupnih vrst, floristična podobnost po Sorensenu pa je okoli 45 %.

Pot sem nadaljeval po grebenu, ki se od kote 746 m, južno od nje je opuščena domačija Medved v Prdenskem (Prvenskem) vrhu, spušča proti sotočju Trebuščice in Gačnika. Blagayev volčin sem našel še na več krajih na tem grebenu, vse do nadmorske višine okoli 500 m, največkrat v podrasti bukovih sestojev s primesjo črnega gabra, malega jesena in mokovca (*Ostryo-Fagetum*). Po srednjeevropskem kartiranju flore so vsa ta nahajališča v kvadrantu 9949/1 (oziroma po mreži UTM v polju VM10).

Nekaj dni kasneje (26. 8. 1999) sem se podal še v Pršjakovo (Pršjakarsko) grapo. V njej sem ugotovil podobne gozdne združbe kot v Gačniku, več pa

POGANJKI BLAGAYEVEGA VOLČINA
NA NOVO OPISANEM NAHAJALIŠČU
V BUKOVJU POD KOTO 746 M,
NA GREBENU MED GAČNIŠKO GRAPO
IN DOLINO TREBUŠČICE

POMLADNI GOZDOVI V SPODNJEM DELU
GAČNIKOVE GRAPE
POGLED PROTI DOLENJI TREBUŠI
S KOTE 746 M

je tu, predvsem na prisojnih pobočjih, rdečega bora. Njegove sestoje v skalovju nad slapom v Sopotih nedvomno lahko uvrstimo v združbo trirobe košeničice in rdečega bora (*Genisto janiensis-Pinetum*), vendar v njej blagayevega volčina nisem našel. Pomembna se mi zdi ugotovitev, da v Trebuši uspevata tako južnoalpsko (*Fraxino ornii-Pinetum nigrae*) kot ilirsko (*Genisto janiensis-Pinetum sylvestris*) bazofilno borovje. Ta ugotovitev potrjuje prehodni položaj te doline na stiku alpsko-predalpskega in dinarsko-predinarskega fitogeografskega območja Slovenije.

Zaključim lahko, da so nahajališča blagayevega volčina v Trebuši nedvomno naravna. Ta znamenita vrsta slovenske flore skoraj gotova raste še kje v njenih grapah in skalnatih dolomitnih strminah, morda tudi na podobnih rastiščih drugod v povodju Idrije. V herbariju Zoološko-botaničnega društva na Dunaju je bil svojčas primerek blagayevega volčina, ki ga je nekje pri Idriji nabral Dolliner (Jurij Dolinar 1794–1872, mestni in rudniški zdravnik v Idriji). C. Keisslerju, ki je konec 19. stoletja preučeval nekatere vrste iz rodu *Daphne*, se je zdel ta primerek dvomljiv in ga je pri razširjenosti blagayevega volčina na takratnem Kranjskem omenil le v opombi pod črto (Keissler 1896: 220, opomba 2). T. Wraber in Mikuletič (1965: 63), ob navedbi te Keisslerjeve opombe dodajata, »da je z najdbo blagayevega volčina v Trebuši Dollinerjev eksikat močno pridobil veljavo in bi pregled terena skoraj gotovo ne bil zastoj«.

Vsak izlet v naravo nam prinese nova spoznanja, je nekoč zapisal prof. Tone Wraber in tudi ta prispevek naj bo povabilo k nadaljnjemu preučevanju rastlinstva tega razgibanega, z naravnimi lepotami obilno obdarjenega dela Slovenije.

LITERATURA

- KEISSLER, C. 1896: ÜBER EINE NEUE *DAPHNE*-ART UND DIE GEOGRAPHISCHE VERBREITUNG DERSELBEN, SOWIE DIE IHRER NÄCHSTEN VERWANDTEN. VERH. ZOOL.-BOT. GES. WIEN 46: 214–223.
- MARTINI, F., POLDINI, L. 1990: *DAPHNE* *BLAGAYANA* FREYER (*THYMELAEACEAE*), NUOVA PER LA FLORA D'ITALIA. WEBBIA 44 (2): 295–306, FIRENZE.
- PRAPROTNIK, N. 1996: KRALJEVA ROŽA GROFA RIHARDA BLAGAYA. *GEA* 6 (12): 64, LJUBLJANA.
- TERPIN, R. 1994: O ZAVAROVANIH IN NEKATERIH DRUGIH REDKIH RASTLINAH NA IDRISKO-CERKLJANSKEM OZEMLJU. *IDRIJSKI RAZGLEDI* 38/1–2 (1993): 51–59, IDRJA.
- TERPIN, R., ČAR, J., PODOBNIK, R. 1979: GAČNIK IN NJEGOVI SLAPOVI. *PROTEUS* 41 (9–10): 325–332, LJUBLJANA.
- TERPIN, R., ČAR, J., PODOBNIK, R. 1983: GAČNIŠKI SLAPOVI. V: RAMOVŠ, A: SLAPOVI V SLOVENIJI, S. 193–205, SLOVENSKA MATICA, LJUBLJANA.
- TOMAŽIČ, G. 1940: ASOCIACIJE BOROVNIH GOZDOV V SLOVENIJI. I. BAZIFILNI BOROVI GOZDI. RAZPRAVE MATEMATIČNO-PRIRODOSLOVNEGA RAZREDA AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI I, S. 77–120, LJUBLJANA.
- WRABER, T. 1966: SPET O BLAGAYEVEM VOLČINU. *PROTEUS* 28 (9–10): 255–260, LJUBLJANA.
- WRABER, T. 1990: STO ZNAMENITIH RASTLIN NA SLOVENSKEM. PREŠERNOVA DRUŽBA, LJUBLJANA, 239 S.
- WRABER, T., MIKULETIČ, V. 1965: *DAPHNE* *BLAGAYANA* FREYER NA SEVEROZAHODNI MEJI SVOJEGA AREALA. *BIOLOŠKI VESTNIK* 13: 62–67, LJUBLJANA.
- WRABER, T., SKOBERNE, P. 1989: RDEČI SEZNAM OGROŽENIH PRAPROTNIC IN SEMENK SR SLOVENIJE. *VARSTVO NARAVE* 14–15: 1–429, LJUBLJANA.

JOŽE FELC

Ali lajati v luno ali plesati tango

Aleš Čar: PASJI TANGO. Roman. Založba Beletrina. Ljubljana 1999

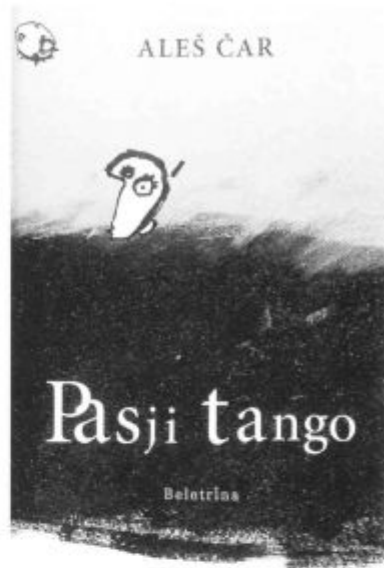
Moje sposobnosti in razgledanost za kritično oceno umetniškega dela so majhne. Najbrž tudi zato, ker sem s svojo miselno – čustveno fiksacijo in svojo poetiko zajezen v lastno dojemanje prostora in časa ter sebe v njem. Literarna odslikava je kot brstje, ki se v vsakem ustvarjalcu razrašča na drugačen način, lahko v soglasju z njegovo etično in estetsko usmerjenostjo, velikokrat pa proti tej usmeritvi ali celo v nasprotju z njo. Nevarnost je torej, da se kritični ocenjevalec moje nravi podreja samozaverovanosti in samozagledanosti, s katerima sam notranje prijateljuje, a hkrati z njima tudi polemizira. To notranje vrenje je posebna oblika trpljenja ljudi, ki sami kaj ustvarjajo, pa s tistim nikoli niso čisto uglašeni, kaj šele, da bi bili zadovoljni in potešeni. Včasih jih njihova ustvarjalnost prehiteva, drugič pušča daleč za sabo. V mislih imam družbeno, filozofsko, literarno, estetsko, generacijsko in še kakšno drugo paradigmo.

Ob branju Čarjevega romana sem nekajkrat pomislil, da je takšna posebna refleksija najbrž tudi usoda izvorne ponotranjenosti tistih ustvarjalcev, ki so v formativnem obdobju svojega človeškega in ustvarjalnega zorenja bili na kakršenkoli način tlačeni in omejevani. Morda zato ne znajo in tudi upajo ne biti v sodbah suvereni do tiste stopnje, ki šele prav omogoča ustvarjalno komunikacijo samega s sabo ali s kakšno človekovo ustvarjalno kreacijo, v prvi vrsti z umetnino.

Drugi roman pisatelja Aleša Čarja je razdelil kritički del slovenske literarne scene na dva dela. Do fabulativne plasti romana so si bila mnenja nasprotna, do drugega, umetniškega pola umetnine, pa povsem enoglasna. Gre za virtuosno pisavo in za slogovno inovativen ter v slovenski beletristiki redke dosežek.

To o delu pove veliko. Ideološko neobremenjen, a mimotično občutljiv bralec se ne more izgubiti v blodnjaku Čarjeve pripovedi o doživetjih mladeniča Viktorja Viskasa v avgustu 1999. Glavni junak, očitno pisatelj sam, se je spričo izjemne senzibilnosti primoran iskati in najdevati v bizar- nostih vseh vrst, v ironiji, včasih celo v cinizmu. Bralec mu v teh miselnih in dejanskih akrobacijah ne sledi s prizanesljivim nasmeškom, kakršnega mu je pred nekaj desetletji ponujal literarni junak ludistične nravi in iskanja. Čar v svoj še nikoli videni (jamajs vu), a v človeku intenzivno navzoč in bivajoč življenjski ris potegne do sočutja. Viskasova akrobatika je tukaj in zdaj. Kljub temu da takšnega plesa nismo vajeni, smo mu primorani slediti in v njem sodelovati.

Knjigo sem mogoče v nasprotju z avtorjevimi namerami od prve do zadnje strani bral kot natančen zapis lucidnega in občutljivega predstavnika

»izgubljene generacije«. Če ne bi med pisateljstvom in mojim biološkim in zgodovinskim časom prav ob izidu romana zijala soteska tridesetih let, me Čar najbrž ne bi prebudil iz mojih že nekoliko okorelih duhovnih in ideoloških premis. Tako pa me je pahnil v položaj ne samo opazovalca, ampak sodejavnika dogodkov, pogojno naj zapišem drame, ki se spleta in razpleta med očeti in sinovi.

Primoran sem torej z zame važno navlako bivati na drugi strani soteske. In radovedno zreti čez, na ono stran, kjer preživlja zadnje ure drugega tisočletja moj polmlajši pisateljski posinovljenec. Toda Čar je čez sotesko zgradil nekakšen pontonski most. Njegova mostogradnja mogoče ni njegov zamiselek, je pa moj izmiselek, mogoče utvara. Stvar je zame tako zelo prepričljiva, da je ne uspe problematizirati nobena kritiška refleksija, češ da je roman larpurlartistični konstrukt talentiranega pisatelja. Zame je čutno – čustveni izliv igrive in ironično-cinične (pre)občutljivosti mladega misleca in umetnika. Kljub navidezni razpuščenosti ima pisatelj svojega zablodelega boema, navideznega izgubljenca, smešnega avanturista, vseskozi na povodcu. Niti za hip se nam ob domislicah glavne osebe romana Viktorja Viskasa ne poraja bojazen, češ da je izgubljen, da je nemara duševno iztiril, ali pa se je odločil biti nevaren provokator in kot tak propasti. Vseskozi nam je drag. Čakamo, da bo »spoznal« – še vemo ne prav kaj – in se (po Glušičevi) vmil.

Pasji tango z duhovitostjo iritira, s karikiranjem smeši, z opisom zablodelosti vzbuja pomilovanje ali celo bežen pomislek o verodostojnosti poplesavanja v vetru vsakovrstnih zmedenosti in poniglavosti. Napeta igra, v kateri glavna oseba smeši in protestira z bizarnostjo, se odvija pred kuliso slovenskega časa v letu 1999. Avtorju se zdi vse razprto, kajti to ni več čas ideologij! Toda prav zaradi navidezne neideološkosti in vsesplošnega perveznega skrivanja pred zgodovinsko resnico, tudi naš junak hote ali nehote ne vznemirja nevarno, ne žali. Samo smeši – vse okrog sebe – in sebe tudi. Kot da gre za posebne vrste inverzijo zavesti in čustev. Dobil sem občutek, da je Viskasu iluzija draga, čeprav se še kako zaveda njene brezcilnosti.

Umetniška odzivnost se je mladcem pred tridesetimi, štiridesetimi leti sproščala z zelo zastrto in večpomensko metaforo. Na primer meni, danes očetu, so tedanje vsakdanjosti, tudi njene emocionalne podstati, predvsem pa vsesplošne ideologizacije ustavljale korak in misel, me postavljale v ambivalentnega borilca z dobrimi in slabimi bogovi. Toliko sem bil na tleh, da sem registriral tresljaje prostora in prav toliko v oblakih, da nisem mogel ustavljati sanj. Na ničesar nisem pristajal. Adrenalinska panoga moje mladosti.

Umetniku Čarjevega kova, junaku našega časa, bolje: slovenskemu umetniku naših dni, se iluzija tako rekoč pojavlja kot igra. V njej je pisatelj do sebe in družbenega medija ironičen, mil, prizanesljiv, humoren. Bralec res

dobi vtis, kot da se pisatelj nekam odpravlja. Kam?! Saj Čarjeva generacija je po splošnem mnenju sociologov »dospela« na cilj. Ne strinjam se z avtorjem, ko v enem od pogovorov z novinarji pove, da Pasji tango ni generacijski roman. Je. Celó tak, da sproža dramatičen odmev. In res se je zgodil. Tudi na način, da pisatelju ni bila podeljena nagrada za najboljši slovenski roman.

Knjiga je s svojo igrivostjo in ironičnostjo na eni in trpkim poantiranjem življenjskega prostora, v katerem avtor živi na drugi strani, lahko in naporno branje hkrati. Primerjal bi ga s sprehodom ali celo plesom na mostu med dvema bregovima nad sotesko. Med dvema generacijama. Ta most pa je navsezadnje vendarle hudičev most, kajti soteska, čez katero je razpet, je zelo globoka, nevarna. Po njej rado povetri. Most, ker je rahel in majave konstrukcije, ni primeren za sprehod ali celo za poplesavanje. Saj to so vendar nevarna početja. Če nisi angel. Viktor Viskas, glavni junak romana, pa je blag in prebrisan angel.

Gornji refleks bi lahko bil nekakšna poenostavitev tistega, kar so o knjigi zapisali nekateri kritiki in je marsikaj o njej povedal v številnih intervjujih tudi avtor sam.

Moj zapis o knjigi bi bil lahko razumljen tudi kot nekoliko poenostavljena, a drzna pripomba Čarjevega pisateljskega kolega, ki je preživel revolucijo, se bodel z ideologijami in v Čarjevih zdajšnjih letih enkrat za vselej pristal v psihiatrični bolnišnici, kjer je še danes. (Zanimivo, prav v tisti, ki jo pisatelj opisuje v svojem prvem romanu Igra angelov in netopirjev.)

Aluzija na čas očetov in sinov, na bregova soteske, ki je brez pontonskega mostu neprehodna, se sproža tako v prvem, kot v drugem Čarjevem romanu.

Če sem zelo preprost, naj zapišem, da me je branje zadnje Aleševe knjige potegnilo tudi zato, ker sem od strani do strani čakal, kam bo glavni junak Viktor Viskas prišel, kaj bo z njegovo družčino in tako dalje. Avtor pa je s svojim ironičnim skepticizmom napravil prav tisto, kar bralca ne poteši, delo pa napravi vznemirljivo. Roman se tako rekoč ne konča. Čar se izroči bralcu, času. Čas omogoča preživetí, čas je pogoj za igro v prostranstvih še nevidenega. Čas celo omogoča postanek na čistini izpraznjenega prostora – toda le začasno.

Ali se navsezadnje vendarle odločiti za vrnitev. Saj poplesanje na hudičevem mostu je smrtno nevarno. Statika konstrukcije je virtualna, po grapi se lahko vsak trenutek pripodi smrtonosna burja, orkan, ki utegne spodnesti plesalca, podreti most. Prihaja čas za odločitev. Najprikladnejša bi bila pot vase ali pa morda spet v kakšno onostranstvo, denimo v psihiatrično bolnišnico. Nevarnosti je toliko, kot je priložnosti.

Aleš Čar se s svojim pisanjem ne umešča med larpurlatistične avantgardiste, ki jih na Slovenskem mrgoli, a je doba njihovega literarnega preživetja kratka, razen v ozkih krogih niso brani, življenje odhaja mimo njih. Pisatelj se aktivno uvršča v tok slovenskega proznega snovanja. Še več, v njegovih dveh knjigah se fabula prepleta in dopolnjuje s fikcijo. Sentence iz otroštva in tiste, iz katerih je razbrati intimno asociacijsko povezavo z zgodbo, ne omejujejo, ampak razpirajo bralčevo empatijo. Na nekaterih mestih do tiste stopnje, ko podoživljanje bralca zasvoji. V vsakdanjem pogovoru rečemo – knjiga me je potegnila.

Čar je pisatelj, ki ironično zapisuje vtise o nekem katarzičnem času. V ironiji pa je čutiti prizadetost. V tej, globlji plasti je moč razbirati zgodovinskost sporočila. Ne strinjam se s tistimi, ki so zapisali, da je avtor na čistini. Viskasova bizarnost, njegovo iskanje, je resna življenjska zadeva. Tako jo doumevam jaz, ki sem v posebnem odnosu z avtorjem. Že po njegovih prvih objavah sem ga nekako posinovil. Domoljubje in radovednost sta sprožila takšno duhovno sorodnost. Kakšen napuh. Toda ali niso naglavni grehi priložnosti, ki omogočajo angelom raztapljati se v človeka. Zgoraj sem zapisal, kje se Čarjev ples dogaja!

Pisateljstvo je preokupacija, ki največkrat ne prinaša avtorju kakšnih posebnih moralnih, kaj še materialnih zadoštev. Biti slovenski pisatelj je dvakrat težje. In v današnjih časih trikrat. Pa vendar obsedenci z besedo in z iskanjem globljega smisla, kot samotni kronisti v kakšnem temnem srednjeveškem stolpu zapisujejo, zapisujejo... Prikladno se mi zdi v zvezi s tem parafrazirati Ivana Cankarja: kreatorji kulturne in duhovne scene (aparatački, iblajtarji, sekretarji) se menjavajo, metode pa ostajajo, ker sta pamet in čustvo takih vajena in željna. Žal je del tega kontinuma tudi okoliščina, da po izložbah idrijskih knjigam ni moč videti prav nobene od Aleševih in zapisovalčevih (mojih) knjig.

Težko se je ločiti od romana. Še težje potem, ko človek prebere številne intervjuje, ki jih je pisatelj dal raznim medijem. V enem pravi, da on ni razbil zrcala. Res ga ni. Moja osebna in zgodovinska izkušnja pa je, da se človek, ko sestopa vase ali ko izstopa iz sebe, kadar ve, da dogodka, kakor jih doživlja, zrcalijo prostor, zgodovino in njih same, da se zagleda v ogledalu s svojo arhetipsko dediščino ter bedno ali veličastno vizijo vred. Tudi če ga razbije, jaz sem ga zmeraj, se vse odzrcali prav v vsakem koščku razbitine. Sindrom razbitega zrcala je navsezadnje fiktivna možnost za degradacijo ali celo ukinitve vseh institutov družbe, vseh poniglih filozofskih konstruktov, blokad, toleranc – celo sebe. Moja življenjska izkušnja pravi, da je razbijanje zrcala možnost in priložnost za potešitev, za katarzo, ki nikomur ne škodi. Branje Čarjevega romana me je zaradi navedene okoliščine vznemirjalo in na nekaterih mestih spravljal v obup. Nazadnje v sprjaznjenje, da smo enaki šele tedaj, ko smo po duhu in delih

različni. Kaj morem, če sem izgnanega ali na cesto postavljenega Viktorja Viskasa, ki ga je dekle dalo pred zrcalo prostora, časa in domovine Slovenije v letu 1999, zagledal kot osebo, ki je ogledalo tako rekoč ne zanima. Dejansko je ostalo celo.

Sem otrok časa, ene zadnjih generacij, ki so zavedno delale zgodovino tako, da so se zaganjale v ogledala, kjer so poleg samih sebe gledale tudi ves duhovni balast, ki navsezadnje šele v pogledu od zunaj zadobi pravo sporočilno poanto. Največkrat tako, da sili na bruhanje.

Ta čas je mimo. Ideologije so s svojo spekulativno in intrigantsko funkcijo umeščanja in razporejanja, delitev in združevanja samo še do konca zrelativiziran memento utvare o poslanstvu Človeka. Misel je drzna. Posebno v soju pregovorne preizkušnje, da se zgodovina ponavlja. Toda tudi jaz s tem zapisom vred hočem biti občutljivo ustvarjaljen tukaj in zdaj.

Naj ostane torej toleranca do reliktoev, naj pa ne bo oživljanja mrtvih, kar je sicer lepa čednost. Toda le če ni v službi trenutnega animalnega, preživetvenega ali ideološkega principa. Z drugimi besedami: ogledal res ni treba razbijati, saj niso nič kriva. Po Čarjevo: kakorkoli že – biti zraven. Več pa ne. Ironija še, cinizem pa je že tujek v plavo zelenem tolmenu duše sveta.

Med branjem Čarjevega romana sem morda prav zaradi lastne utrujenosti od razbijanja zrcal mehčal svojo togost. Še več, znova sem aktualiziral svoj humanistični in zgodovinski, miselni, umetniški, filozofski, transcendenčni in še kakšno drugačno preigrano refleksijo o času, o očetih in sinovih, o Arkadiju in Bazarovu v Turgenjevi zgodbi, o duhu, ki ga ni brez očeta in sina...

V nasprotju s katerim od kritikov se med branjem romana nisem zgubljal, ampak najdeval. Našel pa se nisem. Toda ali sem se sploh že kdaj zagledal v kakšni umetnini. Najbolj izgubljen sem se počutil takrat, ko sem prebral kakšno knjigo, ki mi je skušala sporočiti kaj bistvenega o smislu življenja, kaj do bolečine absolutnega. Sem pač jetnik večnosti. Čar se v takšno past ni ulovil. Zato romana ni dokončal. Odhaja, se vrača, spet bo odšel – ne more se izgubiti.

Pisali se bodo novi teksti, z drugačno poetiko, na drug način fabulativno intenzivni in metaforično ter metonimično provokativni itn. Tudi naš pisatelj bo nadaljeval in intenziviral dvogovor med sabo in zgodovino.

Čarjev Pasji tango se verodostojno vključuje med reprezentančna besedna sporočila našega časa. Je tekst, ki bo s časom pridobival na pomenu. O njegovi slogovni virtuoznosti pa so več in mnogo bolje od mene pisali drugi.

TOMAŽ PAVŠIČ

Vodnik po zbirkah Mestnega muzeja Idrija.

Carmina historica. Vodnik po zbirkah. Mestni muzej Idrija, muzej za Idrijsko in Cerkljansko, Idrija, 1999.

Spevi preteklosti – tako bi lahko po slovensko imenovali novi, težko pričakovani Vodnik po zbirkah Mestnega muzeja Idrija – muzeja za Idrijsko in Cerkljansko, ki je izšel konec leta 1999. To je prepotrebni priročnik žepnega formata za obiskovalca muzejskih zbir in v muzej vključenih objektov ter znamenitosti v naši idrijsko-cerkljanski deželici. S klasičnim latinskim naslovom je izdajatelj prek te knjižice želel dati stvar in pričevanje, ki imajo svojo veljavo, še poseben pečat in priznanje.

Kritični uporabnik in tudi natančnejši bralec v vodniku ne bo našel napake, kar pomeni, da so muzejski delavci tehtno zbrali podatke in skrbno pripravili »osebno izkaznico« svoje muzejske imovine. Zanimivo in obsežno gradivo o več zbirkah in objektih, kar smo v posameznih prikazih in zloženkah že kje imeli, je tu primerno skraćeno, odbrano, z gledno ilustrirano, tako da ta privlačna knjižica, ki jo rad vzameš v roke in ohraniš za spomin in koristno uporabo, odlično opravlja svoj temeljni namen: pregledno predstaviti vse, kar ta območni muzej lahko ponudi na ogled zahtevnemu kulturnemu turizmu oziroma obiskovalcem, ki se množijo iz leta v leto. Da smo na tak celostni vodnik dolgo čakali, pa ni nič hudega, saj je bilo vmes več razvojnih stopenj in sprememb v idrijsko-cerkljanskem muzejstvu, zaradi česar bi poprej izdan vodnik gotovo že zastaral.

V dvanajstih poglavjih, ki so vsa opremljena z najbolj značilnimi fotografskimi predstavitvami, bodisi s celostranskimi ali pa v detajlih, najprej spoznamo muzej kot celoto in zbirke na idrijskem Gradu (Gewerkenegg), čemur sledijo Galerija Idrija, Rudarska hiša, Jašek Frančiške, Kamšt, Divje jezero, Klavže, Partizanska tiskarna Slovenija, Cerkljanski muzej, Partizanska bolnica Franja in Domačija pisatelja Franceta Bevka v Zakojci. Besedilo sta prispevala Janez Kavčič in Milojka Magajne. V angleščino ga je prevedla Suzana Stančič. Knjižico so uredili muzejski strokovnjaki Ivana Leskovec, Darko Viler, Tone Zelenc in Milojka Magajne, oblikoval pa jo je Marijan Močivnik. Fotografije so delo Marijana Močivnika, Janeza Pukšiča, Dušana Ježa in Tihomirja Pintarja, nekatere pa so iz muzejskih fototek. Lektorica je bila Slavica Makuc Bric.

Vodnik Carmina historica je izdal Mestni muzej Idrija – muzej za Idrijsko in Cerkljansko s podporo Ministrstva za kulturo. Tiskala ga je Tiskarna Hren. Kot rečeno, vsebina in oblikovanje sta dosežka, ki se lepo dopolnjujeta. Domiselno sta izrabljena zavihka platnic: na prvem je shematičen zemljevid z 12 muzejskimi postajami, na drugem pa je 9 urnikov za vse

muzejske objekte. Elegantna črna naslovnica z belim naslovom zgoraj in rdečkasto osvetljeno Mrakovo kamnito sončno uro spodaj ustvarjajo dojem prisotne davnine, preteklosti, ki jo bo obiskovalec ali popotnik turist spoznal na postajah in poteh, ki jih opisuje vodnik. Carmina historica (Spevi preteklosti) niso samo muzejski vodnik, temveč tudi tehten in oblikovno ljubek prispevek našemu domoznanstvu.

MATJAŽ MASTNAK

Vodnik po učni poti vzdolž Rak

OB RAKAH. Po poti idrijskih naravoslovcev. Besedilo: Marija Bavdaž, Jože Čar, Janez Kavčič, Emil Pelhan, Martina Pišljar. Uredila Martina Pišljar. Rudnik živega srebra v zapiranju, Idrija, 1999.

Javna predstavitev novega vodnika »Ob rakah« je bil lep dogodek tako za avtorje kot za občinstvo, ki je 27. januarja 2000 napolnilo avditorij seje sobe Zavoda za gozdove Slovenije v Idriji. Ob tej priliki so o svojih prispevkih v vodniku kratko spregovorili avtorji Marija Bavdaž, dr. Jože Čar, Janez Kavčič in Emil Pelhan. Predstavitev je ljubeznivo vodila Martina Pišljar, ki je knjigo tudi uredila. Delo, ki je ob tej priliki postalo javna last, je prav po idrijsko pestro in vznemirljivo. Tudi lepa udeležba in naklonjenost obiskovalcev prireditve sta značilna za Idrijo – mnogo večja mesta in kraji si ju lahko samo želijo.

»Ob rakah« je vodnik po učni poti vzdolž Rak. Posebnost in izjemnost te učne poti je, da je naravoslovna v širšem pomenu besede in da se ob njej razkriva tudi zgodovina kraja in rudarjenja. Poglavlja v vodniku predstavljajo tehnično dediščino, prve naravoslovce, ki jih je na Slovensko pritegnil živosrebrni rudnik, geologijo, spomladansko cvetenje, drevesa in gozdne združbe ob poti. Zasluga urednice je, da so prispevki zahtevnostno in jezikovno usklajeni ter tudi po obsegu uravnoteženi. Knjiga je privlačno oblikovana in bogato ilustrirana s fotografijami, risbami, slikami, reprodukcijami in računalniškimi izrisi. Prav zaradi te plati dela učna pot v naravi pravzaprav ne potrebuje posebnih oznak. To je dobro, saj sta beseda in podoba v vodniku trajnejši od katerekoli table na prostem.

Poleg domačinov, ki želijo поблиže spoznavati okolico svojega doma, bodo vodnika gotovo veseli učitelji. Pestro in na enem mestu zbrano gradivo je priročen in zanesljiv vir informacij za pripravo različnih dejavnosti na prostem. Zavzetjšim učiteljem iz drugih krajev bo vodnik olajšal pripravo ekskurzij.

Knjigo je izdal Rudnik živega srebra v zapiranju ob finančni pomoči Uprave RS za varstvo narave, občine ter več primorskih zavodov in gospodarskih družb.

*Bajke, legende in zgodbe
ob dolini Idrijce*

Fairytales, legends and stories in the Idrija valley

JANEZ KAVČIČ

Bajke, legende in zgodbe ob dolini Idrijce

BAJKE, LEGENDE IN ZGODBE OB DOLINI IDRJIJE. 112 strani. Urednica Vesna Jereb. Izbor slikovnih prilog Mojca Brus. Strokovni sodelavec in pisec spremnega teksta Janez Kavčič. Izdala Osnovna šola Spodnja Idrija. Spodnja Idrija, 15. avgust 2000.

Osnovna šola Spodnja Idrija je bila v šolskem letu 1999/2000 vključena v projekt 3L (Lifelong Learning Literacy), ki ga v okviru programa Comenius 3 financira Evropska unija. Namen projekta je preučevanje funkcionalne pismenosti in izmenjava tovrstnega dela med šolami Velike Britanije, Portugalske, Švedske, Nizozemske in Slovenije. Spodnjeidrijska šola, ki je bila vodja skupine z delovnim naslovom *Bajke in legende*, je ob krajevnem prazniku – velikem šmarnu – uspešno predstavila skupne dosežke učencev in mentorjev. Celotno zbrano pisno gradivo, opremljeno s fotografskimi in likovnimi prilogami, je izšlo v lični knjižni izdaji. Ker bo knjiga služila tudi kot učni pripomoček šolam v zgoraj naštetih državah, so najbolj tipične zgodbe objavljene še v angleškem prevodu.

Mladi raziskovalci so se pri široko zastavljenem delu opirali na razpoložljivo domoznansko literaturo in na ustne vire v svojih domačih okoljih. Osredotočili so se predvsem na šolski okoliš, delno pa posegli še v bližnjo idrijsko in cerkljansko soseščino. Tako so zajeli Spodnjo Idrijo, Kanomljo, Idrijske Krnice, Masore, Šebrelje, dolino Idrijce do Otaleža in Lazca, Ledinsko planoto ter do neke mere še Idrijo in idrijsko okolico. Zabeležili so mnoge zanimive pripovedi, bajke, legende, vraže, izreke, pregovore, anekdote, zbadljivke, domisljice ter precej sočnih in marsikdaj nepojasnjenih krajevnih imen.

Vsebina knjige je dokaj raznolika, vendar jo je možno razdeliti v nekaj značilnih tematskih sklopov. Najpogostejši so naslednji: interpretacije nenavadnih naravnih pojavov, razlage nastankov cerkva in kapelic, iskanje sestavin toponomastike, obujanje zgodovinskega spomina na tolminske grofe, na strah pred Turki in na Napoleonove Francoze ter vpletanje bajeslovnih bitij v uganke sveta in usode ljudi. Vidno mesto pripada svetnikom, domnevnim čudežem, vaškim posebnostim in posebnežem, pa tudi iskrivi ljudski domišljiji in izvirnemu humorju. V Spodnji Idriji imata osrednjo vlogo legenda o nastanku farne cerkve in pomenljiva štorija o »ribi, ki na topolu poje.« Rudarska Idrija ohranja kult arhetipskega »škafarja«, legendarna izročila zavetnikov sv. Barbare, sv. Ahacija in sv. Antona Padovanskega ter ikonografijo jamskih škrtov – perkmandlcev. Po vaseh in na podeželju so zagonetnim zgodbam nudile snov prirodne posebnosti, markantna drevesa, samotne skale, jame in brezna,

studenci in jezerca, odročne doline in soteske, nevarne globeli, temačne grape, močvirnati tereni in prebivališča redkih živali. Tudi na Idrijskem so v svetu ljudskega izročila skriti »zakopani zakladi«, nastopajo pa velikani, vedovci (vedomci), orjaške ribe in neredko celo sam peklenšček. Slednji kaznuje naivnost, razuzdanost, ošabnost, pijančevanje in podobne človeške pregrehe.

Likovno dopolnilo in popestritev ubesedenega »ljudskega blaga« predstavljajo okrog 200 let stare kmečke freske, med katerimi zasluži posebno pozornost upodobitev znamenite Smledniške legende v Šturmajciah v Gorenji Kanomlji.

Knjiga nudi mikaven vpogled v zakladnico našega ljudskega izročila, obenem pa odpira vrsto vprašanj, ki vabijo k nadaljnjim raziskavam.

DAMIR GLOBOČNIK

Rafael Podobnik – Tretja moč

Rafael Podobnik je v marcu 2000 malone sočasno uspel pripraviti dve samostojni razstavi: 9. marca se je z izborom svojih najnovejših fotografij predstavil v Paviljonu poslovnega centra HIT v Novi Gorici, le dan kasneje pa je bila odprta njegova samostojna razstava v Prešernovi hiši v Kranju.

Rafael Podobnik je bil rojen leta 1942 na Straži pri Cerknem in živi ter ustvarja v Novi Gorici. Ukvarja se s fotografijo in fotografskim mentorstvom, občasno z grafiko in fotografsko kritiko. Fotografirati je pričel leta 1958 v fotografskem krožku idrijske gimnazije pod vodstvom Valija Trevna. Od leta 1970 je član Foto kino kluba Nova Gorica. Pripravil je 86 samostojnih razstav in sodeloval na 253 domačih in 119 mednarodnih skupinskih razstavah ter prejel 119 priznanj. Občina Nova Gorica mu je leta 1993 podelila nagrado Franceta Bevka. V preteklem desetletju je bil kot predsednik Fotografske zveze Slovenije dejaven tudi na organizacijskem področju, med drugim je leta 1992 povezal FZS z Mednarodno zvezo za fotografsko umetnost. Je mojster fotografije FZS in odlični razstavljalac ISF, odličnik FIAP (Mednarodne zveze za fotografsko umetnost), častni član klubov Circolo Fotografico Isontino Gorica in Batana Centar vizualnih umjetnosti Rovinj ter predstavnik evropskega fotografskega gibanja Podobe brez meja.

Med pomembnejše Podobnikove fotografske cikle sodijo: Zapuščene domačije, Povožene živali, Utrinki na veliki čas, Med Alpami in Jadranom, Les, Naplavine, Barve, Opleski in Tretja moč. S fotografijami je sodeloval v reklamnih publikacijah, koledarjih, časopisih, revijah in knjigah. Objavil jih je tudi v knjigah: Osojna Primorska (1989, ponatis: 1997), Skrivnost in

svetost kamna (1992), Sveta Gora pri Gorici (1993), Vodno bogastvo visokega Krasa (1997) in Obrusnice (1998).

Na obeh omenjenih razstavah se je Rafael Podobnik predstavil z zadnjim izmed svojih ciklusov z naslovom Tretja moč, ki je nastajal skozi devetdeseta leta. Razdelil ga je v štiri vsebinske in motivno-formalne sklope: Zaznamovani kamni, Krajina po petdesetih, Osebe in Stvari. Umetnostni zgodovinar Janez Kavčič je v katalogu razstave, ki je bila že na ogled v Kulturnem domu Srečka Kosoveca v Sežani, Galeriji v Idriji in v Mestni galeriji v Novi Gorici, zapisal naslednje besede: *»Podobnikove barvne fotografije, ki sestavljajo cikel Tretja moč, prišuškujejo bajkam, skrivnostim, dvoumnostim in čarovnijam. Avtor je poiskal in soustvarjal motive v zapuščenih domačijah, izbranih krajinskih koticah, objektih prve svetovne vojne in ob osamelih studencih.«* Tretja moč, po Podobnikovem mnenju naj bi bila prisotna ponekod v naravi in v nekaterih ljudeh, je, kot nadaljuje Janez Kavčič, *»sinonim za čudežne sile, ki naj bi jih – po verovanju naših prednikov – prasila Nikrmana podelila izbranim krajem in kamnom. Morda je tudi drugo ime za tisto umetniško moč, ki rojeva toliko večjo ustvarjalno strast, kolikor bolj se ustvarjalcu izmika. Posnetki se zato porajajo v širokem inovativnem ter inventivnem prostoru med poetiko, simboliko in ekspresijo. Zaznamujejo jih domiselna poigravanja z motivi, scenskimi aranžmaji in sijočim kolorizmom. Kot protagonisti pripovedi in nosilci psihološke dinamike često nastopajo tudi človeške figure, konkretne osebe in njihovi portreti. Tretja moč obvladuje torej tudi ljudi, jih lahko zastira z maskami in obenem razkriva z elegantnimi pozami ženskega akta.«*

Prizorišča Podobnikovih fotografij, celo nekaterih krajinskih posnetkov, zato obstajajo nekje na meji med resničnim in sanjskim, mističnim in razpoloženskim, verističnim in pravljničnim, kar je bil tudi fotografov namen. Pri tem si je neredko pomagal tudi z nenavadnimi scenskimi postavitvami, dvojnimi osvetljevanjem posnetka, dosvetlitvami in barvnimi filtri na bliskavicah. Vselej pa mu je naravne danosti motivov, npr. pogledov v skrite koticke neokrnjene narave, ali celo zrežiranih kompozicij, ki jih je šele fotograf sam poselil z ljudmi ali predmeti, uspelo urediti v pomenski red.

Njegove fotografije se odlikujejo po perfekciji izvedbe, predvsem pa bi lahko dejali, da je Rafael Podobnik eden tistih fotografov, ki se v polni meri zavedajo pomenske vrednosti barve. Barvno lestvico na svojih fotografijah včasih namenoma tudi potencira, vendar pa barva in svetloba vselej nastopata v vlogi spodbujevalca pomenske izraznosti upodobljenih motivov, najsi so to arhaični, totemski kamni, srednjeveški svetilnik in celo drevesa, ki so v Podobnikovem fotografskem svetu pridobila simbolični pomen, najsi so to stari predmeti, odvrženi koščki kosti, sadeži, cvetovi in jamski biseri, ki jih je oblikoval v zanimivo kolažno kompozicijo, najsi gre za odseve zabrisanih sledov življenja v starih, opuščenih domačijah,

v katere je Rafael Podobnik vključeval tudi ženske akte ali pa jih je premišljeno razporejal v pokrajino, v kateri so akti prevzeli – kot meni Janez Kavčič – vlogo mitoloških Vener, poganskih nimf in praslovenske lepe Vide.

Poleg raznolikega motivnega sveta, sijočega kolorizma in značilnega kvadratnega formata posnetke zaznamujejo tudi nekateri formalni principi, ki so bolj kot fotografiji lastni slikarstvu. Podobnost s slikarstvom intenzivnih barv in likovno urejenih kompozicij je še najbolj očitna pri najnovejših fotografijah, ki jih je Rafael Podobnik združil v cikel Opleskov. Cikel še zlasti spominja na rešitve, ki jih lahko najdemo v okviru slikarstva informela. Posvečen je minevanju in propadanju starih, opuščeni domačij, ki je svoje sledove pustilo tudi na stenah, prepolnih različnih likovnih struktur, nastalih na podlagi luščenja plasti barv, s katerimi so nekdanji lastniki skrbno krasili svoje bivalne prostore. Mikavne strukture so Rafaela Podobnika pritegnile kot likovni element, vendar je tudi pri Opleskih dovolj izrazita njihova vsebinska podstat, ki se nanaša na fotografov nostalgichen in sočuten spomin na izginule čase in že dolgo pokojne ljudi. Zato bi lahko dejali, da Rafael Podobnik s predstavljenimi fotografijami dokazuje, da zna prisluhniti vsem drobnim in velikim stvarim iz svojega okolja in jih zmore splesti v pripovedno, avtorsko prepoznavno fotografsko govorico.

VALČI KAVČIČ

Rezbar samouk Janez Poljanec

Janez Poljanec se je rodil na Vojskem 12. 12. 1923. Želja po rezbarjenju je v njem klila od mladih let. Prvega rezbarja, doma iz Železnikov, je spoznal kot železar na Jesenicah. Skupaj sta ustvarjala okvirje iz vezanih bukovih plošč. Kasneje mu čas in pomanjkanje delovnega prostora nista omogočala nadaljevanja začete delo. V poznih letih življenja pa je volja po tem delu ponovno močno oživela. Pridno je začel zbirati les pri okoliških kmetih in mizarjih. Z natančnostjo ga je sušil, razžagoval, odbiral, lepil in pripravljaval lesovino za kasnejšo obdelavo. Danes izdeluje in ustvarja zase, za svojo dušo in veselje. Ob tem mu čas hitreje in lepše teče.

Večkrat je razstavljal na Bienalu likovnih ljubiteljev občine Idrija, v Domu upokojencev Jožeta Primožiča-Miklavža in v okviru predstavitevne sekcije upokojencev na idrijskem Čipkarskem festivalu.

Izhodišče njegovega oblikovanja sta les in dleto. Privlačijo ga trdost, trdnost in mehko snovi, ki se pod jekleno kovino žlebičastih dlet izoblikuje tako, kot si sam želi. Vera v naravo, lepoto, pristnost sožitja in želje po ustvaritvi lepega ga ob tem plemeniti in osebno bogati. Izbor

DOJILJA, LIPA, 1999

motivov njegovega dela je širokopotezen. Od kipov iz lesenega materiala, ki predstavljajo idrijskega rudarja, logarja, lovca, ameriškega indijanca, slovenskega Martina Krpana, orača, mater z otrokom, kmeta in kmetico, do rezbarij domačih motivov: predica, jaslice, Idrija, delavci železame, klekljarica, planinec, zimsko veselje, kmetija, konji, idrijski Škafar... Dela tudi bogato okrašene okvirje za domače čipke, ogledala in gobeline.

Dleto mu je preizkušalo že več vrst lesa. Hruška in bukev sta zelo trda, zato je delo težko, izdelki pa so zaradi zraščenosti lesnega vzorca lepi. Slovenska lipa je za tovrstno obdelavo najbolj hvaležen material. Mehkoba daje nožem lahko pot za lepo ustvarjanje. Ob izbiri vrste materiala zato izbira med mehko in barvo lesa.

Lepota likov in skladnost z motivi so rezultat njegovih izurjenih rok, potrpežljivosti in vztrajnosti pri delu. Sozvočje želje po življenju in lepem se mu tako v urah dela izpolnjujeta. Upa le, da bo to še nekaj časa trajalo, saj ima še veliko načrtov za delo, zato se vsak dan, če mu le zdravje dopušča, vrača v svoj delovni kotichek.

MAT AERTS

Punkovska energija iz Idrije

Zablujena generacija – Ultra lahko. Vinilmania, 2000

Nizozemska. Leto 1976.

Od prijatelja sem si sposodil par vinilk takrat najbolj poslušanih rock bendov: Yes, Jethro Tull, Pink Floyd, Deep Purple... S svojimi neskončnimi kitarско-klavirskimi vložki me niso prepričali.

Kot najmlajši v številčni družini, a z le enim gramofonom v dnevni sobi, sem imel možnost poslušati veliko različnih zvrsti glasbe, ki pa je bila kljub vsemu omejena na okuse mojih starejših bratov in sester. Takrat mi je bilo sedemnajst let. Začel sem iskati nekaj drugačnega, kar je v tistem času ponujala glasbena industrija. Preko glasbenih revij in fanzinov sem zasledil par člankov o novih, takrat drugačnih bendih: Ramones, Patti Smith... O njih se je govorilo kot o nečem novem, čeprav so jim novinarji komaj posvečali kaj pozornosti. Zanimanja za te glasbene prišleke ni bilo veliko, njihove plošče pa so – nenavadno za tisti čas – izhajale pri neodvisnih založbah. Pač niso bili del velike glasbene industrije. Tudi zato sem pomislil, da je prav ta zvrst glasbe tisto, kar sem takrat iskal. V lokalnih prodajalnah plošč sem neumorno ponavljal imena teh bendov in povpraševal po njihovih ploščah. Končno mi je uspelo. V nekaj tednih sem prišel do prvih posnetkov Ramonesov, Patti Smith...

Ko sem jih prvič poslušal, sem vedel, da sem našel iskano. Energija, ki sem jo pri drugih pogrešal, je bila ujeta. Prav ti glasbeniki so bili prevajalci mojih čustev v glasbo. Nekaj mesecev kasneje je bil punk rock na naslovnica vseh vidnejših časopisov po vsem svetu.

Septembra 1977 sem se odpravil na svoj prvi punkrock koncert. V časopisu sem zasledil najavo koncerta angleškega benda The Dammed, in sicer v lokalnem klubu v bližini mojega doma. Obetalo se je nekaj novega. Prvič v svojem življenju bom stal pred pravimi punk rockerji iz Londona. Iz mesta, v katerem se je takrat o tej glasbi tako zelo pisalo in bralo. Prerana leta in pomanjkljivosti javnega prometa so predstavljale glavno oviro mojemu obisku koncerta. Preostal mi je le še oče, ki je – na moje presenečenje – privolil. Prevoz tako ni bil več problem.

Tistega dne sem se oblekel še bolj punkovsko, kot sem običajno že izgledal. Standardov, kakšen naj bi bil tipičen punker, takrat namreč še ni bilo. Nase si preprosto navlekel ponošen narobe obrnjen suknjič in nanj pripel čim več zaponk. Škandalozno. V letih, ko so celo hipiji nosili obleke iz enega kosa.

Na mojo veliko srečo je bil koncert nekega mrzlega in pustega jesenskega dne, tako da sem svojo punkovsko opravo prekril s prevelikim zimskim plaščem in s tem staršem prihranil peklenske muke razočaranja ob pogledu na videz njihovega komaj sedemnajstletnega sina – punkerja.

Ko sem prispel v klub, je bil ta že povsem poln. Predvsem s publiko moje starosti. Vsi smo čakali, kaj se bo zgodilo. In se je. Nobenega nasilja ali pretepa, le tisti magični trenutek neskončne energije. Bila je v zraku. Vsi so jo čutili. Tudi jaz. To je bilo tisto, kar sem začutil že kot osemletni fant ob poslušanju bratovih plošč skupin Cream, The Beatles, Jimija Hendrixa... Sedemdeseta so bila tako zapisana na »glasbenem zemljevidu« in moja generacija je bila tista, ki je k temu pripomogla.

Idrija. 24 let pozneje.

Sem del glasbenega biznisa: včasih producent, organizator klubskih koncertov, založnik, lastnik studia, DJ..., danes predvsem tonski tehnik. Vedno sem si predstavljal, da je glasba stvar energije. Zlasti od glasbenikov, od tega, kaj, koliko in na kakšen način vložijo v glasbo, je odvisna ta energija. Energija, ki jo najdeš v vseh glasbenih zvrsteh. Ne samo novih. Če ta energija obstaja, bo vedno tam. Tudi ko jo posnameš. In to dela glasbo brezčasno.

Lansko leto so me člani punk rock skupine iz Idrije vprašali, če bi želel sodelovati pri snemanju njihove nove, tretje plošče. Privolil sem. Imajo energijo. Plošča je izšla 15. marca 2000.

Iz angleščine prevedla Ksenija Šabec

Bajtova fotografska zbirka v Mestnem muzeju Idrija

KARMEN SIMONIČ
MERIC

Mestni muzej Idrija hrani v svojih depojih tudi obsežno zbirko fotografij in fotografskih plošč, ki jih izdelal fotograf Srečko Bajt. Gradivo je v sedemdesetih letih 20. stoletja muzeju zapustila Bajtova hči Marija.

Gradivo je danes pregledno urejeno. Fotografske plošče so inventarizirane in ustrezno shranjene. Napravljena sta dva seznama gradiva, prvi seznam vsebuje popis fotografij, ki jih Mestni muzej hrani v fototeki, drugi seznam pa vsebuje popis fotografskih plošč. Oba tako nudita vpogled v Bajtovo fotografsko zbirko. Seznama hrani Mestni muzej Idrija.

Pričujoči prispevek vsebinsko dopolnjuje članek Idrijski fotograf Srečko Bajt, objavljen v Idrijskih razgledih XLV • 2000/1, avtorice Karmen Simonič Mervic.

Zbirka fotografskega gradiva iz fototeke Mestnega muzeja Idrija

Za pripravo seznama fotografskega gradiva sta bila uporabljena vira: Fototeka Mestnega muzeja Idrija – splošni seznam od št. 1565 do št. 1762, X. zvezek in Fototeka Mestnega muzeja Idrija – splošni seznam od št. 1763 do št. 1923, XI. zvezek. Nastal je obsežen seznam gradiva, ki je zajet v tabelarni obliki.

V tabeli so zajeti naslednji podatki:

- zaporedna številka;
- številka kartona fototeke Mestnega muzeja Idrija;
- podatek o avtorstvu fotografije ali razglednice;
- naslov fotografije ali razglednice (povzeto po Splošnem seznamu);

- število razglednic ali fotografij, prilepljenih na posameznem kartonu (Število razglednic je zapisano glede na stanje kartona, saj se zapis v Splošnem seznamu ne ujema s stanjem na kartonih);
- s krepkim tiskom so označene fotografije, izdelane v obliki razglednice;
- povezava med zbirko fotografskih plošč in fototeko;
- v opombah tudi podatek o manjkajočem kartonu.

Iz tabele je razvidno, da je v kartoteki Mestnega muzeja Idrija, ki obsega po zapisu v splošnem seznamu 1923 kartonov, 174 kartonov z fotografijami in razglednicami, ki jih je muzeju podarila Bajtova hči Marija, kar predstavlja 9 % fotografskega gradiva fototeke.

S pregledom gradiva, shranjenega v fototeki Mestnega muzeja Idrija, smo prišli do zanimivih ugotovitev:

1. Fotografije in razglednice so na kartone prilepljene, zato ni mogoče z gotovostjo trditi, kdo je avtor. Ugotavljanje avtorstva onemogoča tudi dejstvo, da fotografije, nastale v dvajsetih letih 20. stoletja, na splošno nimajo na zadnji strani zapisa avtorstva.
2. V fototeki manjka 34 kartonov z gradivom, ki ga je podarila Bajtova hči Marija.
3. Zapisano število fotografij na kartonu se ujema z dejanskim stanjem na kartonu, ne pa z zapisom v Splošnem seznamu fototeke. Pri manjkajočih kartonih je povzeto število po Splošnem seznamu fototeke ali pa število ni navedeno.
4. Glede na prej napisano v točki 3 seznam fotografskega gradiva iz fototeke Mestnega muzeja Idrija vsebuje 348 fotografij in razglednic.
5. Fotografije, izdane v obliki razglednice, so v tabeli zapisane s poudarjenimi črkami. Iz naštetega je

razvidno, da so skoraj vsa naselja v bližnji okolici Idrije imela svojo razglednico.

6. S primerjavo obeh seznamov, tj. Seznama fotografskega gradiva fototeke Mestnega muzeja Idrija in Seznama fotografskih plošč iz zapuščine Srečka Bajta, lahko zaključimo, da se je morda začel Bajt s fotografiranjem ukvarjati že v času med 1. svetovno vojno, saj so ohranjene fotografske plošče, npr. Snežni kipi na Šolskem trgu l. 1916 (fotografska plošča 215) in fotografija (fototeka 1635), vendar brez zapisa o avtorstvu dela. Gre predvsem za sklepanje, ki pa ga zaenkrat še noben pisni vir ne potrjuje. Nepojasnjeno še vedno ostaja, kje se je Bajt naučil fotografirati in od kod mu fotografska oprema.
7. Seznam fotografskega gradiva iz fototeke Mestnega muzeja Idrija nesporno priča o pomenu Srečka Bajta kot kronista dogajanja v Idriji in njeni okolici.
8. Primerjava vsebine obeh seznamov in avtorstva posameznih del bi bila bistveno lažja, če bi iz obstoječih fotografskih plošč izdelali pozitivne.

Zbirka fotografskih plošč iz zapuščine Srečka Bajta

Zbirka fotografskih plošč fotografa Srečka Bajta v Mestnem muzeju Idrija obsega 243 plošč. Plošče so različnih dimenzij, med njimi pa prevladujejo plošče velikosti 15 cm x 10 cm. Ta format ustreza tudi velikosti razglednice.

Plošče so na novo oštevilčene, vsaka je posamezno shranjena v kartonastem ovitku in opremljena z osnovnimi podatki: naslov vsebine, zaporedna številka, morebitna povezava s fototeko, avtorstvo, t.j. Srečko Bajt, in morebitne opombe, kot je nalomljeno ali poškodovano steklo. Del zbirke je tudi seznam, ki omogoča hitrejši in lažji vpogled v vsebino zbirke fotografskih plošč Srečka Bajta brez brskanja po samih fotografskih ploščah.

Pri pregledu celotne zbirke fotografskih plošč smo prišli do naslednjih zaključkov:

1. Motivno so prizori, ujeti na fotografsko ploščo, zelo različni in pestri, prevladuje dokumentarna fotografija, portretov je malo. V zbirki je 243 plošč,

ki so inventarizirane in opremljene z zaporedno številko.

2. Večina motivov sodi v dvajseta in trideseta leta 20. stoletja.
3. Bogata vsebina fotografskih plošč odpira nove možnosti raziskovanja zgodovine Idrije in njene bližnje okolice.
4. Med fotografskimi ploščami so glede na motiviko, velikost formata 24 cm x 18 cm in čas, v katerem so nastali (čas Avstro-Ogrske pred 1. svetovno vojno), primerki, ki jim ne bi mogli pripisati avtorstva Srečka Bajta.
5. Med prej omenjenimi primerki je fotografska plošča, na kateri je podpisan Josip Pelikan, zato se postavlja vprašanje, kako so primerki plošč zašli med Bajtove fotografske plošče.
6. Fotografske plošče so bile pred inventarizacijo shranjene v kartonastih škatlah, večina plošč je dobro ohranjenih, redke so poškodovane, kar je razvidno tudi v rubriki opombe v seznamu fotografskih plošč.
7. Med pregledom posameznih fotografskih plošč smo poskušali poiskati tudi ustrezen posnetek v fototeki, kar je razvidno iz podatkov v rubriki Povezava – fototeka. Za natančnejši pregled bi bilo potrebno iz fotografskih plošč napraviti pozitivne, ki bi omogočali lažje iskanje in primerjanje fotografij med seboj.
8. Izdelava pozitivov bi bila dobrodošla tudi zato, da bi lažje ocenili dokumentarno in deloma umetniško vrednost Bajtove fotografske zapuščine.
9. Pri nekaterih naslovih vsebine fotografske plošče so napisani vprašaji, ker je iz vsebine negativa težko razbrati pravo vsebino. Tudi ta problem bi rešili z izdelavo pozitivov.

Zaključek

Bajtova zbirka je obsežna in je zares pravi vir informacij o življenju, dogodkih v času dvajsetih in tridesetih let 20. stoletja. Mnogo fotografskega gradiva, katerega avtor je Srečko Bajt, je bilo uporabljeno kot slikovno gradivo v reviji Idrijski razgledi in v razstavljenih muzejskih zbirkah Mestnega muzeja Idrija. Zbrana in inventarizirana zbirka fotografskih plošč in morebitna izdelava pozitivov bi omogočila pravilno avtorizacijo fotografij, kar si Srečko Bajt tudi zasluži. Izdelana seznama pa nudita morebitnemu raziskovalcu preteklosti hitrejši vpogled v depoje mestnega muzeja.

Znanstvene in strokovne objave v letu 1999

Uredništvo želi spremenjati znanstveno in strokovno delo raziskovalcev in strokovnjakov z Idrijskega in Cerkljanskega. Bibliografsko bero iz let 1997 in 1998 smo objavili v 1. in 2. številki letnika 1999. Ker se zavedamo, da pričujoči seznam ni popoln, se avtorjem, ki jih ni v seznamu, opravičujemo in jih prosimo, da nam sporočijo svoje bibliografske podatke, ki jih bomo z veseljem vključili v prihodnje preglede.

1. Vrabc, Marko, ČAR, Jože, Veber, Igor. Kinematika šoštanskega preloma v območju velenjskega bazena z vidika pod površinskih podatkov in analize paleonapetosti. V: Horvat, Aleksander (ur.). 14. Posvetovanje slovenskih geologov [Ljubljana, 25. marec, 1999]. Povzetki referatov, (Geološki zbornik, 14). Ljubljana: Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za geologijo, 1999. 14, str. 55–57. [COBISS-ID 165726]

2. Šturm, Sašo, Mirtič, Breda, ČAR, Jože. Pridobivanje stekla v zahodni Sloveniji v 18. stoletju. V: Horvat, Aleksander (ur.). 14. Posvetovanje slovenskih geologov [Ljubljana, 25. marec, 1999]. Povzetki referatov, (Geološki zbornik, 14). Ljubljana: Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za geologijo, 1999, str. 50. [COBISS-ID 13997095]

3. HLADNIK, Milan. Schur norms of bicirculant matrices. Linear algebra appl., 1999, let. 286, št. 1–3, str. 261–272. [COBISS-ID 8512345]

HLADNIK, Milan, Marušič, Dragan, Pisanski, Tomaž. Cyclic Haar graphs. Prepr. ser. – Univ. Ljubl. Inst. Math., 1999, let. 37, št. 662, str. 1–15. [COBISS-ID 8984153]

4. Pungerčar, Jože, KRIŽAJ, Igor, Liang, Ning-Sheng, Gubenšek, Franc. An aromatic, but not a basic, residue is involved in the toxicity of group-II phospholipase A₂ neurotoxins. Biochem. j. (Lond., 1984), 1999, vol. 341, str. 139–145. [COBISS-ID 14210343]

Turk, Boris, Dolenc, Iztok, Lenarčič, Brigita, KRIŽAJ, Igor, Turk, Vito, Bieth, Joseph, Bj'rk, Ingemar. Acidic pH as a physiological regulator of human cathepsin L activity. Eur. j. biochem., 1999, vol. 259, str. 926–932. [COBISS-ID 13978151]

5. Čopič, Alenka, Vučemilo, Nataša, Gubenšek, Franc, KRIŽAJ, Igor. Identification and purification of a novel receptor for secretory phospholipase A₂ in porcine cerebral cortex. J. biol. chem., 1999, vol. 274, str. 26315–26320. [COBISS-ID 14328359]

Leonardi, Adrijana, Aragon-Ortiz, Federico, Gubenšek, Franc, KRIŽAJ, Igor. Partial primary structure of a fibrinogenase from the venom of the

snake Lachesis stenophrys. J. chromatogr., 1999, vol. A852, str. 237–243. [COBISS-ID 14328103]

Anderluh, Gregor, KRIŽAJ, Igor, Širukelj, Borut, Gubenšek, Franc, Maček, Peter, Pungerčar, Jože. Equinatoxins, pore-forming proteins from the sea anemone *Actinia equina*, belonging to a multigene family. Toxicon (Oxford), 1999, vol. 37, str. 1391–1401. [COBISS-ID 14178343]

KRIŽAJ, Igor, Vučemilo, Nataša, Čopič, Alenka, Gubenšek, Franc. Discovery of a novel receptor for secretory phospholipases A₂ in porcine brain; presented at FEBS'99, 26th Meeting of the Federation of European Biochemical Societies, Nice, June 19–24, 1999. Biochimie (Paris), 1999, vol. 81, suppl. 6, str. S222. [COBISS-ID 14181671]

Drobnič-Košorok, Marinka, Nemeč, Alenka, Zrimšek, Petra, KRIŽAJ, Igor, Kos, Janko, Juntos, Polonca, Pavlica, Zlatko. Canine cathepsin B in normal and pathologic conditions; presented at FEBS'99, 26th Meeting of the Federation of European Biochemical Societies, Nice, June 19–24, 1999. Biochimie (Paris), 1999, vol. 81, suppl. 6, str. S327. [COBISS-ID 14181927]

Drobnič-Košorok, Marinka, Nemeč, Alenka, Zrimšek, Petra, Juntos, Polonca, KRIŽAJ, Igor. Immunohistochemical studies of cathepsin B in dog mammary gland tumors. V: Ferjan, Ilonka (ur.), Kržan, Mojca (ur.), Stanovnik, Lovro (ur.), Čarman-Kržan, Marija (ur.). Life Sciences Conference 1999 and Congress of Slovenian Pharmacological Society, Gozd Martuljek, Slovenia, September 18–22, 1999. Book of abstracts and programme. Ljubljana: Slovenian Pharmacological Society, 1999, str. 36. [COBISS-ID 660090]

6. Čopič, Alenka, Paris, Alenka, Vučemilo, Nataša, Gubenšek, Franc, KRIŽAJ, Igor. The molecular basis of presynaptic neurotoxicity of ammodytin C. V: Ferjan, Ilonka (ur.), Kržan, Mojca (ur.), Stanovnik, Lovro (ur.), Čarman-Kržan, Marija (ur.). Life Sciences Conference 1999 and Congress of Slovenian Pharmacological Society, Gozd Martuljek, Slovenia, September 18–22, 1999. Book of abstracts and programme. Ljubljana: Slovenian Pharmacological Society, 1999, str. 84. [COBISS-ID 14565671]

7. Frangež, Robert, KRIŽAJ, Igor, Gubenšek, Franc, Šuput, Dušan. Effects of ammodytin L on miniature and endplate potentials in neuromuscular junction of frog *M. cutaneus pectoris*. V: Ferjan, Ilonka (ur.), Kržan, Mojca (ur.), Stanovnik, Lovro (ur.), Čarman-Kržan, Marija (ur.). Life Sciences Conference 1999 and Congress of Slovenian Pharmacological Society, Gozd Martuljek, Slovenia, September 18–22, 1999. Book of abstracts and programme. Ljubljana: Slovenian Pharmacological Society, 1999, str. 90. [COBISS-ID 661626]

8. Čopič, Alenka, Poljšak-Prijatelj, Mateja, Kuret, Jošt, KRIŽAJ, Igor. Subcellular localization of high-affinity binding proteins for ammodytoxin C in porcine cerebral cortex. V: Protein, lipid and membrane traffic: pathways and targeting : June 7-19, 1999, Institut d'Etudes Scientifiques Cargèse, Corsica, France. [S.l.] : NATO Advanced Study Institute, 1999. [COBISS-ID 14213415]
9. Pungercar, Jože, KRIŽAJ, Igor, Anderlüh, Gregor, Ivanovski, Gabriela, Gubenšek, Franc. Site-directed mutagenesis of the C-terminal part of ammodytoxin A, a presynaptically toxic phospholipase A₂ from *Vipera ammodytes* : presented at 13th European Symposium on Animal, Plant and Microbial Toxins, London, England, April 19-22, 1998, Toxicon (Oxford), 1999, vol. 37, str. 266-267. [COBISS-ID 13148967]
10. KRIŽAJ, Igor, Vučemilo, Nataša, Čopič, Alenka, Gubenšek, Franc. Identification and purification of a receptor for ammodytoxin from porcine brain cortex : presented at 13th European Symposium on Animal, Plant and Microbial Toxins, London, England, April 19-22, 1998, Toxicon (Oxford), 1999, vol. 37, str. 276-277. [COBISS-ID 13149223]
- KRIŽAJ, Igor, Čopič, Alenka, Pariš, Alenka, Vučemilo, Nataša, Gubenšek, Franc. Novel receptors for secretory phospholipases A₂ discovered in porcine cerebral cortex : [invited talk]. V: LAH, Tamara (ur.), TURK, Tom (ur.), Dolinar, Marko (ur.). 3. Srečanje slovenskega biokemijskega društva z mednarodno udeležbo = 3. Meeting of the Slovenian Biochemical Society with International Participation, Portorož, 25.-29. september, 1999, Zbornik povzetkov. [Ljubljana: Slovensko biokemijsko društvo, 1999], str. 85. [COBISS-ID 14377511]
11. KRIŽAJ, Igor, Čopič, Alenka, Vučemilo, Nataša, Pariš, Alenka, Gubenšek, Franc. On the molecular mechanism of action of ammodytoxin, a presynaptically neurotoxic phospholipase A₂. V: International Conference on Phospholipase A₂, Berlin, May 26-29, 1999, Abstract book. [S.l.: s.n.], 1999. [COBISS-ID 14178087]
12. LESKOVEC, Ivana. Ti kraji skrivajo še marsikaj zanimivega : Ivana Leskovec. Gea (Ljublj.), oktober 1999, letn. 9, št. 10, str. 4-5, portret. [COBISS-ID 3485595]
13. Placer, Ladislav, Skaberne, Dragomir, MĹAKAR, Ivan. Strukturni pomen vrtnice LK-1/88 v Nadgorici pri Ljubljani = Structural meaning of the borehole LK-1/88 at Nadgorica by Ljubljana, Slovenia. Geologija, 1999 [tisk. 2000], 42, str. 215-218. [COBISS-ID 606805]
14. Kogovšek, Janja, Knez, Martin, Mihevc, Andrej, PETRIČ, Metka, Slabe, Tadej, Šebela, Stanka. Military training area in Kras (Slovenia). Environ. geol. (Berl.), 1999, letn. 38, št. 1, str. 69-76, ilustr. [COBISS-ID 12065837]
15. PETRIČ, Metka. Hidrogeološke enote. V: Ogorelec, Breda (ur.), Mastnak, Matjaž (ur.), Bartol, Blanka, Debelak, Marjan, Dvorščak, Ksenija, Gale, Marija, Glažar, Nevenka, Globevnik, Lidija, Gorkič, Mirjam, Habič, Špela, Kavaš, Damjan, Mastnak, Matjaž, Mihevc, Andrej, Murn, Ana, Ogorelec, Breda, PETRIČ, Metka, Polak, Slavko, Povž, Meta, Simonič, Anton, Slabe, Anamarija, Žnidaršič, Bojan. Regijski park Snežnik : izhodišča za načrt upravljanja. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za varstvo narave, 1999, str. 21-25. [COBISS-ID 13272877]
16. PETRIČ, Metka. Gospodarjenje z vodami. V: Ogorelec, Breda (ur.), Mastnak, Matjaž (ur.), Bartol, Blanka, Debelak, Marjan, Dvorščak, Ksenija, Gale, Marija, Glažar, Nevenka, Globevnik, Lidija, Gorkič, Mirjam, Habič, Špela, Kavaš, Damjan, Mastnak, Matjaž, Mihevc, Andrej, Murn, Ana, Ogorelec, Breda, PETRIČ, Metka, Polak, Slavko, Povž, Meta, Simonič, Anton, Slabe, Anamarija, Žnidaršič, Bojan. Regijski park Snežnik : izhodišča za načrt upravljanja. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za varstvo narave, 1999, str. 64. [COBISS-ID 13273133]
17. PETRIČ, Metka. Oskrba s pitno vodo. V: Ogorelec, Breda (ur.), Mastnak, Matjaž (ur.), Bartol, Blanka, Debelak, Marjan, Dvorščak, Ksenija, Gale, Marija, Glažar, Nevenka, Globevnik, Lidija, Gorkič, Mirjam, Habič, Špela, Kavaš, Damjan, Mastnak, Matjaž, Mihevc, Andrej, Murn, Ana, Ogorelec, Breda, PETRIČ, Metka, Polak, Slavko, Povž, Meta, Simonič, Anton, Slabe, Anamarija, Žnidaršič, Bojan. Regijski park Snežnik : izhodišča za načrt upravljanja. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za varstvo narave, 1999, str. 105-110. [COBISS-ID 13273389]
18. PETRIČ, Metka. Hidrogeologija Krasa. V: Likar, Vojislav (ur.), Žalik Huzjan, Milojka (ur.), Culiberg, Metka, Kranjc, Andrej, Kras : pokrajina, življenje, ljudje. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1999, str. 55-63, ilustr. [COBISS-ID 13581613]
19. Xiaoping, Chen, Gabrovšek, Franci, Chuxing, Huang, Yuzhang, Jin, Knez, Martin, Kogovšek, Janja, Hong, Liu, PETRIČ, Metka, Mihevc, Andrej, Otomičar, Bojan, Slabe, Tadej, Mengxiang, Shi, Šebela, Stanka, Wenqing, Wu, Shouyue, Zhang, Zupan-Hajna, Nadja. South China karst, (Zbirka ZRC, 19). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Založba ZRC, 1998. - Zv. <1->, ilustr. ISBN 961-6182-68-4. [COBISS-ID 79955456]
20. Bartol, Blanka, Debelak, Marjan, Dvorščak, Ksenija, Gale, Marija, Glažar, Nevenka, Globevnik, Lidija, Gorkič, Mirjam, Habič, Špela, Kavaš, Damjan, Mastnak, Matjaž, Mihevc, Andrej, Murn, Ana, Ogorelec, Breda, PETRIČ, Metka, Polak, Slavko, Povž, Meta, Simonič, Anton, Slabe, Anamarija, Žnidaršič, Bojan, Ogorelec, Breda (ur.), Mastnak, Matjaž (ur.). Regijski park Snežnik : izhodišča za načrt upravljanja. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za varstvo narave, 1999, 181 str., tabele, zvd. [COBISS-ID 648334]
21. Gabrovšek, Franci, Knez, Martin, Kogovšek, Janja, Kranjc, Andrej, Mihevc, Andrej, Otomičar, Bojan, PETRIČ, Metka, Pipan, Tanja, Slabe, Tadej, Šebela, Stanka, Zupan Hajna, Nadja. Sedma mednarodna krasoslovna šola »Klasični kras«, 27. do 30. junija: Jame brez stropa. Postojna 1999, Postojna, 1999. [COBISS-ID 13287469]
22. PIŠLJAR, Marko. Odvisnost od alkohola in urgentna stanja. V: Romih, Janez (ur.), Žmitek, Andrej (ur.). Urgentna stanja v psihijiatriji : [zbornik], Begunje, 16. in 17. oktober 1998, Begunje: Psihiatrična bolnišnica, 1999, str. 101-111. [COBISS-ID 9904345]
23. PIŠLJAR, Marko, Lazar, Anka. Treatment of alcoholics who suffer from depression. V: Knjiga sažetaka. [Zagreb: Hrvatsko psihijatrijsko društvo, 1999], str. 43. [COBISS-ID 10663897]
24. REŽUN, Bojan, DIZDAREVIČ, Tatjana. Zapiralna dela v RŽS Idrija s tehnologijo injektiranja. RMZ-mater, geoenviron., 1999, let. 46, št. 2, str. 303-310, skice. [COBISS-ID 138335]

VIR: VZAJEMNA BAZA PODATKOV COBISS/COBIB
PRIPRAVIL JOŽE JANEŽ

Kazalo

KARMEN SIMONIČ
MERICIdrijskih razgledov
1991–1999

Idrijski razgledi niso le branje za kratek čas, njihova vsebina je globlja in trajnejša. Mnogim služi za iskanje informacij, predvsem vsebin, ki so vezane na lokalno zgodovino in dogajanje v idrijsko-cerkljanskem prostoru. Zato je dobrodošlo, da ima morebitni iskalec vpogled v objavljeno gradivo, ki ga prinašajo Idrijski razgledi.

V času izhajanja Idrijskih razgledov sta bili izdelani dve kazali, ki pregledno in dokumentirano predstavljata vsebino revije. Prvo kazalo, ki ga je pripravil Tomaž Pavšič, obsega predstavljene vsebine od začetkov izhajanja Idrijskih razgledov v letu 1956 do leta 1980. Objavljeno je v zborniku za leto 1981–1983. Drugi vodnik po vsebini Idrijskih razgledov sta pripravila Jože Janež in Ivana Leskovec in daje vpogled v gradivo objavljeno v letih 1981 do 1990. Objavljeno je v Idrijskih razgledih XXXVI • 1991/2. Pričujoče kazalo je nadaljevanje dosedanje predstavitve objavljenega gradiva in zajema čas izhajanja Idrijskih razgledov v letih od 1991 do 1999. V tem času je bilo izdanih 12 izvodov revije, ki skupaj prinašajo 1751 strani branja ali povprečno 146 strani na številko. Število strani se po posameznih številkah giblje od 96 do 190.

V prvem delu so kronološko glede na izhajanje naštetih tisti, ki so bili aktivno udeleženi pri pripravi posameznih števil. Revijo še vedno ustvarjajo sodelavci, ki za to delo ne prejemajo nobenega honorarja. Idrijski razgledi so v tem času trikrat zamenjali zunanjo obliko, ohranili in dogradili pa so vsebino, ki zajema različne teme, kar je najbolje razvidno iz drugega dela, ki ga sestavlja kazalo idrijskih razgledov. V letih od 1991–1999 je bilo objavljenih 398 različnih prispevkov, ki jih je napisalo 169 avtorjev.

V že omenjenem drugem delu kazalo vsebuje razdelitev člankov po abecedno razvrščenih tematikah. Znotraj tematike so članki urejeni po abecednem redu glede na priimek avtorja in označeni z zaporedno številko. Poleg avtorja in naslova dopolnjuje informacijo še številka revije, v kateri je članek objavljen in številko strani, kjer članek najdemo. V zadnjem delu kazalo dopolnjuje še poimenski seznam avtorjev s seznamom zaporednih števil njihovih člankov.

pregled izhajanja

letnik	za leto	zvezek	leto izida	strani	naklada
XXXVI	1991	1991/1	1991	135	1100
XXXVI	1991	1991/2	1992	163	1000
XXXVII	1992	1992/1–2	1993	171	1000
XXXVIII	1993	1993	1994	141	1000
XXXIX	1994	1994	1995	147	1000
XL	1995	1995	1995	167	1000
XLI	1996	1996/1	1996	96	1000
XLI	1996	1996/2	1997	143	1000
XLII	1997	1997/1	1997	119	1000
XLII	1997	1997/2	1998	173	1000
XLIII	1998	1998/1–2	1999	190	1000
XLIV	1999	1999/1	1999	106	1000
XLIV	1999	1999/2	1999	134	1000

uredništvo

	XXXVI • 1991/1
glavna urednica	Ivana Leskovec
odgovorni urednik	Samo Bevk
literarni urednik	Jože Janež
tehnični urednik	Franjo Jereb, Rudi Skočir
lektorica	Slavica Bric
uredniški odbor	Jože Bavcon, Jurij Bavdaž, Samo Bevk, Jože Čar, Jože Janež, Franjo Jereb, Janez Kavčič, Ivana Leskovec, Jože Pfeifer, Rudi Skočir, Filip Šemrl, Milan Trušnovec
	XXXVI • 1991/2
glavna urednica	Ivana Leskovec
odgovorni urednik	Samo Bevk
literarni urednik	Jože Janež
tehnični urednik	Franjo Jereb, Rudi Skočir
lektorica	Slavica Makuc Bric
uredniški odbor	Jože Bavcon, Jurij Bavdaž, Samo Bevk, Jože Čar, Jože Janež, Franjo Jereb, Janez Kavčič, Ivana Leskovec, Rudi Skočir, Filip Šemrl, Milan Trušnovec
	XXXVII • 1992/1–2
glavna urednica	Ivana Leskovec
odgovorni urednik	Samo Bevk
literarni urednik	Jože Janež
tehnični urednik	Franjo Jereb, Rudi Skočir
lektorica	Slavica Makuc Bric
uredniški odbor	Jože Bavcon, Jurij Bavdaž, Samo Bevk, Jože Čar, Jože Janež, Franjo Jereb, Janez Kavčič, Ivana Leskovec, Rudi Skočir, Igor Šebenik, Filip Šemrl, Milan Trušnovec
	XXXVIII • 1993, XXXIX • 1994
glavna urednica	Ivana Leskovec
odgovorni urednik	Samo Bevk
literarni urednik	Jože Janež
tehnični urednik	Franjo Jereb, Rudi Skočir
lektorica	Slavica Makuc Bric
uredniški odbor	Jože Bavcon, Samo Bevk, Jože Čar, Jože Janež, Franjo Jereb, Janez Kavčič, Romana Kokošar, Ivana Leskovec, Rudi Skočir, Igor Šebenik, Filip Šemrl, Gorazd Trušnovec, Milan Trušnovec
	XL • 1995
glavna urednica	Ivana Leskovec
odgovorni urednik	Samo Bevk
literarni urednik	Jože Janež
oblikovanje naslovnice	Milan Trušnovec
lektorica	Slavica Makuc Bric
uredniški odbor	Jože Bavcon, Samo Bevk, Jože Čar, Jože Janež, Janez Kavčič, Romana Kokošar, Ivana Leskovec, Rudi Skočir, Igor Šebenik, Filip Šemrl, Gorazd Trušnovec, Milan Trušnovec

- glavna in odgovorna urednica Ivana Leskovec
 literarni urednik Jože Janež
 oblikovanje naslovnice in tehnične ureditev Božo Kralj
 lektorica Slavica Makuc Bric
 uredniški odbor Jože Bavcon, Samo Bevk, Jože Čar, Jože Janež, Janez Kavčič, Romana Kokošar, Ivana Leskovec, Rudi Škočir, Filip Šemrl, Gorazd Trušnovec, Milan Trušnovec
- XLI • 1996/2
 glavna in odgovorna urednica Ivana Leskovec
 To številko so uredili Jože Čar, Janez Kavčič in Jože Janež
 literarni urednik Jože Janež
 Likovne priloge Milan Trušnovec
 oblikovanje naslovnice in tehnične ureditev Božo Kralj
 lektorica Slavica Makuc Bric
 uredniški odbor Jože Bavcon, Samo Bevk, Jože Čar, Jože Janež, Janez Kavčič, Romana Kokošar, Ivana Leskovec, Karmen Simonič Mervic, Rudi Škočir, Filip Šemrl, Gorazd Trušnovec, Milan Trušnovec
- XLII • 1997/1
 odgovorna urednica Ivana Leskovec
 glavni urednik Janez Kavčič
 literarni urednik Jože Janež
 Številko vsebinsko pripravil Jože Čar
 oblikovalka in tehnična urednica Heda Petrič Moravec
 lektorica Slavica Makuc Bric
 uredniški odbor Jože Bavcon, Samo Bevk, Jože Čar, Jože Janež, Janez Kavčič, Romana Kokošar, Ivana Leskovec, Karmen Simonič Mervic, Heda Petrič Moravec, Filip Šemrl, Gorazd Trušnovec, Milan Trušnovec
- XLII • 1997/2
 odgovorna urednica Ivana Leskovec
 glavni urednik Janez Kavčič
 literarni urednik Jože Janež
 Številko vsebinsko pripravil Jože Čar
 oblikovalka in tehnična urednica Heda Petrič Moravec
 lektorica Slavica Makuc Bric
 uredniški odbor Jože Bavcon, Samo Bevk, Jože Čar, Jože Janež, Janez Kavčič, Romana Kokošar, Ivana Leskovec, Karmen Simonič Mervic, Heda Petrič Moravec, Filip Šemrl, Gorazd Trušnovec, Milan Trušnovec
- XLIII • 1998/1–2
 odgovorna urednica Ivana Leskovec
 glavni urednik Jože Janež
 literarni urednik Jože Janež
 Številko uredili Jože Janež, Jože Čar, Janez Kavčič
 oblikovalka in tehnična urednica Heda Petrič Moravec
 lektorica Slavica Makuc Bric
 uredniški odbor Jože Bavcon, Samo Bevk, Milan Cvelbar, Jože Čar, Jože Janež, Janez Kavčič, Romana Kokošar, Ivana Leskovec, Karmen Simonič Mervic, Heda Petrič Moravec, Ksenija Šabec, Filip Šemrl, Gorazd Trušnovec
- XLIV • 1999/1
 odgovorna urednica Ivana Leskovec
 glavni urednik Jože Janež
 literarni urednik Jože Janež
 oblikovalka in tehnična urednica Heda Petrič Moravec
 lektorica Slavica Makuc Bric
 uredniški odbor Jože Bavcon, Samo Bevk, Milan Cvelbar, Jože Čar, Jože Janež, Janez Kavčič, Romana Kokošar, Ivana Leskovec, Karmen Simonič Mervic, Heda Petrič Moravec, Ksenija Šabec, Filip Šemrl, Gorazd Trušnovec
- XLIV • 1999/2
 odgovorna urednica Ivana Leskovec
 glavni urednik Jože Janež
 literarni urednik Jože Janež
 oblikovalka in tehnična urednica Heda Petrič Moravec
 lektoriranje Slavica Makuc Bric, Romana Kokošar
 uredniški odbor Jože Bavcon, Samo Bevk, Milan Cvelbar, Jože Čar, Jože Janež, Janez Kavčič, Romana Kokošar, Ivana Leskovec, Karmen Simonič Mervic, Heda Petrič Moravec, Ksenija Šabec, Filip Šemrl, Gorazd Trušnovec

kazalo

Arheologija

1. Svoljšak Drago	Mousterienska »koščena piščal«, 156–157	XLII • 1997/2
2. Turk Ivan	Divje babe I, 145–146	XXXVII • 1992/1–2
3. Turk Ivan, Kniflic-Lander Dragica	Nove najdbe in odkritja v Divjih babah I, 3–8	XLI • 1996/1

Arhivistika

4. Pirc Janez	Državno centralni rudarski arhiv v Banski Štiavnici, 29–30	XLIV • 1999/2
5. Pirc Janez	Idrijski arhiv, 120–122	XLIV • 1999/2

Arhitektura in krajinska arhitektura

6. Boškovič Bogo	Ob prenovi Švice, 81–85	XLII • 1997/1
7. Koder Cveto	Idejna rešitev ureditvenega načrta UTA, 27–35	XLII • 1997/1
8. Koder Cveto	O idrijski arhitekturi, 89–90	XLII • 1997/2
9. Podrecca Boris	Prenova Mestnega trga	XLIV • 1999/2
10. Simonič Tanja	Zeleni sistem Idrije, 6–9, 140–145	XL • 1995
11. Trušnovec Gorazd	Idejna rešitev ureditvenega načrta UTA, 9–12	XLII • 1997/2

Bibliografija

12.	Znanstvene in strokovne objave 1997 in 1998, 99–101	XLIV • 1999/1
13.	Znanstvene in strokovne objave 1997 in 1998 – dopolnitev, 126–131	XLIV • 1999/2
14. Janež Jože, Leskovec Ivana	Bibliografija, kazalo Idrijskih razgledov 1981–1990, 119–129	XXXVI • 1991/2

Domoznastvo

15. Beričič Marijan	Paberki iz zgodovine klekljanja in trgovanja z idrijsko čipko, 70–73	XLIV • 1999/1
16. Bratina Patricija	Jelenšek nad Godovičem – prazgodovinska naselbina z nekropolo, 109–110	XXXIX • 1994
17. Kavčič Janez	Mnenja: Gornja mlaka, 77	XLI • 1996/2
18. Leskovec Ivana	Iz fotografske delavnice Franca Peternelja, 29–31	XXXVIII • 1993
19. Majnik Stanko	Skladišče razstreliva, 68–69	XLIV • 1999/1
20. Naglič Miha	Žiri se predstavijo: Kako čez grič, 34–39	XXXVIII • 1993
21. Pavlič Slavica	Kratek opis Godoviča	XLII • 1997/1
22. Pavšič France	Gorenja mlaka in Spodnja Idrija, 94–95	XLII • 1997/2
23. Prezelj Viktor	Mostovi v Laznicah, 69–71	XXXVI • 1991/1
24. Reven Rasto, Troha Rudi	Kdo je rešil zemljiško knjigo? 117–118	XXXIX • 1994
25. Rupnik Veronika	Začetki kulturnega dogajanja v Črnem Vrhu, 102–117	XLIII • 1998/1–2
26. Šabec Ksenija	Anekdote pripovedane v idrijskem govoru, 86–89	XXXVIII • 1993
27. Terpin Raško	Ob 500-letnici Idrije: O nekem knapovskem življenju, 37–40	XXXVI • 1991/1
28. Terpin Rafael	Preobrazba ta novega placa, 5–14	XLIV • 1999/1
29. Terpin Rafael	Ferjančičeva zgodba, 3–11	XXXIX • 1994
30. Terpin Raško	Razmišljanje o idrijski rudarski hiši, 45–54	XXXVII • 1992/1–2
31. Terpin Raško	O Kosovi hiši na Luži (hiša št. 189/206), 57–62	XXXVII • 1992/1–2
32. Terpin Raško	Marijin vrtec, 118–123	XLIII • 1998/1–2
33. Terpin Raško	Nikova, 37–45	XL • 1995
34. Terpin Raško	Ulica svete Barbare pred letom 1945, 106–115	XLIII • 1997/2
35. Terpin Raško	Še o Švici, 93	XLII • 1997/2
36. Terpin Raško	Še enkrat o Mlakah, 47	XLIV • 1999/1
37. Terpin Raško	Mnenja: Dolenja ali Gorenja mlaka, 76	XLI • 1996/2
38. Terpin Raško	Mnenja: Perkmandelc, 77	XLI • 1996/2
39. Vidic Grah Anita	Prenova stavbe Kosovelova 8 ali moja zgodba o Švici, 73–80	XLII • 1997/1

Društva in organizacije

40. Bezeljak Jelka	Ekstribri slovenskih knjižnic in knjižničarjev, 180	XLIII • 1998/1–2
41. Leskovec Ivana	Muzejsko društvo v preteklih dveh letih, 142–143	XXXVI • 1991/2
42. Vončina Milan	40 let Radio kluba Cerkno, 183–188	XLIII • 1998/1–2

43. Čar Jože Idrijske ekološke zadrege, 97–98 XXXVII • 1992/1–2
44. Čar Jože Rudniški žgalniški ostanki in radioaktivnost, 106–109 XXXVII • 1992/1–2
45. Dolenc Jožica Živo srebro v epifitskih lišajih, 146–148 XL • 1995
46. Janež Jože Poliklorirani bifelinii in motnost v kraškem izviru Podroteja, 99–106 XXXVII • 1992/1–2
47. Mavri Urška, Toman J. Mihael Ekološke značilnosti Divjega jezera, 36–43 XLII • 1997/1
48. Miklavčič Vesna in drugi Radioaktivnost v Zavrtau, 82–87 XXXIX • 1994
49. Stepišnik Matjaž Načrt ureditve začasnega radioaktivnega odlagališča v Zavrtau, 5–11 XLI • 1996/2
50. Šebenik Igor Množica neurejenih odlagališč – tudi to je izkaznica moje dežele, 87–91 XXXIX • 1994
- Etnologija*
51. Gnezda Mirjam Čipkarski festival v Idriji, 7–24 XLIII • 1998/1–2
52. Gnezda Mirjam Firma Franc Lapajne, predstavitev knjižice, 172 XLIII • 1998/1–2
53. Gnezda Mirjam Poletni etnološki tabor Ledine '98 ali težave in radosti terenskega dela, 181–182 XLIII • 1998/1–2
54. Leskovec Ivana O cerkljanskih laufarjih, 31–34 XXXVI • 1991/1
- Filatelija*
55. Jereb Niko Motivi idrijske čipke na slovenskih znamkah, 123–125 XLI • 1996/2
56. Jereb Niko Motivi idrijske čipke drugič na znamkah, 152–153 XLII • 1997/2
57. Majnik Stanko Pošta Idrija med nemško okupacijo od septembra 1943 do aprila 1945, 118–119 XLII • 1997/2
58. Majnik Stanko Filatelistični utrinki, 104–105 XLJ • 1996/2
59. Majnik Stanko Pa še to o znamkah, 49–50 XLI • 1996/1
60. Majnik Stanko Prometne in poštne zveze, 51–52 XLI • 1996/1
61. Majnik Stanko 150 let od prvega prihoda vlaka v Ljubljano, 103 XLIV • 1999/2
- Filozofija*
62. Križnar Naško Božič, zimski kres, 37–41 XXXVII • 1992/1–2
- Geografija*
63. Bratuš Bojan Japonska in Južna Koreja – tehnologija, ljudje in kultura, 83–86 XLI • 1996/1
64. Korošec Branko Zemljevid Cerkljanske, 170 XLIII • 1998/1–2
- Geologija*
65. Čar Jože Fosilni koralni grebeni nad Jesenico, 73–77 XXXIX • 1994
66. Čar Jože Najdba minerala barita, 111 XLIV • 1999/2
67. Golež Mateja Grebenske kope pri Počah, 77–79 XXXIX • 1994
68. Makuc Damijan Namazu je stresel zemljo vse do Vojskega, 32–47 XLII • 1999/2
- Hidrogeologija*
69. Janež Jože Sledenje podzemnih vodnih zvez na območju med Idrijco, Vipavo in Sočo med leti 1993 in 1996, 69–71 XLI • 1996/1
70. Šušteršič France Vodno bogastvo Visokega krasa, predstavitev knjige, 164–166 XLIII • 1998/1–2
- Kultura*
71. Bevk Samo Zakon o kulturnem tolarju bo namenil dodatna sredstva za nekatere najne programe republike Slovenije v kulturi, 6–8 XLII • 1997/2
72. Majnik Stanko O idrijski rudarski godbi, 59 XLI • 1996/1
73. Marušič Branko Trilogija dr. Vasje Klavore o prvi svetovni vojni, 160–163 XLIII • 1998/1–2
74. Fotografška nagrada Unesco Dušanu Ježu, 189–190 XLIII • 1998/1–2
75. Peterle Lojze Zaznamovani s tradicijo in duhom preteklosti, 13–15 XXXVI • 1991/2
76. Podobnik Janez Ob razglasitvi samostojne in neodvisne Republike Slovenije, 3–5 XXXVI • 1991/2
77. Podobnik Janez Iz nagovora v Novi Gorici 14. septembra 1997, 87–89 XLII • 1997/2
78. Podobnik Janez Ko bo rudnik dokončno umolknil, 3–13 XXXVI • 1991/2
79. Zlobec Ciril Iz roda v rod, 15–18 XXXVI • 1991/2

129. Bevk Samo	Predlog nadaljnega programa za praznovanje 500-letnice Idrije in Rudnika živega srebra, 140–141	XXXVI • 1991/2
130. Bevk Samo	50 let Idrijskih razgledov, 8	XL • 1995
131. Cvelbar Milan	90-letnica ustanovitve prve slovenske realke in 35-letnica prve posojne mature v Idriji, 141–142	XXXVI • 1991/2
132. Čar Jože	40 let Idrijskih razgledov, 5–7	XL • 1995
133. Fele Jože	40 let Idrijskih razgledov, 10	XL • 1995
134. Heberle Perat Marija	Kipar Močnikove buste, 146–149	XLII • 1997/2
135. Janež Jože	Ivan Rupnik, gledališki igralec, 15–28	XLIV • 1999/1
136. Kavčič Ivica	Ob 100-letnici rojstva Božidarja Jakca, 150	XLIII • 1998/1–2
137. Kavčič Ivica	Ob 50. letnici priključitve Primorske k matični domovini, 3–5	XLII • 1997/2
138. Kavčič Ivica	Poročilo o izvajanju programa praznovanja 500-letnice Idrije, 134–140	XXXVI • 1991/2
139. Kavčič Ivica	Ob vstopu v naslednje petstoletje: Ob odkritju Čopičevega zgrafita, 8–10	XXXVI • 1991/1
140. Kavčič Janez	Iz galerijske dejavnosti v letu 1995, 61–67	XLJ • 1996/1
141. Kleindienst Lidija	Osrednja proslava ob 90-letnici prve slovenske realke, 14–15	XXXVII • 1992/1–2
142. Kmeceč Matjaž	Ob vstopu v naslednje petstoletje: Zrasla je iz nič v bogastvo, 7–8	XXXVI • 1991/2
143. Leskovec Ivana	40 let Idrijskih razgledov, 4	XL • 1995
144. Podobnik Janez	40 let Idrijskih razgledov, 9	XL • 1995
145. Wraber Tone	Ob vstopu v naslednje petstoletje: Beseda ob odkritju spominke plošče B. Hacquetu v Idriji, 5–8	XXXVI • 1991/1
	<i>Muzejstvo</i>	
146. Bevk Samo	Mestni muzej Idrija v jubilejnem letu 1990	XXXVI • 1991/1
147. Kavčič Janez	Pet stoletij rudnika živega srebra in mesta Idrije, Nova muzejska razstava v gradu Gewerkenegg, 84–98	XL • 1995
148. Kavčič Janez	Mestni muzej Idrija – nomen et omen, mnenje, 86–87	XLII • 1997/2
149. Leskovec Ivana	Mestni muzej Idrija v luči nove zakonodaje, 3–4	XLIV • 1999/1
150. Leskovec Ivana	Mestni muzej Idrija – Evropski muzej leta, 2–7	XLII • 1997/1
151. Pišljak Martina, Klemenčič Tomaž	Priказ razvoja rudarjenja skozi stoletja v rudniku živega srebra Idrija, postavitev stalne razstave »In situ«, 99–105	XL • 1995
152. Viker Darko	Zborovanje slovenskega muzejskega društva, Idrija 11.–13. oktober 1995, 135–136	XL • 1995
	<i>Naravne znamenitosti</i>	
153. Bavcon Jože	Bodiki, 93–94	XXXVII • 1992/1–2
154. Bavdaž Marija	Srečanja na Idrijskem, ptičji metljaj in jamačka, 62–63	XXXVI • 1991/1
155. Bavdaž Marija	Srečanja na Idrijskem, črna žolna, 144–146	XLIII • 1998/1–2
156. Bavdaž Marija	Srečanja na Idrijskem, osati pajek (Argiope bruennichi/Scopil?), 68–69	XXXVI • 1991/2
157. Bevk Samo	Kdaj bo zaživel krajinski park Zgornja Idrjica? 119–120	XXXVI • 1991/1
158. Čar Jože	Aragonitna Ravenska jama, 61–62	XXXVI • 1991/1
159. Gorkič Mirjam, Cernatič Gregorič Anica	Krajinski park Zgornja Idrjica, 112–117	XL • 1995
160. Majnik Stanko	Jesen velikan, 79	XLII • 1999/1
161. Pavlovac Rajko	Zanimivosti okrog Cerkljanskega vrha, 147–149	XLIII • 1998/1–2
162. Šušteršič France	Divje jezero – smrtonosni drugulj, mnenja, 92–93	XLII • 1997/2
163. Terpin Rafko	Gamsarica, 65–68	XXXVI • 1991/2
164. Terpin Rafko	O zavarovanih in nekaterih drugih redkih rastlinah na idrijsko-cerkljanskem ozemlju, 51–59	XXXVIII • 1993
	<i>Nekrologi</i>	
165. Beričič Marijan	Draga Podlesek, 133	XLIV • 1999/2
166. Božič Milan	Peter Rupnik 8.7. 1944–25. 2. 1994, 139	XXXIX • 1994
167. Jerina Lah Pavla	Jože Kenda (12.10. 1910–13.1.1996) 139–140	XLJ • 1996/2
168. Kavčič Ivica, Kavčič Janez	Idrijski slikarki Fanči Gostiševi v spomin, 116–118	XLII • 1997/1
169. Kavčič Janez	Ludvik Kovačič, 132	XLIV • 1999/2
170. Košuta Miroslav	Silviju Kobalu v spomin, 132–133	XXXVI • 1991/2
171. Leskovec Ivana	Slavko Svetličič, 159	XL • 1995
172. Pavšič Tomaž	dr. Jože Pfeifer 23.11.1919–24.2.1991, 125–127	XXXVI • 1991/1

173. Pavšič Tomaž	Silvij Kobal (1928–1991) 130–131	XXXVI • 1991/2
174. Plut Dušan	Igorju v slovo, 93	XLI • 1996/1
175. Podobnik Janez	Slavku Svetličiču, 161	XI • 1995
176. Šebenik Igor	Dr. Angelo Vivian 31.12.1942–20.9.1991, 165	XXXVII • 1992/1–2
177. Škarja Tone	Slavcu v spomin, 160	XL • 1995
178. Terpin Rafko	Milan Trušnovec, 172–173	XLII • 1997/2
179. Terpin Rafko	Stanko Majnik, 104	XLIV • 1999/1
<i>Ocene, poročila, predstavitev</i>		
180. Beričič Marijan	Čipkarski festival 1990, 116–119	XXXVI • 1991/1
181. Božič Anica	Ob knjigi Vojna iz ljubezni Marije Vogrič, 96–97	XXXIX • 1994
182. Božič Anica	Ivanka Čadež: Čas metaljev, založba ČZD Kmečki glas, Ljubljana, 1999, 119	XLIV • 1999/2
183. Čar Aleš	Breat Easton Ellis: Ameriški psiho, Zbirka XX. Stoletje, CZ Ljubljana, 1994, 167–168	XLII • 1997/2
184. Čar Jože	Ob prevoda Popejevega poročila o idrijskem rudniku, 47	XXXVI • 1991/2
185. Čar Jože	Viljem Putnik in potapljaški dosežki na Idrijskem, Revija Naše jame, 39, Ljubljana, 1997, 84–87	XLII • 1999/1
186. Čar Jože	Idrija – živosrebrni laboratorij, predstavitev disertacije Mateje Gosar Živo srebro v sedimentih in zraku na ozemlju Idrije kot posledica orudenja in rudarjenja, 154–155	XLII • 1997/2
187. Čar Jože	Andrej Morović: Vladarka, ŠOU, Studentska založba, Knjižna zbirka Beletrina, Ljubljana, 1997, 169	XLII • 1997/2
188. Čar Jože	Flaan o Brien: Tretji policaj, Zbirka XX. Stoletje, CZ Ljubljana 1996, 168–169	XLII • 1997/2
189. Čar Jože	Slovenska tehniška dediščina stopa iz anonimnosti, zapis ob knjižici Tadeja Brateta tehniški spomeniki, 117–118	XXXVI • 1991/2
190. Čar Jože	Predstavitev monografije Slovenski naravni kamen, 113–115	XLIV • 1999/2
191. Elsnor Grošelj Marko	Neskončno drsenje, Andrej Lutman ob pesniški zbirki Na prepihu in knjigi kratke proze Goločasje, 107–108	XXXVIII • 1993
192. Gomezel Vesna	Felčeve novele: Jože Felc, Dom mojega doma, Založba Lipa, Koper 1993, 103–105	XXXVIII • 1993
193. Janež Jože	Dorica Tominec: Moj svet, Pesniška zbirka, Samozaložba, Črni Vrh, 1996, 166	XLII • 1997/2
194. Janež Jože	Tomaž Kosmač: Driska, Založba Bogataj Idrija, 1998, 173–175	XLIII • 1998/1–2
195. Janež Jože	Andrej Lutman: In reči in zgosti, Pesniška zbirka, DSZ Ljubljana, 1998, 176–177	XLIII • 1998/1–2
196. Janež Jože	Metka Tušar: Namesto pravljice, Pesniška zbirka, Mondena KK, Grosuplje, 1996, 177	XLIII • 1998/1–2
197. Janež Jože	Vanda Kranjc: Živeti in imeti rad, Samozaložba, Idrija, 1997, 166	XLII • 1997/2
198. Janež Jože	Ali mora res priti najtišji dan in za njim še tišja noč? – Mia Škvarča, Potovanje skozi moro, Zbirka pesmi, Idrija, 1993, 95–96	XXXIX • 1994
199. Janež Jože	Kristali idrijskega cinabarita bodo za zmeraj ostali redkost, iz zapisa The Idria Mines, Slovenia, The mineralogical Record, 22, 3, Maj–June, 1991, 201–208, Tucson, Arizona, USA, 118	XXXVI • 1991/2
200. Janež Jože	Odpadke na skrivaj mečemo v naravo, mar ne!, Igor Šebenik, Pokrajinske značilnosti manjših neurejenih odlagališč odpadkov v Sloveniji, Geographica Slovenica 26/1, Ljubljana, 1994, 57–58	XLI • 1996/1
201. Janež Jože	Zares prebrane pesmi, Andrej Lutman: Na prepihu, Založba Lipa, Koper, 1991, 151	XXXVII • 1992/1–2
202. Janež Jože	Kristalne mreže ali plast za plastjo, Jožek Štucin: Meglene nitke, Založba Lipa, Koper, 1991, 151–152	XXXVII • 1992/1–2

203. Janež Jože	Nikoli ni prepozno za veter, nenadoma ves tih, Dorica Tominec: Vezenje v samoti, Samozaložba, Črni Vrh, 1992, 152	XXXVII • 1992/1–2 XXXVII • 1992/1–2
204. Janež Jože	Mlin na veter in devet idrijskih krogov, 152	
205. Janež Jože	Odpravil sem se bil do vode, ki še ni (bila) kalna Andrej Lutman, Goločasje, Alpeh, 38, Ljubljana, 1992, 107	XXXVIII • 1993 XXXVIII • 1993
206. Janež Jože	Kaplje 20 let pozneje, 108–109	
207. Janež Jože	Janko Čar: Med svitom in zarjo, Zbirka pesmi, Mohorjeva družba, 1997, Celje, 115	XLIV • 1999/2
208. Janež Jože	Marko Smole: Hrast sem in breza v srcu, Knjiga pesmi, Založba Bogataj, 1999, Idrija, 118	XLIV • 1999/2
209. Jereb Niko	Bežen pogled na labirinte iskanje, predstavitev knjige Ivana Mohoriča Firbec pa tak, 160–163	XLII • 1997/2
210. Jereb Nikolaj	Je pentagram kažipot? Poskus predstavitev knjige »V zvezdi piše vse« iz subjektivnega zornega kota, 99–102	XXXIX • 1994
211. Jerina Lah Pavla	Partizanska bolnišnica »Pavla« v Trnovskem gozdu, predstavitev knjige, 97–88	XXXIX • 1994
212. Kavčič Ivica	Nekaj misli o romanu dr. Jožeta Felca »Duša imena«, 106–108	XXXVI • 1991/2
213. Kavčič Janez	Hajduški pop iz Kanomlje, predstavitev knjige Cvetka Svetlika Velik je pop hajduški, 158–160	XLII • 1997/2 XXXIX • 1994
214. Kavčič Janez	Jakličev, Skočirjev in idrijski škarar, 92–95	
215. Kavčič Janez	Cvetko Svetlik: Kanomlja-domoznanski oris, samozaložba, Ljubljana 1999, 115	XLIV • 1999/2
216. Kleindienst Lidiya	Marija Stanonik: Raztrgane korenine, Založba Kmečki glas, Ljubljana, 1997, 88–91	XLII • 1999/1
217. Kleindienst Lidiya	Nekje v nekem koticu svojih src smo še vedno vsi učenci, o priročnikih dr. Vinka Cudermama, 97–100	XLII • 1997/1
218. Kleindienst Lidiya	Zbornik ob 90-letnici prve slovenske realke, 15–16	XXXVII • 1992/1–2
219. Kobal Alfred in drugi	Ocena vsebnosti živega srebra v zraku in pitni vodi v Idriji (1986), 100–102	XXXVI • 1991/1
220. Koler Mirjam	Rejnštvo v občinah Idrija in Cerklje, 123–125	XLIV • 1999/2
221. Koželj Milan	Ivanka Čadež: Nacek gre po sonček, Založba Bogataj, Idrija 1998, 88	XLII • 1999/1
222. Koželj Milan	Izpod peresa ljudske pisateljice s Cerkljanskega, predstavitev knjige Dragice Čadež Na robu, 164–165	XLII • 1997/2
223. Koželj Milan	Dragica Krapež: Ko dogore kresovi, Samozaložba, Jesenice, 1997, 170–171	XLII • 1997/2
224. Koželj Milan	Modrost dobre stare mame ali soočenje z duhovnimi zakladi svojih prednikov, 156–157	XL • 1995
225. Kranjc Andrej	Nov vodnik o Divjem jezeru, 128–129	XLJ • 1996/2
226. Kranjc Andrej	Slika naših hribovskih kmetij, Drago Meze: Kmetije na Šentviški planoti in v Trebuši, Geografski zbornik – Acta Geographica, XXVIII, Ljubljana, 1988, 106	XXXVIII • 1993
227. Leskovec Ivana	Dom mojih prednikov – kmečka hiša na Cerkljanskem, Zbral in uredil Rafko Terpin, Založba Bogataj, Idrija, 1998, 80–83	XLII • 1999/1
228. Leskovec Ivana	Četrta knjiga Viktorja Prezlja, 163–164	XLII • 1997/2
229. Leskovec Ivana	Pomembni publikaciji o klekljanju in idrijski čipki, 126–127	XLJ • 1996/2
230. Leskovec Ivana	Nova knjiga o naših krajih in ljudeh, Viktor Prezelj, Prispevki k zgodovini Cerkljanske, Cerklje, 1992, 106	XXXVIII • 1993
231. Marušič Branko	Franc Hvala – Pod Bevkovo Kojco, 123–124	XXXVI • 1991/1
232. Mlakar Ivan, Placer Ladislav	Odmev na publikacijo Idrijska obzorja – Pet stoletij rudnika in mesta, 113–114	XXXVIII • 1993
233. Naglič Miha	Idrijski rudnik, 55–56	XLJ • 1996/1
234. Osti Josip	Jože Felc: Radost poslednjih ur, 105–107	XXXIX • 1994
235. Pavšič Franc	Cerkljanska skozi čas, nekaj misli in pripomb ob izidu knjige V. Prezlja, 178–179	XLIII • 1998/1–2
236. Pavšič Tomaž	Zgodbe od škararja do petstoletnice je zgodba o delu in hrepenenju idrijskih ljudi: Idrijska obzorja, Pet stoletij rudnika in mesta, Mestni muzej Idrija, 1993, 101–103	XXXVIII • 1993
237. Perat Zvonko	Po sto letih izšla faksimilirana izdaja računic dr. Franca viteza Močnika, 157–158	XL • 1995

238. Podobnik Rafael	Idrijski rudnik – XI. obzorje – 21.12.1989, 123	XXXVI • 1991/1
239. Pope Walter	Rudniki živega srebra v Furlaniji, 47–48	XXXVI • 1991/2
240. Šitar Sandi, Svetik Peter	Spodnja Idrija, predstavitev knjige Janeza Kavčiča, 105–107	XLII • 1997/1
241. Šebenik Igor	Novi Krajevni leksikon Slovenije, 154–156	XL • 1995
242. Škvarča Mia	Stojan Črv: Odsevi razuzdanega plesa, Založba Bogataj Idrija, 1998, 176	XLIII • 1998/1–2
243. Škvarča Mia	Manja Obid: Iskanje neznanega, Zbirka pesmi, Samozaložba, Cerkno 1998, 117–118	XLIV • 1999/2
244. Šorotar Dušan	Iz ocene romana Aleša Čarja Igra angelov in netopirjev, Dialogi 5–6, 1997, 91	XLIII • 1997/2
245. Štucin Jožek	Jože Janež: Pesmi, vojvina, žejja, Založba Bogataj Idrija, 1998, 175–176	XLIII • 1998/1–2
246. Terpin Rafko	Lepe stvari so jim šle do srca, tuko kot nam, Iz intervjuja Daria Corteseja Gea 1997/8, letnik VII, 95	XLII • 1997/2
247. Trušnovec Milanka	Analiza Felčevega romana Radost poslednjih ur, 149–150	XL • 1995
248. Wraber Tone	Linnejeva pisma Scopoliju v slovensčini, 53–54	XXI • 1996/1
249. Čar Jože	<i>Razmišljanja</i>	
250. Čar Jože	Borgesove izmišljije, 84–85	XLII • 1997/2
251. Felc Jože	Tudi simboli umirajo, 39–42	XXI • 1996/1
252. Felc Jože	Moja predpoletna vročica 1993, 96–98	XXXVIII • 1993
253. Felc Jože	Zatravnik med sabo in bližino, 62–68	XLII • 1997/2
254. Hvala Tea	Mavzolej sestre Efrene, 104–106	XXXVI • 1991/2
255. Lipovec Katja	Publika prihodnosti ali nove oblike posredovanja umetnosti in kulture, 69–72	XLII • 1997/2
256. Šabec Ksenija	Razmišljanja, 107–108	XXXIX • 1994
	Kjer vsi mislijo isto, tam ne misli nihče, 3–5	XLIV • 1999/2
257.	<i>Razno</i>	
258.	Mnenja, 56–57	XLII • 1997/1
259.	Branja, 89–93	XLII • 1997/1
260.	Idrijska kronika nekoliko drugače, 144–153	XXXVI • 1991/2
261.	Idrijska kronika nekoliko drugače, 117–125	XXXVIII • 1993
262. Bevk Samo	Zapiski dveh pogovorov v okviru mestnega sveta KS Idrija, 102–103	XLIV • 1999/1
263. Bric Roman	Iz govora 27. septembra 1997, 89	XLII • 1997/2
264. Čar Jože	Volilno leto 1990, 111–116	XXXVI • 1991/2
265. Čar Jože	Filmski stik – več kot samo želja po spreminjanju povpraševanja, 45–46	XLIV • 1999/1
266. Felc Jože	Špansko vino za Južno Ameriko v steklenicah iz Trebuše, 112	XLIV • 1999/2
267. Felc Jože	Mnenja, 75	XXI • 1996/1
268. Gnezda Mirjam	Utrinek o človekovi ustvarjalnosti koncem drugega tisočletja, 48–49	XLIV • 1999/1
269. Janež Jože	Jovankin prt, 105	XLIV • 1999/2
270. Janež Jože	Neko drugo mesto, 47–48	XLIV • 1999/1
271. Kavčič Ivica	Roman ali novela, 48	XLIV • 1999/1
272. Kavčič Janez	Od Franje do Reševanja vojaka Ryana, 69–71	XLIV • 1999/2
273. Leskovec Ivana, Šemrl Filip	Mnenja, O idrijskem »parku sprave«, 76	XXI • 1996/1
274. Mohorič Ivan	Junjska vojna 1991 pri nas, Črni Vrh nad Idrijo, 1. 7. 1991, 37–38	XXXVI • 1991/2
275. Murovec Stanko	Sovji let nad našim gnezdom, 90–91	XLII • 1997/2
276. Perat Zvonko	Denar za cerkljansko šolo, 72	XLIV • 1999/2
277. Pišlar Ignacij	»Državljanstvo« pobuda državnemu zboru za poimenovanje učiteljske državne nagrade po Francu Močniku, 131–132	XL • 1995
278. Podobnik Rafael	Vtisi iz Banske Štiavnice, 31–33	XLIV • 1999/2
279. Režun Bojan	Fotografova tožba, 68	XLIV • 1999/2
280. Sedej Vasilij, Seljak Manica, Vončina Meta	Prvo slovensko posvetovanje o zemeljskih plazovih, Idrija, 17. In 18. november 1994, 133–135	XL • 1995
281. Šemrl Filip	Prometna varnost v občini Idrija, 120–124	XXXIX • 1994
282. Škamperle Igor	Skrivnostna gospa vojne, 41–44	XXXVI • 1991/2
	Iz romana Sneg na zlati veji, 77	XXI • 1996/2

283. Šuštaršič France	Mnenja, 75	XLJ • 1996/1
284. Terpin Rafael	Denar za cerkljansko šolo, 46	XLIV • 1999/1
285. Terpin Rafko	Sv. Krištof na Reki, 46–47	XLIV • 1999/1
<i>Rudarstvo</i>		
286. Beričić Marijan	Prezaposlitev in prekvalifikacija rudarjev, 40–48	XLIII • 1998/1–2
287. Byrne R. Anthony	Idrja as a Natural and Antropogenic Laboratory, predstavitev zbornika, 171	XLIII • 1998/1–2
288. Cigale Marko	Idrja – živosrebrni laboratorij, 28–29	XLJ • 1996/2
289. Cigale Marko	Zapiranje idrijskega rudnika, 8–16	XLII • 1997/1
290. Cigale Marko	Proizvodnja rude in metala od 1490 do 1995, 17–19	XLII • 1997/1
291. Čar Jože	Iz komentirane bibliografije idrijskega rudnika, 102–104	XXXVI • 1991/1
292. Čar Jože	Johann Georg Keyssler (1693–1743) in njegov opis rudnika, 84–86	XLJ • 1996/2
293. Groff Marijan	Ob dvajseti obletnici zapiranja Rudnika živega srebra v Idriji, 30–39	XLIII • 1998/1–2
294. Kavčič Ivica	Trije odločilni meseci, Pogovor ob 20-letnici uresničitve obsežnega programa preusmeritve in prekvalifikacije rudarjev RŽS Idrija v letu 1977, 96–105	XLII • 1997/2
295. Kavčič Janez	Pričevanje o času in generaciji na razpotju, predstavitev knjige Srečno, knapi! 167–169	XLIII • 1998/1–2
296. Kavčič Janez	Idrija in Banska Štiavnica oživljata nekdanje vezi, 22–26	XLIV • 1999/2
297. Keyssler Johann Georg	Pismo 79, Opis rudnikov živega srebra v Idriji (Prevod Metka Petrič), 78–83	XLJ • 1996/2
298. Klemenčič Tomaž, Pišljar Martina	Bogata rudarska dediščina Banska Ščavnica, 27–28	XLIV • 1999/2
299. Miklavčič Vesna	Idrija kot naravni in antropogeni laboratorij, 29–33	XLJ • 1996/2
300. Murovec Stanko	Industrializacija idrijske občine, Rudnik v letu 1977, 25–29	XLIII • 1998/1–2
301. Pišljar Martina, Klemenčič Tomaž	Ideje in načrti o ureditvi žgalnice živega srebra, 17–21	XLIV • 1999/2
302. Režun Bojan	Raziskave, študije in izvedba injektiranih del v Rudniku živega srebra Idrija, 20–26	XLII • 1997/1
303. Šemrl Filip	Nič več strupenega sijaja živega srebra, 3–4	XLJ • 1996/2
<i>Sakralni spomeniki</i>		
304. Čemažar Lojze	Sgrafito na cerkvenem pročelju (pokopališka cerkev), 61–62	XXXVI • 1991/2
305. Hodnik Mira	Kapela Sv. trojice v Antonijevem rovu, 105–107	XL • 1995
306. Marinko Jože	Arhitekturna prenova pokopališke cerkve, 59–60	XXXVI • 1991/2
307. Medvešek Stanko	Obnova cerkve Žalostne matere božje v Idriji, Iz arhivskih vinov, 57–58	XXXVI • 1991/2
308. Pavlinec Ivan	Restavriranje oltarja in drugih sakralnih umetnin (v pokopališki cerkvi), 60–61	XXXVI • 1991/2
<i>Spomeniki, spominske plošče</i>		
309. Heberle Perat Marija	Upodobljena sta primorska škofa Francišek B. Sedej in Anton Malnič, 76–78	XLIV • 1999/1
310. Hvala Bojan	Ob odkritju doprsnega kipa dr. Franca Močnika, 143–145	XLII • 1997/2
311. Kavčič Janez	Ponovno odkritje spominske plošče J. A. Scopoliju, 88–90	XLII • 1997/1
312. Kavčič Janez	Spomenik tovarštva na Aumeškem trgu, 10–16	XLIV • 1999/2
313. Majnik Stanko	Vegov kip v Idriji, 116–117	XLII • 1997/2
314. Tanko Jože	Odkritje spominske plošče dr. Franji, 150–151	XLII • 1997/2
<i>Spominsko varstvo</i>		
315. Bevk Samo	Sanacija Franje v dokumentarni fotografiji (II.del), 53–57	XXXVI • 1991/1
316. Bevk Samo	Idrijska »kamšt« se ne podira več! 51–56	XXXVI • 1991/2
317. Bevk Samo	O obnovitvenih delih na Klavžah, 85–89	XXXVII • 1992/1–2
<i>Spomini</i>		
318. Beričić Marijan	Sprehod po Rakah, 78–82	XXXVI • 1991/2
319. Beričić Marijan	Kako sem doživel svobodo, 122–126	XL • 1995
320. Beričić Marijan	Iz družinskega albuma, 119–122	XLJ • 1996/2
321. Gostiša Fanči	Spomini na očeta, 110–113	XLII • 1997/1
322. Jeram Janez	Vojak treh vojn, 82–83	XXXVIII • 1993
323. Kovačič Ludvik	Kratek zapis o reševanju arhiva prve slovenske realke v Idriji in nekaj dogodkov v septembru 1943, 114–115	XLII • 1997/1
324. Murovec Stane	Drobtinice, 127–130	XL • 1995
325. Murovec Stane	Drobtinice, 89–91	XLJ • 1996/1

326. Murovec Stane	Drobtinice, 115–118	XL1 • 1996/2
327. Pavšič Franc	Atentat na davkarja Kumarja, 67–69	XXXVI • 1991/1
328. Pavšič Franc	Idrija, mesto mojega otroštva, 73–78	XXXVI • 1991/2
329. Pavšič Franc	Idrija pred drugo svetovno vojno, 79–81	XXXVIII • 1993
330. Vehar Filip	Domačija dveh rodov stare vasi, 87–88	XL1 • 1996/1
<i>Šolstvo</i>		
331.	Pet let logike, 116	XXXVIII • 1993
332. Cvelbar Milan	90-letnica realke in štirideset let razvoja gimnazije v Idriji, 3–9	XXXVII • 1992/1–2
333. Cvelbar Milan	Gimnazija Jurija Vege – izobraževanje za prihodnost, 114–116	XXXIX • 1994
334. Hvala Renata	Osnovna šola Vojsko, 59–67	XLIV • 1999/1
335. Kalan Branko	Razstava od realke do gimnazije, 12–14	XXXVII • 1992/1–2
336. Kokošar Romana	Dijaško obmejno srečanje primorskih srednjih šol, 41	XLIV • 1999/2
337. Podobnik Karmen	Mladinski raziskovalni tabor Idrija '92, 146–148	XXXVII • 1992/1–2
338. Pavšič Slavica	Godoviška šola in učitelji od 1880 do 1995, 106–112	XL1 • 1996/2
339. Perat Zvonko	Metodika matematike za ljudske šole, 151–159	XLIII • 1998/1–2
340. Pišlar Ignacij	Stota obletnica Gozdarske šole v Idriji, 114–116	XXXVIII • 1993
341. Rijavec Marija	50 let glasbene šole Idrija, 130–131	XL1 • 1996/2
342. Šebenik Igor	Raziskovalni nalogi dijakov Gimnazije Idrija o količini padavin na hidrometeorološki padavinski postaji v Idriji, 148	XXXVII • 1992/1–2
343. Tratnik Cveta	Pregled raziskovalne dejavnosti učencev Gimnazije Jurija Vege Idrija, 116	XXXVIII • 1993
344. Tratnik Cveta	Občinsko in državno prvenstvo iz logike, 116–117	XXXIX • 1994
<i>Šport</i>		
345. Cvelbar Milan	Orientacija na Idrijsko-cerkljanskem, 132–136	XL1 • 1996/2
346. Gantar Branko	Grossglockner '91, 155–164	XXXVII • 1992/1–2
347. Gantar Branko	Liechtenstein – 92, 129–134	XXXVIII • 1993
348. Mažgon Mirko	Aumetz '94, 73–82	XL1 • 1996/1
349. Mažgon Mirko, Gantar Branko	Bavaria '93, 131–138	XXXIX • 1994
350. Murovec Stanko	Idrija in alpinizem, 106–110	XLIV • 1999/2
351. Sever Bojan	Karate kot večšina in šport, 125–131	XXXIX • 1994
<i>Umetnost, umetnostna zgodovina</i>		
352. Božič Milan	Neuresničen Plečnikov oltar v Šebreljah, 132–133	XXXVII • 92/1–2
353. Kavčič Janez	Zgrafita v avli Gimnazije Jurija Vege, 10–12	XXXVII • 1992/1–2
354. Kavčič Janez	Mestna hiša, 84–93	XLIII • 1998/1–2
355. Kavčič Janez	Rekvjem v lesu in barvitost krajine, 101–104	XLII • 1997/1
356. Kavčič Janez	Circulus vitae v Psihiatrični bolnišnici Idrija, 151–154	XL • 1995
357. Rupnik Nande	Barvno okno v prenovljeni Švici, 86–87	XLII • 1997/1
<i>Zdravstvo</i>		
358. Kobal Bogomir Alfred	Vplivi Rudnika živega srebra na okolje in prebivalce v Idriji, 13–21	XL • 1995
359. Kobal B. Alfred	Socialni in zdravstveni problemi rudarjev RŽS leta 1977, 49–55	XLIII • 1998/1–2
360. Kobal Alfred, Dizdarevič Tanjana	Varstvo delavcev, izpostavljanje živemu srebru v Rudniku živega srebra v Idriji po drugi svetovni vojni, 15–27	XL1 • 1996/2
361. Pfeifer Jože	Poklicne in bolezenske okvare pri idrijskih rudarjih v preteklih stoletjih, 25–27	XXXVI • 1991/1
362. Vončina Milan	Sevanje in naše zdravje, 13–31	XLII • 1999/2
<i>Zgodovina</i>		
363. Čar Jože	Nekaj opomb o Johnu Russellu in njegovem obisku v Idriji, 70–72	XLII • 1997/1
364. Gregorič Milan	Istra na prepihu, 46–52	XL • 1995
365. Hodnik Mira	Tihotapci živosrebrne rude v 18. stoletju, 22–27	XL • 1995
366. Hodnik Mira	Prvi rudniški avtomobili, 83–102	XLIV • 1999/2
367. Kavčič Ivica	O idrijskem cinobru in njegovi izdelavi, 9–18	XL1 • 1996/1
368. Kavčič Ivica	O idrijskem cinobru in njegovi izdelavi, II. del, 94–103	XL1 • 1996/2
369. Kavčič Ivica	O idrijskem cinobru in njegovi izdelavi, III. del, 94–101	XLIII • 1998/1–2

370. Kavčič Janez	400 let idrijskih rak, 89–93	XLJ • 1996/2
371. Korošec Branko	Steinbergova idrijska leta 1724–1747, 65–72	XXXVII • 1992/1–2
372. Pavlič Slavica	Prispevki k zgodovini idrijskega šolstva, 13–22	XXXVI • 1991/1
373. Pavlič Slavica	Iz zgodovine osnovne šole v Godoviču do leta 1879, 19–30	XLJ • 1996/1
374. Russell John	Tour in Germany, Idrija, Kranjska (prevod Metka Petrič), 58–60	XLII • 1997/1
375. Simonič Mervic Karmen	Planinstvo na Idrijskem ob prehodu v 20. stoletje, 28–36	XL • 1995
376. Simonič Mervic Karmen	Zgodba podeželske šole Zadlog od 1913 do 1971, 120–134	XLII • 1997/2
377. Soban Darinka	Četrto stoletja staro dopisovanje med Idrijo in Uppsalo, 19–25	XXXVIII • 1993
378. Štucin Ana	Leto 1941 na Cerkljanskem, 21–34	XXXVI • 1991/2
379. Štucin Ana	Leto 1941 na Cerkljanskem II. del, 75–82	XXXVII • 1992/1–2
380. Štucin Ana	Ob stoletnici prvih hranilnic na Cerkljanskem, 15–26	XXXIX • 1994
381. Viler Darko	Občno konsumno društvo v Idriji 1898–1945, 29–36	XXXIX • 1994
	<i>Življenjepis</i>	
382. Hladnik Milan	Franc Močnik matematik in pedagog, 19–33	XXXVII • 1992/1–2
383. Jerina Lah Pavla	Idrijska rudarja Ivana Čarga, 74–75	XLIV • 1999/1
384. Kavčič Ivica	Rafael Podobnik, primarij in fotograf, 48–55	XLII • 1997/2
385. Kavčič Laura	Življenjska pot Lovra Kavčiča, 135–142	XLII • 1997/2
386. Krmel Leon	Skladatelj Leopold Cvek, 50–58	XLIV • 1999/1
387. Majnik Stanko	Hugo Pellis, rudniški ravnatelj, 140–143	XLIII • 1998/1–2
388. Majnik Stanko	Slikar Jurij Tavčar »Idrijski«, 56–58	XLJ • 1996/2
389. Pavlič Slavica	Ivan Lapajne – učitelj in pedagoški pisatelj, 39–48	XXXIX • 1994
390. Pavlič Slavica	Godoviški rojaki, 134–139	XLIII • 1998/1–2
391. Perat Zvonko	Daljš kot do pogovorov (Franc Močnik), 36–39	XLJ • 1996/2
392. Polhar Lado	Tomo Brejc – novinar, 43–49	XXXVI • 1991/1
393. Prezelj Domen	Harmonski stavek Leopolda Cveka, 75–82	XLIV • 1999/2
394. Prezelj Viktor	Peter Bevk, gradbeni mojster, 134–136	XXXVII • 1992/1–2
395. Primožič Tadeja	Anton Primožič, podjetje »A. Primožič« in klekljana čipka, 56–63	XL • 1995
396. Terpin Rafko	Anton Kos 1902–1978, 40–55	XLJ • 1996/2
397. Terpin Rafko	Anton Kos 1943–1945, 124–133	XLIII • 1998/1–2
398. Terpin Rafko	Anton Kos 1945–1974, 31–38	XLJ • 1996/1

Kazalo avtorjev

1. Bajec Zoran, 81
2. Bavcon Jože, 153,
3. Bavdaž Marija, 154, 155, 156,
4. Beričič Marijan, 15, 126, 127, 128, 165, 286, 318, 319, 320
5. Bevč Sams, 71, 129, 130, 146, 157, 180, 262, 315, 316, 317
6. Bezeljak Jelka, 40
7. Bonassi Paolo, 82
8. Boscarol Taja, 93
9. Boškovič Bogo, 6
10. Božič Anica, 181, 182
11. Božič Milan, 166, 352
12. Bratina Patricija, 16, 16
13. Bratuš Bojan, 63
14. Bric Roman, 263
15. Byrne R. Anthony, 287
16. Cigale Marija, 94
17. Cigale Marko, 288, 289, 290
18. Cvelbar Milan, 131, 332, 333, 345
19. Čar Aleš, 95, 183
20. Čar Jože, 43, 44, 65, 66, 132, 158, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 249, 250, 264, 265, 291, 292, 363
21. Čemažar Lojze, 304
22. Čibej Maša, 96
23. Dimai Matteo, 97
24. Dizdarevic Tatjana, 360
25. Dolenc Jožica, 45
26. Elsner Grošelj Marko, 191
27. Fele Jože, 133, 251, 252, 253, 266, 267
28. Francič Franjo, 98, 99
29. Gantar Branko, 346, 347, 349
30. Gnezda Mirjam, 51, 52, 53, 268
31. Golež Mateja, 67
32. Gomezel Vesna, 192
33. Gorkič Mirjam, 159
34. Cernatič Gregorič Anica, 159
35. Gostiša Fanči, 321
36. Gregorič Milan, 364
37. Groff Marijan, 293
38. Heberle Perat Marija, 134, 309
39. Hladnik Milan, 382
40. Hodnik Mira, 305, 365, 366
41. Homovec Lilijana, 100
42. Hvala Bojan, 310
43. Hvala Danilo, 83
44. Hvala Renata, 334
45. Hvala Tea, 254
46. Janež Jože, 14, 46, 69, 101, 135, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 269, 270
47. Jeram Janez, 322
48. Jereb Niko, 55, 56, 209, 210
49. Jerina Lah Pavla, 167, 211, 383
50. Jurinčič Edelman, 102
51. Kacin Gračnar Barbara, 103
52. Kalan Branko, 335
53. Kavčič Ivica, 136, 137, 138, 139, 168, 212, 271, 294, 367, 368, 369, 384
54. Kavčič Janez, 17, 140, 147, 148, 168, 169, 213, 214, 215, 272, 295, 296, 311, 312, 353, 354, 355, 356, 370, .
55. Kavčič Laura, 385
56. Kerševan Romina, 104
57. Keyssler Johann Georg, 297
58. Kleindienst Lidija, 141, 216, 217, 218
59. Klemencič Tomaž, 151, 298, 301
60. Kmecl Matjaž, 142
61. Kniflic-Lunder Dragica, 3
62. Kobal Alfred in drugi, 219, 359, 358, 360
63. Koder Cveto, 7, 8
64. Kokošar Romana, 336
65. Kolenc Olga, 84, 105
66. Koler Mirjam, 220
67. Kopač Franc, 106
68. Korošec Branko, 64, 371
69. Kosmač Tomaž, 107, 108
70. Košuta Miroslav, 170
71. Kovačič Ludvik, 323
72. Koželj Milan, 221, 222, 223, 224
73. Kranjc Andrej, 225, 226
74. Krapež Dragica, 109
75. Križnar Naško, 62
76. Krmel Leon, 386
77. Leskovec Ivana, 14, 18, 41, 54, 143, 149, 150, 171, 227, 228, 229, 230, 273
78. Lipovec Katja, 255
79. Majnik Stanko, 19, 57, 58, 59, 60, 61, 72, 160, 313, 387, 388
80. Makuc Dumijan, 68, 110
81. Marinko Jože, 306
82. Marušič Branko, 73, 231
83. Mavri Urška, 147
84. Mažgon Mirko, 348, 349
85. Medvešček Stanko, 307
86. Miklavčič Vesna, 48, 299
87. Mikuž Aleš, 85
88. Mlakar Ivan, 232
89. Mohorič Ivan, 274
90. Mrak Špela, 111
91. Murovec Stane, 275, 300, 324, 325, 326, 350
92. Naglič Miha, 20, 233
93. Novak Sara, 112
94. Osti Josip, 234
95. Pavlica Samo, 113
96. Pavlič Slavica, 21, 338, 372, 373, 389, 390
97. Pavlinec Ivan, 308
98. Pavlovec Rajko, 86, 161
99. Pavšič Franc, 22, 235, 327, 328, 329
100. Pavšič Tomaž, 172, 173, 236
101. Pečelin Matevž, 114
102. Perat Zvonko, 237, 276, 339, 391
103. Perpar Mateja, 115
104. Persoglia Bočin Marinka, 87
105. Peterle Lojze, 75

106. Peternelj Franc, 88
 107. Peternelj Jože, 116
 108. Pfeifer Jože, 361
 109. Pirč Janez, 4, 5
 110. Pišlar Ignacij, 277, 340
 111. Pišlar Martina, 151, 298, 301
 112. Placer Ladislav, 232
 113. Plut Dušan, 174
 114. Podobnik Janez, 76, 77, 78, 144, 175
 115. Podobnik Karmen, 337
 116. Podobnik Rafael, 89, 190, 238, 278
 117. Podrecca Boris, 9
 118. Polhar Lado, 392
 119. Pope Walter, 239
 120. Prezelj Domen, 393
 121. Prezelj Viktor, 23, 394
 122. Primožič Tadeja, 395
 123. Reven Rasto, 24
 124. Režun Bojan, 279, 302
 125. Rijavec Marija, 341
 126. Rupnik Nande, 357
 127. Rupnik Veronika, 25
 128. Russell John, 374
 129. Sedej Vasilij, 280
 130. Seljak Manica, 280
 131. Sever Bojan, 351
 132. Simonič Mervic Karmen, 375, 376
 133. Simonič Tanja, 10, 91
 134. Sitar Sandi, 240
 135. Skvarča Mia, 117, 242, 243
 136. Soban Darinka, 377
 137. Stepišnik Matjaž, 49
 138. Svetik Peter, 240
 139. Svoljšak Drago, 1
 140. Šabec Ksemija, 26, 118, 256
 141. Šebenik Igor, 50, 176, 241, 342
 142. Šemrl Filip, 273, 281, 303
 143. Šinkovec Rok, 19
 144. Škamperle Igor, 282
 145. Škarja Tone, 177
 146. Šorotar Dušan, 244
 147. Štucln Ana, 378, 379, 380
 148. Štucln Jožek, 245
 149. Šuštaršič France, 70, 162, 283
 150. Tanko Jože, 314
 151. Ternelj Franc, 120
 152. Terpin Rafael, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 163, 164, 178, 179, 246, 284, 285, 396, 397, 398
 153. Toman J. Mihael, 47
 154. Tominec Dorica, 121
 155. Trtnik Cveta, 343, 344
 156. Troha Rudi, 24
 157. Trušnovec Gorazd, 11, 122
 158. Trušnovec Milan, 92
 159. Trušnovec Milanka, 247
 160. Turk Ivan, 2, 3
 161. Velhar Filip, 330
 162. Vidic Grah Anita, 39
 163. Viler Darko, 152, 381
 164. Vogrič Marija, 123
 165. Vočina Meta, 280
 166. Vočina Milan, 42, 362
 167. Votolen Sonja, 124
 168. Wraber Tone, 145, 248
 169. Zlobec Ciril, 179

- Mat Aerts* tonski tehnik iz Venla na Nizozemskem, živi v Idriji
- prof. dr. Uroš Bajželj* univ. dipl. inž. rud., Katedra za tehnično rudarstvo in geotehniko, Oddelek za geotehnologijo in rudarstvo, Naravoslovnotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani
- dr. Jože Bavcon* univ. dipl. biol., vodja Botaničnega vrta Ljubljana, Univerza v Ljubljani
- Marijan Beričič* upokojeni inženir organizacije dela, predsednik Društva upokojencev Idrija
- Samo Bevk* univ. dipl. zgod., poslanec državnega zbora Republike Slovenije
- Milan Božič* univ. dipl. inž. arh., Božič inženiring d.o.o. Idrija
- Miro Božič* univ. dipl. inž. arh., Božič inženiring d.o.o. Idrija
- prof. dr. Jože Čar* univ. dipl. inž. geol., upokojenec
- dr. Igor Dakskobler* univ. dipl. biolog, Biološki inštitut ZRC SAZU, Regijska raziskovalna enota Tolmin
- Tatjana Dizdarevič* univ. dipl. inž. rud., Rudnik živega srebra Idrija v zapiranju
- dr. Jože Felc* dr. med., psihiater v Psihiatrični bolnišnici Idrija, pisatelj
- mag. Damir Globočnik* univ. dipl. um. zg., Gorenjski muzej Kranj
- Mirjam Gnezda* univ. dipl. etnol. in kult. antropol., Idrija
- Jože Janež* univ. dipl. inž. geol., Geologija d.o.o. Idrija
- Silvij Jereb* arh., Idrija
- Ivica Kavčič* univ. dipl. inž. kemije v pokoju,
- Janez Kavčič* prof. zgod. in umetn. zgod., učitelj zgodovine na Osnovni šoli Spodnja Idrija
- Pavli Koc* univ. dipl. inž. arh., Ljubljana
- Cveto Koder* univ. dipl. inž. arh., župan občine Idrija
- Ivana Leskovec* univ. dipl. etnol., direktorica Mestnega muzeja Idrija
- Milojka Magajne* prof. zgod. in soc., Mestni muzej Idrija, vodja oddelka v Cerknem
- Matjaž Mastnak* univ. dipl. inž. gozd., namestnik direktorja v Arboretumu Volčji potok
- Tomaž Pavšič* prof. slov. jezika, upokojenec
- Heda Petrič* univ. dipl. inž. arh., Spodnja Idrija

- Martina Pišljar* univ. dipl. inž. geol., Antonijev rov Idrija
Janko Prelovec umetnostni zgodovinar in fotograf
Karmen Simonič Mervic prof. zgod. in geogr., učiteljica zgodovine
na Osnovni šoli Črni Vrh nad Idrijo
Jernej Sever
Anica Štucin zgodovinarica v pokoju, Cerklje
Rafael Terpin akademski slikar, učitelj likovnega pouka na Osnovni šoli Cerklje
Anton Zelenc inž. str., Mestni muzej Idrija
Aleksandra Žakelj glasbena pedagoginja na Glasbeni šoli Idrija

založnik MESTNI MUZEJ IDRİJA

naslov Idrijski razgledi
Prelovčeva 9, Idrija

uredniški odbor Jože Bavcon
Samo Bevk
Jože Čar
Jože Janež
Robert Jereb
Janez Kavčič
Romana Kokošar
Ivana Leskovec
Karmen Simonič Mervic
Heda Petrič
Ksenija Šabec
Gorazd Trušnovec
Anton Zelenc

odgovorna urednica Ivana Leskovec

glavni urednik Jože Janež

literarni urednik Jože Janež

oblikovalka in tehnična urednica Heda Petrič

lektorica Slavica Makuc Brič

finančna podpora občina Idrija

tisk Tiskarna Gorenjski tisk Kranj

naklada 800 izvodov

Idrija december 2000

ZA VSEBINO ČLANKOV ODGOVARJAJO AVTORJI

NAVODILA AVTORJEM

UREDNIŠTVO IDRİJSKIH RAZGLEDŖ NAPROŠA AVTORJE, NAJ ODDAJAJO ČLANKE V DVEH IZVODIH, NA PAPIRJU IN V DIGITALNEM ZAPISU NA DISKETI. ČLANKI NAJ NE BODO DALJŠI OD 10 TIPKANIH STRANI. OBVEZNO NAJ BO PRILOŽEN NASLOV IN TELEFONSKA ŠTEVILKA.

NASLEDNJA ŠTEVILKA BO IZŠLA V JUNIJU 2001